

VESZPRÉMI SZEMLE

Várostarténeti folyóirat

7. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM

8.

2003.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Veszprém a hadak útján	3	Siposné Kecskeméthy Klára – Nagy Miklós Mihály
A Veszprémi-jutasi katonai repülőtér építéstörténete	17	Bontó Józsefné
A Csomay-strand története	38	Brassai Zoltán
A veszprémi várkút feltárása és felújítása	45	Bándi László
Katonaidőm és nyugati hadifogságom	58	Hogya György
A helyismereti munka története Veszprémben az 50 éves Eötvös Károly Megyei Könyvtárban	79	Csiszár Miklósné

KISEBB TANULMÁNYOK

Junkersek a város egén	89	Hangodi László
------------------------	----	----------------

MEGEMLÉKEZÉSEK

Veress D. Csaba 70 éves	94	Hangodi László
Találkozásaim Veress D. Csabával	96	Vizi László Tamás
Emlékezés dr. Gaál István gyermekgyógyász főorvosra	99	Hogya György

VESZPRÉMI KÖNYVEK

	103	Emmer Gáborné, Bándi László Csiszár Miklós, Tóth Dezső Tölgyesi József
--	-----	--

VESZPRÉMI PANTEON

Egy díszpolgár, dr. Polinszky Károly emlékére	118	Lékó Sándor
---	-----	-------------

7. évfolyam, 1-2. szám 8.

2003.

Várostarténeti folyóirat

Felelős szerkesztő:
Tölgyesi József

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/I.
Telefon: 88/427-875

Kiadja:
az Eötvös Károly Megyei Könyvtár
Veszprém
Dr. Praznovszky Mihály
igazgató

Felelős kiadó:
Dióssy László
polgármester

Műszaki szerkesztő:
Szurmay László

Nyomás:
Eötvös Károly Megyei Könyvtár
nyomdája
Veszprém
Felelős vezető:
Nagy Éva

ISSN 1217-5358

A folyóirat térítésmentesen kérhető a
Megyei Könyvtár információs
szolgálatánál, a Polgármesteri Hivatal,
a Városi Művelődési Központ és a
Helyőrségi Művelődési Otthon
portáján, a lakótelepi
klubkönyvtárakban és a Szokoly
Antikváriumban

E SZÁMUNK SZERZŐI

BÁNDI LÁSZLÓ tanár, főszerkesztő, Veszprém;
BONTÓ JÓZSEFNÉ tanítónő, pedagógiai szakíró,
Veszprém; BRASSAI ZOLTÁN tanár, irodalomtörténész, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS könyvtárvezető, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓSNÉ helyismereti könyvtáros, Veszprém; EMMER GÁBORNÉ könyvtárostanár, az Iskolakönyvtáros főszerkesztője, Veszprém; HANGODI LÁSZLÓ történész, Városi Könyvtár és Múzeum, Tapolca; HOGYA GYÖRGY helytörténész, Veszprém; LÉKÓ SÁNDOR főszerkesztő, Veszprém; DR. NAGY MIKLÓS MIHÁLY katonai szakíró, egyetemi docens, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest; SIPOSNÉ DR. KECSKEMÉTHY KLÁRA geográfus, c. egyetemi tanár, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest; DR. TÓTH DEZSŐ könyvtárvezető, helytörténész, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, főszerkesztő, Veszprém; DR. VIZI LÁSZLÓ TAMÁS tanszékvezető főiskolai tanár, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

Fotók:

Bándi László, magán- és közgyűjtemények archív dokumentumai

Címlapkép:

A régi Veszprém képeslapokon című kötet borítója

A belső borítón:

1940 előtti képeslapok a Csomay-strandról

A hátsó borítón:

Veszprémi képeslapok az 1930-as évekből

TANULMÁNYOK

Veszprém a hadak útján

SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA–NAGY MIKLÓS MIHÁLY

A hazai történelem- és földrajztudomány egyik legrégebbi problémája azon társadalmi és földrajzi erők meghatározása, amelyek a városok létrejöttét és fejlődését eredményezik. Már a századfordulón olyan neves történészek foglalkoztak e problémával, mint *Takáts Sándor, Pór Antal, Glaser Lajos, Dercsényi Dezső* és *Károlyi Árpád*. A korszak geográfusai közül pedig e tudományos kérdéssel kapcsolatban *Cholnoky Jenő, Prinz Gyula*, majd néhány évtizeddel később *Bulla Béla* és *Mendöl Tibor* neve tűnik fel.

A XX. század első felének politikai eseményei – mindenekelőtt az első világháború – a mindennapi életben bizonyította be, hogy a politikai események, háborúk és a földrajzi viszonyok között igen szoros kapcsolat van.¹ Ez a felismerés, amely az első világháború idején már kezd elterjedni a hazai szakirodalomban, új problémákat vet fel a városok fejlődésével kapcsolatban is. Általános értelemben úgy lehetne megfogalmazni: létezik-e szoros összefüggés a földrajzi viszonyok és az egyes városok, nevezetesen lakott települések társadalom- és hadtörténelemben betöltött szerepe között? Bár a kérdésre az igenlő válasz már akkor megszületett, maga a tudományos probléma még mind a mai napig megoldásra vár.

Írásunkban arra keresünk választ, hogy Veszprém, hazánk egyik, a hadtörténelemben igen fontos szerepet játszó városunk történetében a földrajzi viszonyok mennyiben határozták meg a település sorsát. Vajon pusztán a földrajzi tényezők eredményezték-e az oly sok emberéletet követő dicső történelmi múltat?

Város a vásárvonalon

A városok történetével foglalkozó egyik neves szakember – *Wolf Schneider* – magyar nyelven is megjelent művében ez olvasható: „... Aki a városok történetébe világít, felismeri a világtörténelmet, sőt még koncentráltabb és kielézettebb formában látja, még tarkábbnak és kegyetlenebbnek ismeri meg. A háborúk mindig városokat éheztek és fosztottak ki; felégették és őrzöngő gyűlöletből a földdel tették egyenlővé őket...”² A városok hazánk történetében is jelentős szerepet játszottak. *Wolf Schneider* megállapítása a magyar városokra is igaz, annyiban azok története is sűrítve tükrözi hazánk történelmét. Bár a magyar történelemben az egyes városok sohasem játszottak olyan jelentős szerepet, mint Itáliában vagy akár csak Németországban, de az ország fejlődésében éreztették hatásukat.³ Ugyanakkor városaink az úgynevezett városképző földrajzi erők és a hadtörténelmi események szempontjából egyedülállóak. Mindkét tényező szorosan összefonódik a Kárpát-medence domborzati viszonyaival. Ezen keresztül pedig rámutat a társadalom és a földrajzi viszonyok szoros kapcsolatára.

A városok, várak kialakulásának kérdésével a hazai geográfiában *Cholnoky Jenő* kezdett el behatóan foglalkozni, a földrajzi szakirodalomban az elsők között használt olyan tudományos fogalmakat, mint: *vásárvonalak és vásárhelyek, helyi és helyzeti energia*. A témával kapcsolatos emberföldrajzi kutatásainak eredményeit *Az emberföldrajz alapjai* című

művében rögzítette le.⁴ Már ekkor így fogalmazott: „... Fontos azonban tudnunk, hogy sztratégiai várakat különösen oly helyek védelmére építettek, amely helyeken az utaknak természetes okokból csomósodnia kell. Hágók feljáróinál, folyók átkelő helyeinél, folyóvölgyek szoros helyein látnunk különösen fontos sztratégiai várakat...⁵ E megállapítás mögött azonban olyan komoly geográfiai erők húzódnak meg, amelyek az egyes települések helyi és helyzeti energiájában öltének testet.

Helyi energián Cholnoky Jenő még az emberi társadalom számára kedvező természeti kincseket értette. Az ő meghatározása szerint „... Helyi energiája van minden olyan telepnek, amelynek területén belül valami hasznos dolgot lehet természeteni, mert például jobb a földje, síkabb a vidéke, vagy valami bányászatra alkalmas kőzetet, ásványt lehet ott találni...⁶ A mai földrajztudomány ennél pontosabban fogalmaz, amikor helyi energiákról beszél és ez alatt valamely település és környékének összes természeti és gazdasági erőforrását érti.⁷ A másik Cholnoky-féle fogalom – a helyzeti energia – az ő meghatározása szerint: „... A telepnek ezt az előnyét, ami helyzetéből következik, **helyzeti energiának** nevezzük. És ez a fontosabb! Igazi nagyvárosok csak helyzetileg energikus helyeken fejlődnek ki!...⁸ A mai geográfia a helyzeti energia kifejezése helyett a földrajzi helyzet fogalmát használja, ami alatt az egyéb területi objektumokhoz viszonyított fekvést érti.⁹ A helyzeti energia, vagy földrajzi helyzet a kis-települések létrejöttében döntő szerepet játszott, amely leginkább a helyi piacok megjelenésében öltött testet. Magas helyzeti energiával általában a természetföldrajzilag eltérő területek közötti sávok rendelkeznek. Itt már korán kialakult a területek közötti termékcserre. Így például ilyen nevezetes helyzeti energiával rendelkező helyek – települések – lehetnek a hegy- és síkvidékek találkozási pontjai, a nagy kiterjedésű mocsaras területek és a hegyvidéki völgyek kijárói. A magas helyzeti energiájú helyek – települések –, amelyeket Cholnoky Jenő vásárhelyeknek hívott, úgynevezett vásárvonalakat alkotnak.¹⁰ Bulla Béla és Mendöl Tibor megállapítása szerint: „... A legtöbb jelentős várost kétségtelenül a vásárvonalakon találjuk...¹¹ A nagyobb települések általában ott alakulnak ki, ahol a vásárvonalakat utak metszik. E társadalomföldrajzi jelenség volt lényeges Veszprém létrejöttében is. Cholnoky Jenő megállapítása szerint ugyanis: „... A Dunántúlon a Középhegység déli lábánál Budapesttől egészen a Balatonig szintén vásárvonal húzódik. ...¹² A Dunántúli-középhegység déli lábánál húzódó vásárvonal és a hegységen átvezető természetes törésvonal találkozásánál fekszik Veszprém városa. Ezt Cholnoky Jenő 1929-ben így fogalmazta meg: „... Veszprém nagyon érdekes helyen fekszik a devecseri törés mentén átvezető nevezetes közlekedő úton, vár építésére rendkívül alkalmas, felszigetszerű sziklafalon. Északon a Bakony rengetegei, délen a Balaton körülzárják Veszprém környékét s ennek az elzárkózott vidéknek gazdasági és ipari központja...¹³

A politikai földrajz Veszprémben

A századforduló magyar geográfusai érdeklődéssel fordultak az akkoriban virágkorát élő politikai földrajz, geopolitika felé. Mi sem jellemzőbb erre, mint hogy a Magyar Tudományos Akadémia már 1887-ben lefordította Friedrich Ratzel klasszikus művét, amely magyarul A Föld és az ember, anthropo-geographia vagy a földrajz történeti alakulásának alapvonalai címmel jelent meg.¹⁴ A hazai geográfusok közül Czirbusz Géza összegezte a geopolitika és az antropogeográfia eredményeit.¹⁵ E tényekért azért fontos leszögezni, mert e művekben jelenik meg szinte legelőször az a geográfia, amely már a tájak leírása helyett az ember és természeti környezete közötti kapcsolatot vizsgálja. Ratzel idézett művében ezt így fogalmazza meg: „... Tisztán fogalmi szempontból az ember a földrajz tárgya, amennyiben a föld térbeli viszonyaitól függ és azokat uralja...¹⁶ Az első világháború után a politikai események hatására a hazai politikai földrajz egyre inkább az államterületet megóvó föld-

rajzi erők vizsgálatával kezdett el foglalkozni. Az e témával foglalkozó hazai geográfia igen jeles személyiségei – *Teleki Pál, Milleker Rezső, Kogutowicz Károly, Mendöl Tibor, Hézsér Aurél, Hantos Gyula, Cholnoky Jenő*¹⁷ – az állam- és társadalomalkotó földrajzi tényezők vizsgálatakor a katonai és a történeti földrajz alapjait is lerakták. Munkájuk során több helyen is foglalkoztak a Bakony és Veszprém földrajzi problémáival.

Cholnoky Jenő megállapítása szerint az Árpád-kori Veszprém megye területe „*nehezen értelmezhető földrajzilag*”¹⁸, mert az három egymástól eltérő jellegű területet foglalt össze: a Bakony nagy kiterjedésű fennsíkját, északnyugaton a Kisalföld egy darabját, délkeleten pedig a Mezőföld területeit. Ugyanakkor Zala vármegye egy nyúlványa elválasztotta Veszprém vármegyét a Balatontól. E tényekből vont le Cholnoky az előbbi következtetést. A megye kedvezőtlen alakjára Prinz Gyula is felfigyelt, ő azonban azt a geopolitikai hágóállamokhoz hasonlítja, hiszen középső része hegyvidék, amelyhez két oldalon széles lapály csatlakozott.¹⁹ Bár a történelem folyamán Veszprém megye határai változásokat mutatnak – a valamikor Enyinget is magába foglaló délkeleti nyúlvány elvesztése után is – megmaradt a megye kedvezőtlen alakja, hiszen még ma is eltérő jellegű földrajzi területeket ölel fel.

Ennél sokkal fontosabbak Prinz Gyula politikai földrajzi megállapításai Veszprémről. Véleménye szerint a trianoni Magyarország védelmének gerincét a Kárpát-medence belsejében húzódó úgynevezett „*belső védelmi tengely*”²⁰ adja. Ez gyakorlatilag a mai Észak-Magyarországi-középhegység és a Dunántúli-középhegység területeit foglalja magába. Megállapítása szerint e belső védelmi tengely – és ezen belül is kiemelten a Dunántúli-középhegység több nagyhatalom terjeszkedését állította meg.²¹ A magyar történelem folyamán erre talán legjobb példa a török hódoltság lehet, hiszen ennek határai is zömében e hegyvidéki területeken húzódtak. (Veszprém – Székesfehérvár – Tata – Esztergom – Eger – Nagyvárad). Pusztán természetföldrajzi és történelmi alapon Prinz Gyula a mai Magyarországot két jól védhető területre osztja fel:

„... A védelem természeti feltételei szerint ma a királyság két, némileg zártnak mondható belső hadászati területtel rendelkezik, mindkettő egymás mellett a Dunántúlon. Az egyik a Nyugati-középhegység, a Rába és a Komárom–Budapest közötti Duna-szakasz által bezárt terület, melynek középpontja Zirc. A másik a Balaton, Dráva, a Duna Budapest–Baja közötti szakasza és a Mecsek által bezárt terület, melynek központja a tolna megyei Tamási...”²² Bár Prinz Gyula felosztását kifejezetten a trianoni határokon belüli Magyarországra értette, e két terület elkülönítése a Kárpát-medence egészét felölelő Magyar Királyságra is érvényes. A török háborúk azt bizonyítják, hogy a külső, jól védhető Kárpátok és a határfolyók alkotta határok átlépése után e két belső terület védelme lépett előtérbe. Így például Mohács éppen e déli védelmi terület bejárájánál fekszik.²³

A Dunántúli-középhegység e két, Prinz Gyula-féle „*hadászati területet*” választja el egymástól. A magyar hadtörténelem jeles eseményei kötődnek a hegységen átvezető irányok bejáratánál fekvő települések nevéhez: Veszprém, Pápa, Székesfehérvár, Tata, Esztergom. Amennyire fontos városalkotó tényezők ezen átjárók, annyira veszélyesek is. Hiszen ezen átjárókon próbáltak meg a hódítók hol kelet-nyugati, hol meg nyugat-keleti irányba átkelni a Dunántúli-középhegységen. Így természetes, hogy aki éppen védekezett, itt próbálta őket megállítani.

Veszprém helyzete

Veszprém város az Északi- és Déli-Bakony határán fekszik. A Veszprém–devecseri-árok és a Veszprém–nagyvázsonyi-medence végpontjaiban helyezkedik el. Cholnoky Jenő:

Veszprém című könyvében az alábbiak szerint határozza meg a város fekvését: *„... Veszprém vidékén érintkezik tehát: a Bakony, a Déli-Bakony, a Balaton-felvidék és a Mezőföld. Sőt a Balaton víztükre és a Balatonra néző bortermelő lejtők szintén, mint külön termelő terület, ezen a vidéken érintkezik a többivel...”*²⁴ Veszprémet nem véletlenül nevezik az átjárók városának. A Dunántúl területén több nagy jelentőségű átjáró található.

A Pilist és a Gerecsét választja el a Pilisvörösvári-árok, a Gerecsét és a Vértest választja el a Bicskei-átjáró, a Vértes és az Északi-Bakony között húzódik a Móri-árok. Veszprém kiemelkedő fontosságát központi fekvésének köszönheti. Innen indult ki az Északi- és a Déli-Bakonyt kettévágó Veszprém–devecseri-árok, a Balaton-felvidéket és a Déli-Bakonyt elválasztó Veszprém–nagyvázsonyi-medence.

A Dunántúli-középhegység legnagyobb része a Bakony. A Móri-ároktól a Balatonig terjedő hegység fő tömegében triász korú mészkőből és dolomitból, kisebb részben jura- és krétakori mészkőből épül fel. Tájformáló jelentősége a permii vöröshomokkőnek és a Balaton környékét díszítő fiatal bazaltvulkánoknak van. A hegység törések mentén karsztos, fennsíkszerű rögökre darabolódott. Felszínét a víz, egyéb külső hatások és a kőzetek különböző minősége is alakították. A hegység három fő része a Balaton-felvidék, a Déli-Bakony és az Északi- vagy Öreg-Bakony.

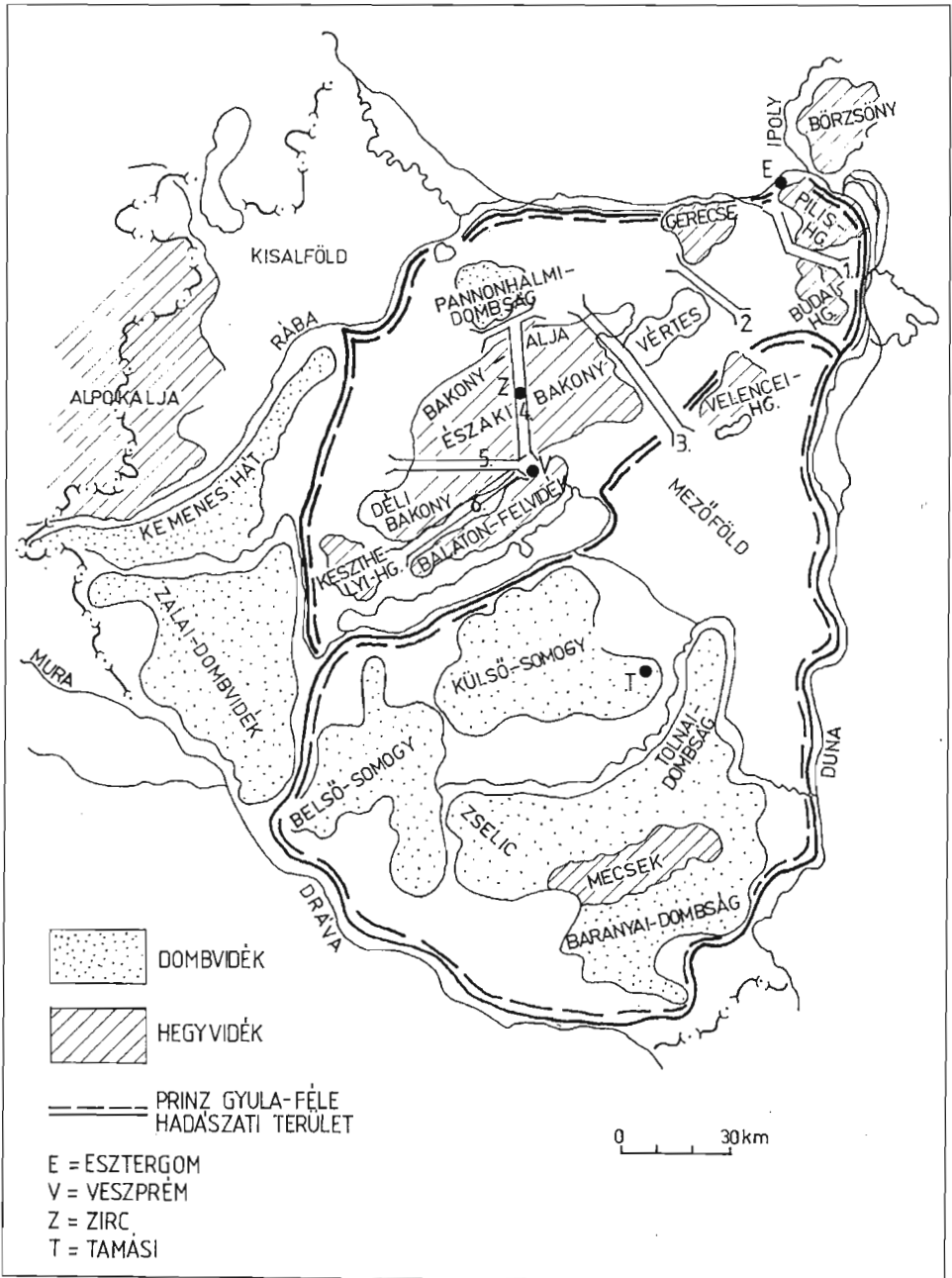
A Balaton-felvidék különleges éghajlatú, tájképi szépségű, platószerű rögeit délen a Bakony, északon a Veszprém–nagyvázsonyi törésvonal határolja. Több részre tagolódik: a Balatoni-riviera, a Veszprémi-fennsík, a Keszthelyi-hegység, a Tapolcai-medence és a Tihanyi-félsziget.

A Balaton északi partjának napsütötte enyhe, kettős tereplépcsőjét Balatoni-rivierának nevezzük. Az alsó lépcső csak néhány méterrel emelkedik a tó fölé, a felső teraszt legfelül a Veszprémi-fennsík éles pereme zárja le. A Balatoni-riviera mediterrán lejtőin a római korig visszavezethető belterjes szőlő- és gyümölcsstermesztés fejlődött ki. A Vörösberénytől – a település a nevét a vöröshomokkőről kapta – Keszthelyig húzódó, mintegy két kilométer széles, déli kitettségű lejtőn falvak sorakoznak.

Veszprémi-fennsíknek nevezzük a lejtővidék fölé emelkedő, 250–300 m magas, kissé egyenetlen felszínű, körülbelül egymagasságú fennsíkot. Nagyobb része a Séd völgyétől délre helyezkedik el. Délnyugat felé Nagyvázsonyig terjed. Dolomitmezői kopárak, talaja terméketlen, sőt több helyen hiányzik is. Legkietlenebb része Hajmáskér, Öskü és Pét vidéke a Séd völgyétől északra. A fennsíkok vízszegények, emiatt a hegységben csak a medencék és a völgyek alkalmasak településre, ahol források fakadnak vagy magasabban áll a talajvíz. Innen származik több falu neve, amelyek a „kút” jelzőt viselik (Iharkút, Hárskút, Pénzeskút, Lókút, Úrkút). A karsztos felszínnel függ össze, hogy a Bakony eredetileg összefüggő erdőtakarójában az irtások nehezen települnek újra. Az összefüggő sűrű bükkösök a hegység magasabb és tagoltabb területén maradtak meg.

A hegység patakjainak legtöbb része a karsztvízszinten, bővízű forrásokból ered. Zirc vidékéről északnak tart a Cuha-patak, nyugat felé a Gerence, a Torna, a Tapolca és még néhány patak. Veszprém felé dolomitsziklák között, aszimmetrikus völgyében kanyarog a Séd.

A táj Veszprémtől délnyugatra válik barátságosabbá, ahol a dolomitot felváltja a mészkő, a kopár legelőt pedig szántó és erdőterület. Felszíne is változatosabb. A fennsík futását medencék szakítják meg: a Kővágóórsi-, a Nagyvázsonyi-, a Taliándörögdi- és a Káli-medence. Legszebb és legtágasabb a Tapolcai-medence. Bazalttakarós tanúhegyeiről ismert: Badacsony, Szentgyörgy-hegy, Szigliget, Haláp, Csobánc, Gulács, Tóti-hegy és a Hegyesd. *„... A magukban álló hegyek szinte kínálkoztak a középkor viharos időiben várépítés céljára. Szigliget, Csobánc, Tátika és Hegyesd váromjai regélnek ezekről a régmúlt időről...”* írta Kogutowicz Károly a Dunántúl és Kisalföld című művében.

Veszprém az átjárók középpontjában
 (Szerkesztette: Siposné dr. Kecskeméthy Klára, Nagy Miklós)

A Déli-Bakony hegység része a Veszprém–nagyvázsonyi törésvonaltól északra a Veszprém–devecseri-törésig terjed, pontosabban a Veszprém–Nagyvázsony–Devecser háromszögben foglal helyet. Legmagasabb két kiemelkedése a Kabhegy (601 m) és az Agártető (513 m). Az Északi-Bakony a Veszprém–devecseri-törésvonaltól északra a Móri-árokig terjed. A Bakonynak ez a legnagyobb területű és a legmagasabb része (Kőrishegy 704 m).

A Bakony peremén városok települtek, régi várak épültek. A történelmi emlékekhez barnaszénre és bauxitra települt ipar társult. Az itt épült gyárak, üzemek a Dunántúli-középhegység gazdasági képének, a földrajzi környezet átalakításának jellemző vonásait rajzolják meg.

Magyarország és egyben Veszprém közlekedésföldrajzi helyzetét befolyásolta, közlekedéshálózatán kimutatható a természetföldrajzi tényezők hatása is. A vasút- és közútvonalak nagy része a Dunántúlon az ún. régi történelmi útvonalak mentén épült, követve a törésvonalak és a folyóvölgyek irányát. A Pilisvörösvári-árok tengelyében halad a 2. sz. Budapest–Esztergom vasútvonal, a Bicskei-árkon az 1. sz. Budapest–Tatabánya–Győr nemzetközi vasútvonal vezet át. A Móri-árkon pedig a Székesfehérvár–Komárom közötti 5. sz. vasútvonal. A Veszprémet Szombathellyel összekötő 20. sz. vasútvonal a Veszprém–devecseri-árkon halad keresztül. Jellemző e területekre, hogy a vasút és a közút vonalvezetése párhuzamos. Az 1. sz. táblázat tartalmazza a Dunántúl átjáróinak felsorolását, végpontjait, nevezetes helyeit, a tengelyükben haladó főbb közlekedési útvonalakat (közút, vasút).

Veszprém fekvéséről Cholnoky Jenő a következőket írta: „... A Várhegynél alkalmasabb helyet megerősített középkori város építésére hiába keresnénk. A budai, meg a segesvári Várhegy hasonlítható hozzá, de a veszprémi mindkettőnél kisebb és meredekebb lejtőjű. Ez valóban ideálisan védhető hely! ...”²⁵

	Az átjáró neve	Végpontjai	Nevezetes helyek	Közutak	Vasútvonalak
1.	Pilisvörösvári-árok	Budapest Esztergom	Pilisvörösvár, Esztergom	10-es út	2-es
2.	Bicskei-átjáró	Komárom Bicske	Komárom, Tata	M1-es, 100-as	1-es
3.	Móri-árok	Győr Komárom	Kisbér, Mór	81-es	5-ös (11-es, 13-as)
4.	Zirci-átjáró	Győr Veszprém	Pannonhalma, Zirc	82-es	11-es
5.	Devecseri-törés	Jánosháza Székesfehérvár	Devecser, Ajka, Városlőd, Veszprém, Várpalota	8-as	20-as
6.	Nagyvázsonyi-törés	Tapolca Székesfehérvár	Monostorapáti, Nagyvázsony, Tótvázsony	7301-es	nincs vasút
7.	Gici-átjáró	Pápa Kisbér	Gic	8302-es	13-as

Dunántúl átjárói

Veszprém: Kászim napjától március 23-ig

Veszprém eddig ismertett természeti és társadalomföldrajzi viszonyai önmagukban még nem indokolják azt a tényt, hogy a város a magyar hadtörténelem folyamán többször is jelentős szerephez jutott. A geográfiai tényezők mellett legalább olyan súllyal esnek latba a hadügy fejlődésének és a magyar történelem eseményei.

Bár Veszprém már a népvándorlás korában is lakott hely volt, jelentős hadtörténelmi szerepet majd csak a török háborúk időszakában töltött be. A város történetével oly behatóan foglalkozó *Veress D. Csaba* sem tulajdonított különösebb jelentőséget az Árpád-kor legfontosabb hadtörténelmi eseményében – a tatárjárásban – Veszprémnek. A források hiányosságaira utalva megelégedett ezzel a rövid megállapítással: „... *A Veszprém megyében említett három vár – elsősorban Veszprém várának – sorsáról semmit sem tudunk. Feltehetően nem vették a tatárok ostrom alá...*”²⁶ A szakirodalom megállapításai szerint a tatár csapatok gyors magyarországi hadjáratuk folyamán jelentős és hosszú ideig tartó várostromokba nem kezdtek bele. A tatárjárást követő várépítési program természetesen Veszprémben is érezte hatását. Bár az építési munkák egészen a XV. századig elhúzódtak, a kedvező demográfiai viszonyok kihasználása egyértelmű. Azonban ahhoz, hogy Veszprém komoly várrá váljon, legalább olyan fontosak voltak a kedvező társadalomföldrajzi viszonyok is. Mindenekelőtt a hosszú – bár belharcokkal tarkított –, több évszázados békés időszakot kell kiemelni.²⁷ A hosszú béke pedig kedvez a városok fejlődésének. Különösen érvényes ez az olyan helyzeti energiával rendelkező helyre, mint Veszprém és környéke. A bakonyi átjárók metszéspontjában fekvő település értékét növelte az ide telepített püspöki székhely. Ugyanilyen jelentős lehetett a Séd-patak is, amelyre már a XIII. században vízimalmok települtek.²⁸ Mindennek eredményeként a XIV. és XV. évszázadban Veszprém már Magyarország egyik legfontosabb vásárvonalán feküdt. Az északkeletről délnyugati irányba haladó Buda–Fehérvár–Berhida–Veszprém–Tapolca–Zalavár–Kanizsa–Zákány–Zágráb–Zeng kereskedelmi út testesítette ezt meg. E kereskedelmi úton a Bakony környékén csak Fehérvár lehetett kedvezőbb helyzetben, mert ott találkozott a Bécs–Győr–Fehérvár–Földvár–Kalocsa út az említett kereskedelmi úttal.²⁹ Azok a tényezők azonban, amelyek Veszprém fejlődését eredményezték a huzamos béke idején, most a várost a hadak keresztújtjára vetették.

Veszprém története a török háborúk idején már messze túlmutat olyan egyszerű földrajzi tényezőkön, minthogy a vár jól védhető helyen fekszik. Az első és talán legfontosabb tényező a korszak hadseregeinek akciórádiusza volt. A XVI–XVII. század hadseregei ugyanis még nem a mai értelemben vett állandó hadseregek. Általában egy-egy hadjáratra toborzott, vagy összehívott seregekről van szó, még az olyan fejlett hadüggel rendelkező országok esetében is, mint a Török Birodalom.³⁰ A kérdéssel igen behatóan foglalkozó *Perjés Géza* kutatásai során arra a megállapításra jutott; „... *Magyarország kívül esett az oszmán hadsereg akciórádiuszán, épp ezért az itteni hódításokat katonailag megtartani nem lehetett.*”³¹ *Perjés Géza* e megállapítását azzal indokolta, hogy a mozgósítás után az oszmán hadsereg legelőbb az év áprilisi és májusi hónapjában tudott csak megindulni, és mintegy három hónapos menet után augusztusban érkezett Buda alá, vagyis a magyarországi hadszíntér legfontosabb pontjára. A török hadjáratokat azonban már október 26-án, Kászim napján be kellett fejezni.³² A török had kivonulása után a hódoltság területein csak a végvárak őrsége maradt. Ennek pedig az lett a következménye, hogy Buda megtartása csak addig volt lehetséges, amíg az európai hadügy fejlődése nem tette lehetővé, hogy már kora tavasszal és az őszi időszakban is harcoló sereget tudjanak fenntartani. Mivel ez a fejlődés csak a XVII. század végén következik be, így Buda visszavétele és az ország felszabadítása is csak ekkor történhetett meg.³³

Míndezen Veszprém sorsára is kihatott. A török hadsereg teljesítőképessége miatt a török hódoltság hatása az ország Prinz Gyula-féle védelmi gerince mentén húzódott. A török hadjáratok útvonala pedig általában követte a fő utánszállítási vonalat, a Dunát. Így volt ez II. Szulejmán szultán olyan jelentős hadjárataiban, mint 1526, 1528, 1541. De a Duna maradt a hadak fő útvonala még a török elleni felszabadító háborúk idején is. Ennek eredményeként a Bécs és Felső-Magyarország elleni támadásokat is legtöbbször a Duna mentén vezették. Ez azt jelentette, hogy a Dunántúli-középhegységen átvezető átjárók közül általában az esztergomi vették igénybe. Az ettől délebbre elhelyezkedő többi átjáró már legtöbbször csak a fősereg mozgásának biztosítása miatt volt fontos. Hiszen ezeken keresztül bármikor a Bécs vagy Felső-Magyarország irányába vonuló török sereget hátba lehetett támadni. De fontosak voltak ezek az átjárók Buda szempontjából is. Ha ezek török kézbe kerültek, Budát lehetetlen volt megostromolni. Ezért volt az, hogy a Dunántúli-középhegység két oldalán fekvő várak oly gyakran szerepeltek a hadi eseményekben. Esztergom, Komárom, Tata, Fehérvár, Győr, Palota, Veszprém, Pápa ugyanarra a sorsra jutott. Pusztán földrajzi elhelyezkedésük miatt két nagyhatalom határvidékének több-kevesebb jelentőséggel bíró végvárai lettek. Ez volt az oka annak, hogy Veszprém a török hódoltság idején 1552 és 1608 között oly sokszor cserélt gazdát.

A magyar hadtörténelemben Veszprém a második világháború idején játszott újból jelentős szerepet, amelyhez hozzájárultak a hadügy XIX–XX. századi fejlődésének jelentős eredményei. Az újkori háborúkat a hadseregek egyre magasabb fokú gépesítése és a hadi tevékenységek nagy kiterjedése jellemezte. A második világháború időszakában a fegyveres tevékenységek hatalmas földrajzi térségeket öleltek fel egyidőben. Szinte természetes lett, hogy a nagy földrajzi méretek és a milliós hadseregek tevékenysége következtében a geográfiai elemek minden addiginál erőteljesebben behatárolták a háborúk eseményeit.³⁴ Veszprém szerepe a magyarországi harcokban ennek tipikus példája. De jó példa annak is, hogy egy kis város sorsát mennyire meg tudja határozni a kontinensnyi méretekben gondolkodó hadászat, katonapolitika. *Styemenko* tábornok, akik a második világháború idején a szovjet vezérkar hadművelleti csoportfőnöke volt, háború utáni emlékirataiban Magyarországgal kapcsolatban így fogalmazott:³⁵

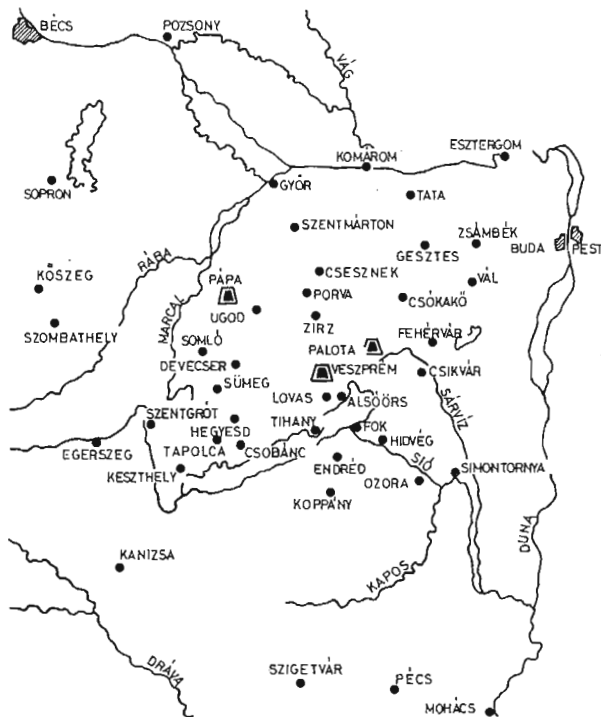
„... Az ország felszabadítása után a szovjet csapatok kijuthattak a velünk szövetséges Csehszlovákiába, amely közvetlen határos volt a hitlerista országgal, s délről átkarolhattuk Németországot. Innen a távolság a fasiszmus barlangjáig már csak néhány száz kilométer. De voltak más elképzeléseink is. Ha Magyarország felszabadult, ez lényegesen megváltoztatja a katonai helyzetet Olaszországban, Jugoszláviában, Görögországban és Albániában. Ez esetben csapatokat mérhetünk az említett országokban lévő német fasiszta csoportosítások hátába, és elvághatjuk a Németországba vezető visszavonulási útvonalait. Ez a helyzet a hadászati konstelláció új és rendkívül fontos elemévé lett volna Európában...”

Tehát az orosz hadvezetés Magyarországot az európai katonapolitikai események középpontjába állította. Tudta ezt természetesen a német és a magyar vezérkar is. Tisztában voltak vele, hogy miután a szovjet csapatok 1944 őszén átlépték a Kárpátok déli hágóit és kijutottak a Nagyalföldre, azokat legelőször csak a Duna vonalában, majd pedig az Észak-Magyarországi-középhegység és a Dunántúli-középhegység átjáróinál lehet megállítani. Vagyis a Prinz Gyula által megfogalmazott hadászati vonalon. Ebben a helyzetben igen felértékelődött Budapest, mint Németország egyik védőbástyája és megnőtt a másik védőbástyához, Bécshez vezető, a Dunántúli-középhegységen áthaladó átjárók jelentősége is. Természetes hát, hogy Veszprém, amely több átjáró metszéspontjában fekszik, mindkét fél számára fontos lett.

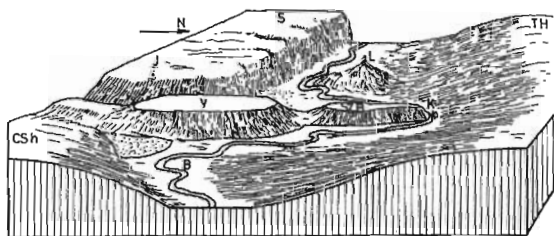
1945. február 13-án befejeződött Budapest ostroma és a szovjet hadsereg újabb hadművelet végrehajtására készült fel annak érdekében, hogy Bécs elfoglalásával kedvező feltételeket teremtsenek a lengyel terület fő hadszínterén tevékenykedő erők részére és ezzel együtt valósítsák meg Németország déli irányú átkarolását.³⁶ A Bécs irányába végrehajtandó hadműveletekre két irány jöhetett szóba. A szovjet hadsereg vagy a Duna bal partján támad az Északkeleti-Kárpátokon át Zólyom–Nyitra–Nagyszombat–Pozsony–Bécs irányba, vagy kieroszakolva az áthaladást a Dunántúli-középhegység átjáróin a Duna jobb partján egyenesen Bécs felé támad. A szovjet hadvezetés ezt az utóbbi lehetőséget választotta. Már 1945. február 17-én a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság utasítást adott az érintett 2. és 3. Ukrán Frontnak támadó hadművelet előkészítésére Bécs irányába. Ezzel egyidőben a német és magyar csapatokból álló Déli Hadseregcsoport a Dunántúli-középhegységben és annak előterületein felkészült a várható szovjet támadás elhárítására.³⁷ A szovjet csapatoknak tehát mindenképpen fel kellett számolniuk a német–magyar csoportosításokat annak érdekében, hogy elérhessék Németország déli térségét. A szovjet hadvezetés szándékát azonban felborította a német hadsereg váratlan támadása. 1945. február 17-én Komárom északi körzetéből kiindulva igen erős csapást mérnek a szovjetek garami hídfőjére, majd nemsokára megindult a 6. SS-páncélos hadsereg támadása annak érdekében, hogy kijusson a Dunához. Ezzel a német vezetés stabilizálni szándékozott a dunántúli helyzetet, továbbra is kezében akarta tartani a dunántúli földgáz- és kőolajmezőket és meg akarta akadályozni a szovjet erők kijutását a német területekre.³⁸ Ebben a helyzetben a Dunántúli-középhegységen átvezető átjárók igen fontosakká váltak. A német támadó hadművelet időszakában az utánpótlás szállításának szinte egyedüli útvonalai voltak. Amikor pedig megindult a szovjet támadás Bécs irányába, a német csapatok csak itt tudták azt lelassítani. Ez volt az oka annak, hogy Székesfehérváért, Esztergomért, Várpalotáért és Veszprémért olyan véres harcokat vívtak.

A német csapatok ellentámadása 1945. március 15-re teljesen kifulladt, és másnap kezdetét vette a szovjet csapatok úgynevezett „bécsi támadó hadművelete”.³⁹ Bár a szovjet csapatok előretörése viszonylag gyorsan halad – március 28-án már Komárom és Győr is szovjet kézre jutott, – a veszteségek nagyok voltak.⁴⁰ A német–magyar csapatok védelme az összeomlás jeleit mutatta. A hadtörténelem szerint maga Veszprém is e zavaros napokban szabadult fel, 1945. március 23-án.⁴¹

Pedig a valóság nem így nézett ki. Veress D. Csaba a Veszprém környéki harcokról írott könyve más képet mutat 1945 tavaszáról. A március 23-i és azt megelőző harcok leírása nem egy menekülő, szétvert hadsereget mutat. A városban, annak környékén, és főleg a 8-as számú út mentén folytatott harcokban a német csapatok már Bécsset és így áttételesen saját hazájukat is védték. E napon délután 14 és 15 óra között a várost védő 3. német páncélos hadosztály utolsó részei is kivonultak a városból. Veress D. Csaba a szovjet 9. gárdahadsereg hadműveleti naplójára hivatkozva 162 szovjet és 200 német hősi halottról tud, akik a városban, vagy annak közvetlen környékén veszítették életüket.⁴² Az ugyanitt található adatok szerint Veszprémet mintegy 85 légitámadás érte és ennek eredményeként 2060 lakóház sérült meg és csak 850 maradt épségben. A polgári áldozatok száma az elhunytakat és elmenekülteket is figyelembe véve 11 052 fő volt. A városban lévő más területekről menekült emberek közötti áldozatok számát talán soha sem fogjuk megtudni. Veress D. Csaba idézett művében ugyanis szerepel e mondat is: „... A március 23-án lezajlott harci események és légitámadások után nagyszámú katona és ismeretlen polgári személy (vidéki menekültek) holtteste maradt a város utcáin és épületeiben...”⁴³

b., Veszprém (Forrás: Cholnoky Jenő; Geomorfológia)

- A veszprémi Várhegy és Szent Benedek-hegy
- Csh = Cserhát
- J = Jeruzsálemhegy
- S = Sintérdomb
- V = Vár
- SzB = Szent Benedek-hegy
- L = Szent László kápolna
- K = kís epigonetikus(?) szurdok
- B = Buhimvölgy
- TH = Temetőhegy

A Dunántúl helységei a tizenöt éves háború idején és Veszprém tömbszelvénye
(Szerkesztette: Siposné dr. Kecskeméthy Klára, Nagy Miklós)

Veszprém a hadak útján

Cholnoky Jenő Veszprémről ezt írta: „.... Nagy környék falvainak bevásárló és értékesítő helye. A balatoni borvidéktől a Bakony erdőgazdaságáig, a Mezőföld szomszédos területeitől a dolomitpusztákon át a nagy mezők legelőterületei felé, mindenféle természetmennyiség került itt piacra. Kicsinyes falvak, kicsinyes részletek, ezért kicsiny és kicsinyes a város is, de iskolapéldája a gazdasági középpontnak, tehát később a közigazgatásnak is, meg a szellemi életnek is középpontja...”⁴⁴ De Veszprém jó példája annak is, hogy egy város földrajzi viszonyai következtében a hadi események középpontjába kerülhet.

Veszprém kialakulásában és fejlődésében döntő jelentősége volt a hely földrajzi helyzetének, helyi értékének. Az ország egyik legfontosabb vásárvonalára települt város fejlődése szinte töretlen volt a török háborúk időszakáig. Ekkor ugyanis az addig oly előnyös fekvés hirtelen kedvezőtlen események alkotója lett. A Dunántúli-középhegység átjárójának metszéspontjában fekvő város két nagyhatalom határvidékének egyik kulcspontjává vált. Hol Budát, hol Bécsset védték itt és ez a háborús állapotok másfél évszázadra való állandósulását eredményezte.

A második világháború időszakában is ugyanez volt a helyzet. Ekkor Veszprém a többi dunántúli jelentősebb településsel és átjáróval együtt rövid időre a világ sorsát eldöntő küzdelem középpontjába került. A Dunántúlon és így Veszprémben a Bécsset és Németországot védő német–magyar csapatok ellenállása és a mindenen erőltetett szovjet áttörési kísérletek oka is a település földrajzi helyzetében rejlik. Ez okozta a város és lakosságának oly nagymérvű pusztulását.

Összefoglalva: Veszprém nagyon jó példája annak, hogy egy település történetében a földrajzi viszonyok mennyire meghatározóak. Míg az egyik oldalon a város dinamikus fejlődését eredményezik, a másik oldalon annak pusztulásához vezethetnek. A földrajzi viszonyok azonban nem mindenhatóak, magán az emberiségen múlik, hogy meghatározó jellegét a pusztítás vagy az építés irányába használja-e ki.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ajtay Ágnes et al.*: Történelmi világtalasz. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1991. 237 p.
- Benevolo, Leonardo*: A város Európa történetében. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1994. 241 p.
- Bernát Tivadar et al.*: Általános gazdasági földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 362 p.
- Bulla Béla–Mendöl Tibor*: A Kárpát-medence földrajza. Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1947. 611 p.
- Cholnoky Jenő*: Az egyenlítőtlől a sarkvidékig. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1930. 321 p.
- Cholnoky Jenő*: Az emberföldrajz alapjai. A Budapesti m. kir. Tudományegyetem, az egyetemi Közgazdaságtudományi Kar, a Kolozsvári Tudományegyetem, a Pozsonyi Tudományegyetem Földrajzi Intézeteinek kiadványa, Budapest, 1922. 41 p.
- Cholnoky Jenő*: Hazánk és népünk egy ezredéven át. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é. n. 213 p.
- Cholnoky Jenő*: Magyarország földrajza. Danuvia Könyvkiadó, Pécs, 1929. 167 p.
- Cholnoky Jenő*: Veszprém. Balatoni Társaság, Kalocsa, 1938. 184 p.
- Czirbusz Géza*: Antropogeográfia I–III. Franklin Társulat, Budapest, 1915–1919.

- Gosztonyi Péter*: A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992. 420 p.
- Granasztói György*: A középkori magyar város. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1980. 276 p.
- Hegyi Klára*: Egy világbirodalom végvidékén. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 291 p.
- Hungler József*: Veszprém településtörténete. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1988. 383 p.
- Jászay Magda*: Velence és Magyarország. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990. 413 p.
- Kozma Endre–Héjja István–Stefancsik Ferenc*: Katonaföldrajzi kézikönyv. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 175 p.
- Kulcsár Péter*: A Jagelló-kor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 241 p.
- Lehmann Antal–Vuics Tibor*: Földrajzi fogalmak kisszótára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 209 p.
- Marosi Sándor–Somogyi Sándor* szerk.: Magyarország kistájainak katasztere I–II. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1990. 1023 p.
- M. Szabó Miklós*: A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 182 p.
- Perjés Géza*: Az országút szélére vetett ország. Magvető Kiadó, Budapest, 1975. 112 p.
- Perjés Géza*: Mohács. Magvető Kiadó, Budapest, 1979. 465 p.
- Prinz Gyula–Cholnoky Jenő–Teleki Pál–Bartucz Lajos*: Magyar föld magyar faj I–IV. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n.
- Prinz Gyula*: Magyarország földrajza. A magyar föld és életjelenségeinek oknyomozó leírása. Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1914. 223 p.
- Prinz Gyula*: Magyarország földrajza. Renaissance Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1942. 272 p.
- Ratzel, Friedrich*: A Föld és az ember, anthro-po-geographia vagy a földrajz történeti alakulásának alapvonalai. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887. 623 p.
- Rónai András*: Gondolatok a politikai földrajz témaköréből. In.: Gáspár József et al.: Az újságírójelölt kézikönyve VI. füzet Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1941. 77–125 p.
- Schneider, Wolf*: Városok Úrtól Utópiáig. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973. 323 p.
- Styemenko, Sz. M.*: A vezérkar a háború éveiben. Zrínyi Katonai Könyvkiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 388 p.
- Szakály Ferenc*: Virágkor és hanyatlás 1440–1711. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 368 p.
- Taylor, A. J. P.*: A második világháború képes krónikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 243 p.
- Teleki Pál*: A földrajzi gondolat története. Essay. A szerző kiadása, Budapest, 1917. 231 p.
- Tóth Sándor Jenő*: A Kászim-nap és a tizenöt éves háború. Hadtörténelmi Közlemények. 1995. 2. sz. 25–33. p.
- Veress D. Csaba*: A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története (1944. december 1–1945. március 30.) Veszprém Megyei Tanács, Veszprém, 1977. 494 p.
- Veress D. Csaba*: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984. 373 p.
- Veress D. Csaba*: Várak a Bakonyban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 267 p.

JEGYZETEK

1. *Teleki Pál*: A földrajzi gondolat története. Essay. A szerző kiadása, Budapest, 1917. 208–209. p.
2. *Schneider, Wolf*: Városok Urtól Utópiáig. Gondolat, Budapest, 1973. 10. p.
3. Az európai városfejlődés bő, – ám gyakorta a tudományos ismeretterjesztés szintjét sem elérő – újabb irodalmából e kérdéssel kapcsolatban érdekes megállapításokat tesz *Benevolo Leonardo*: A város Európa történetében. (Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1994.), valamint a városok politikai hatalmáról *Jászay Magda*: Velence és Magyarország. (Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.) című művei. A magyar városfejlődésről lásd *Granaszói György*: A középkori magyar város. (Gondolat, Budapest, 1980.) című művét, amelynek marxista szemlélete mára már elavult, de urbanisztikai megállapításai még ma is helytállóak.
4. *Cholnoky Jenő*: Az emberföldrajz alapjai. (A Budapesti m. kir. Tudományegyetem, az egyetemi Közgazdaságtudományi Kar, a Kolozsvári Tudományegyetem, a Pozsonyi Tudományegyetem Földrajzi Intézeteinek kiadványa, Budapest, 1922.)
5. *Cholnoky Jenő*: Az emberföldrajz alapjai, 21. p.
6. *Cholnoky Jenő*: Az egyenlítőtlől a sarkvidékig. Signer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1930. 23. p.
7. *Lehmann Antal–Vuics Tibor*: Földrajzi fogalmak kisszótára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 73. p.
8. *Cholnoky Jenő*: Az egyenlítőtlől a sarkvidékig, 23. p. Cholnoky Jenő kiemelése.
9. *Bernát Tivadar et al*: Általános gazdasági földrajz. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 301. p.; *Lehmann Antal–Vuics Tibor*: Földrajzi fogalmak kisszótára, 59. p.
10. *Cholnoky Jenő*: Az egyenlítőtlől a sarkvidékig, 29. p.
11. *Bulla Béla–Mendöl Tibor*: A Kárpát-medence földrajza. Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1947. 193. p.
12. *Cholnoky Jenő*: Az egyenlítőtlől a sarkvidékig, 29. p.
13. *Cholnoky Jenő*: Magyarország földrajza. Danuvia Könyvkiadó, Pécs, 1929. 75–76. p.
14. A fordítást *dr. Simonyi Jenő* (1860–?) veszprémi születésű neves földrajzi szakíró végezte el.
15. *Czirbusz Géza*: Antropogeográfia I–III. Franklin Társulat, Budapest, 1915–1919.
16. Ratzel id. m. 24. p.
17. A felsorolás és a megállapítás *Rónai András*: Gondolatok a politikai földrajz témaköréből. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1941. 87. p.-ról való.
18. *Cholnoky Jenő*: Hazánk és népünk egy ezredéven át. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é. n. 77. p.
19. *Prinz Gyula*: Magyarország földrajza. Renaissance Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1942. 241–242. p.
20. *Prinz Gyula*: Magyar Földrajz. In.: *Prinz Gyula–Cholnoky Jenő–Teleki Pál–Bartucz Lajos*: Magyar föld magyar faj III. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. 433–434. A földrajzi megnevezéseknél *Marosi Sándor–Somogyi Sándor szerk.*: Magyarország kistájainak katasztere I–II. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1990. című művét vettük alapul.
21. *Prinz Gyula*: Magyar Földrajz, 434. p.
22. U.o.
23. A mohácsi ütközet természetföldrajzi feltételeiről lásd *Cholnoky Jenő*: Hazánk és népünk. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é. n. 145–146. p.-t
24. *Cholnoky Jenő*: Veszprém. Balatoni Társaság, Kalocsa, 1938. 22. p.
25. U.o. 25. p.
26. *Veress D. Csaba*: Várak a Bakonyban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 15. p.
27. A középkor és a késő középkor békés viszonyai nem téveszthetők össze napjaink békeállapotával, amikor az a teljes vagyoni és létbiztonságot is jelenti. Itt egyértelműen arról van szó, hogy az ország belterületein egyes rövid idejű hadjáratoktól eltekintve igazi nagy pusztító háború a török hadjáratokig nem volt.
28. *Veress D. Csaba*: Várak a Bakonyban, 16. p.
29. *Ajtay Ágnes et al.*: Történelmi világtalasz. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1991. 114. p.
30. *Perjés Géza*: Mohács. Magvető Kiadó, Budapest, 1979. 13–15. p.

31. *Perjés Géza*: Az országot szélére vetett ország. Magvető Kiadó, Budapest, 1975. 8. p.
32. *Perjés Géza*: Az országot szélére vetett ország. 10. p. és *Tóth Sándor László*: A Kászim-nap és a tizenöt éves háború. Hadtörténelmi Közlemények 1995. 2. sz. 25–33. p.
33. Mivel a Duna-völgyében egészen Nándorfehérvárig nem volt olyan terepszakasz, amelyen a kor serege tartósan megkapaszkodhatott volna, így Buda bevétele az ország elfoglalását is jelentette. (*Perjés Géza* megállapítása.)
34. *Taylor, A. J. P.*: A második világháború képes krónikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 13–28. p.
35. *Styemenko, Sz. M.*: A vezérkar a háború éveiben. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 253. p.
36. *M. Szabó Miklós*: A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944–1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 114. p.
37. *Veress D. Csaba*: A Dunántúl hadi krónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984. 252 p.
38. *M. Szabó Miklós*: A magyarországi felszabadító hadműveletek. 141–144. p.
39. *M. Szabó Miklós*: A magyarországi felszabadító hadműveletek. 145. p.
40. *Gosztonyi Péter*: A Magyar Honvédség a második világháborúban. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992. 252–254. p.
41. *M. Szabó Miklós*: A magyarországi felszabadító hadműveletek, 165. p.
42. *Veress D. Csaba*: A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története (1944. december 1–1945. március 30.) Veszprém Megyei Tanács, Veszprém, 1977. 324–347. p.
43. *Veress D. Csaba*: A balatoni csata, 345. p.
44. *Cholnoky Jenő*: Hazánk és népünk egy ezredéven át. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, é.n. 165. p.

A Veszprém-jutasi katonai repülőtér építéstörténete

BONTÓ JÓZSEFNÉ

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉST követő időszakban a béke nem volt felhőtlen. A külső és belső feltételeinek megteremtése mellett sürgetővé vált stabilitásának megteremtése. Meg kellett keresni megóvásának a lehető legbölcsebb módját, ugyanis érezhető volt egy újabb háború, amellyel kapcsolatban számítani lehetett légitámadásra is. A kisanantant 3000–4000 repülőgéppel rendelkezett. Ez a helyzet adott okot az 1935. 07. 20-i XII. törvénycikk megalkotására.

Magyarország átrepülése É–D irányban egy, Ny–K irányban két órát vett igénybe. Ezért szükségessé vált a légoltalom megszervezése. Az egyik feladatot az alkalomadtán aktivizálható légierő kiépítését feltételező katonai légvédelem létrehozása, a másikat a légoltalom biztosítása jelentette.¹

A nemzetvédelmi érdekek realizálását, a honvédelmi érdekek szolgálását minden polgár, intézmény, szervezet és hatóság hazafias kötelességének tekintette, Veszprém város vezetői is haladéktalanul megtették a szükséges intézkedéseket. Megszervezték a polgári légvédelmi oktatást, a padlások lomtalanítását, gyakorlatot végeztek a tűzoltásra, vízcsepokat és szirénákat szereltek fel, víztároló medencéket és óvóhelyeket építettek. Ugyanekkor folyt a város civil életének fejlesztése, a felkészülés az ezredfordulóra, épült a 8-as műút, a Szent István-völgyhíd. A képviselő-testület a polgármester vezetésével indítványt tett a Veszprém-jutasi katonai repülőtér létrehozására.

Veszprém megyei város polgármestere 1935-től 1941-ig *Rosos Károly*, 1941-től 1944-ig *dr. Nagy László* volt. Az ő munkásságuk alatt létesült és kezdte meg működését a repülőtér. Építése 1936-tól 1939-ig tartott. Tudomásul vették és vetették a kor diktálta követelmények jelentőségét, rövid határidejét. A szentkirályszabadjai katonai repülőtér – amely jelenleg is ebben a funkcióban működik –, ekkor már üzemelt.

Természeti adottságok. Megyénk geológiai szerkezetét törésvonalak jellemzik. A megyeszékhely, Veszprém a tengerszint fölött 250–300 méter magasan elterülő, egyenetlen felszínű fennsíkon fekszik. Éghajlatát az óceáni, a szárazföldi és a mediterrán hatások alakítják. Ez szeszélyes időjárást eredményez. Gyakori az É–ÉNy irányú szél, ami a repülőtér kialakításánál az egyik legszámottevőbb adottság, a másik a talaj.

Az altalaj legnagyobb részét dolomit, Veszprém és Gyulafirátót között márga. A talajösszetétel nem egyöntetű; sziklás, másutt málladékos dolomit. Sekély termőréteggel bíró, gyengén hullámos fekvésű terület. A korabeli feljegyzések szerint az altalaj „*dolomitkavics 10 cm-es füves humuszréteggel, esőzés után is száraz, süppedésmentes kemény felület*”.

Engedélyeztetés. A repülőterek létesítésekor meghatározóak az adott terepviszony, az emberi és repüléstechnikai szempontok, a biztonság megteremtése, s kiképzése ne igényeljen elkerülhető költséget.

*Útkarbantartó, hólapátoló repülőtéri katonák a repülőtér és Jutas közötti útszakaszon 1941-ben
(Az álló sorban balról a hatodik a veszprémi, 1920-ban született, ma is élő
Horváth József repülőgép-szerelő őrmester. A szerző gyűjteményéből.)*

Az előkészítő intézkedések a rövid határidő miatt általában egyidőben folytak: engedélyeztetés, a pénzügyi fedezet és a terep biztosítása, szerződés kötés, pályázatadás a különböző munkákra, az előkészítő munkák végzése.

A Légügyi Hivatal 1936. 04. 04–05-ére tárgyalást szervezett az indítvány megbeszélésére, amelyen városunkat Rosos Károly polgármester, Bokrossy Jenő műszaki tanácsos és Iklódy Szabó János pénzügyi bizottsági tag képviselték.

Itthon késlekedés nélkül elindították a munkálatok megszervezését. Az első teendő az engedély megszerzése volt a katonai kincstártól. Ehhez csatolni kellett a polgármester város nevében adott írásbeli felajánlását, ami igényelte a közgyűlés jóváhagyását. A polgármester javaslatát érdeklődésben összehívta a pénzügyi, gazdasági és városfejlesztő bizottságok tagjait a közgyűlés elé terjesztése előtt. A város felajánlása a következő lett: „Ajándékba adja a magyar királyi kincstárnak repülőtér létesítése céljára a város tulajdonát képező Nagymező közlegelő ingatlanából a márkói országúttól K-re, a Kistelek dűlőtől ÉNy-ra elterülő részből 200 kat. hold és a Tüzér utcától Jutasra vezető úttól a város belső határvonalától mintegy 100 m távolságban Ny-ra elterülő részből 100 kat. hold nagyságú területet összesen 96.000 aranypengő értékben, továbbá a város tulajdonát képező Rákóczi tér 23. sz. alatt lévő, a Buhim utcára is átnyúló egyemeletes épület ingatlanát 40.000 aranypengő értékben. Az építkezéshez szükséges murvát a város tulajdonát képező murvabányában kijelölt helyen kitermeletlenül 10.000 aranypengő értékben. A víz és villamosáram mindenkori érvényes díjából 30% kedvezményt ad. Az átengedett, illetve ajándékba adott ingatlanokon végzendő építkezéseknél és a leendő alakulat (osztag, csapat, hivatal ...) részére szükséges bármilyen irányú beszerzéseknél a veszprémi iparosok, kereskedők, vagy vállalkozók előnyben részesítendőek, ha ajánlatuk hasonló vagy a mindenkori közszállítási szabályzatokban engedélyezett százaléknál nem nagyobb összeggel magasabb más – nem helybeni vállalkozó – ajánlatnál. Végül az ingatlan átruházással kapcsolatos mindennemű költséget a királyi kincstár viseli.”

A közgyűlés lelkesedéssel szavazta meg a repülőtér építését, mert belátta, hogy „szegény, iparilag, kereskedelmileg és mezőgazdasági szempontól is gyenge városunknak a repülőtér létesítése és az ennek helyőrsége által itt évenként elköltött 4–500.000 P a város fejlődése és a lakosság anyagi jólétének fokozása szempontjából igen nagy előnyt fog jelenteni.”

A május 4-i jegyzőkönyv tartalma szerint a Légügyi Hivatal ajánlata alapján a magyar királyi minisztérium elhatározta: Veszprémben egy repülőteret létesít, mely valójában két repülőtérből áll, ugyanis szükséges egy kiterő is a nagy repülőtér mellett. Kellenek hangárok, legénységi épületek, mert megfelelő számú tisztí és legénységi állományú állandó helyőrséget kíván tartani. Ezért a város szolgáltatásait nem tartja elégségesnek. Még mintegy 10 kat. hold építkezési terület szükséges, s előírja, hogy a városnak saját költségen kell a repülőtérhez vezető utat megépíteni, a közműveket kivezetni, a területet átadásig planírozni, fűvesíteni.

Az építkezések elkezdése érdekében a közmű, az út elkészültének határidejét 1936. 08. 01-jében, határozott határidőként 1937. 04. 01-jét jelölte meg, s ezt repülésre alkalmas állapothoz kötötte. A város feladata a távvezeték által felmerülő akadály megszüntetése. További igényeket is jelzett, ingyenes szolgáltatásként fuvart, napszámot, s gondoskodik a város a tisztek, altisztek lakásáról. „Minthogy Veszprém városában szabályszerűen létesített katonai lőtér és lövölde van, erre a célra a m. kir. minisztérium területet nem igényel.” Azt viszont igen, hogy a felajánlott murva helyett az összes szükségletet biztosítsa a város. Kikötötte, a magánterületet, szántót előzetesen vásárolja meg a város. Foglalkozott a terület nagyságával, helyével is. Igény szerint a nagyságát 190 kat. holdra módosította a város.

Hamarosan jelentkezett a repülő szakközégek aggálya. A terület É-i irányba lejt, jellemző az É-i irányú szél. Véleményük, hogy ezen adottságok és a leszállás szempontjából a létesítés meggondolandó. A döntést közölték a polgármesterrel. „A repülőüzem biztonsága (emberélet és anyagvesztés) a repülőtechnika jelenlegi adottsága miatt feltétlenül nagy és alkalmas területet igényel, amire a felajánlott terület csak felmérhetetlen költséggel lehetne alkalmassá tenni. Ezért a repülőtér ottani létesítéséről sajnálattal le kell mondanom.”

Csak hogy Veszprém polgárai már azonosultak azzal, hogy a repülőtér létesítése komoly áldozatot, erőfeszítést igényel, de többek között fontos biztonsági, idegenforgalmi és kereseti lehetőséget is biztosít. Ezért az ügyintézéshez önként két közösség is kapcsolódott, a Veszprémi Ipartestület és a Veszprém és Vidéke Kereskedelmi Társulat. Írásbeli kéréssel fordultak a polgármesterhez és a közgyűléshez. Hivatkoztak a város fontos szerepére, a közvetlen közelében elhelyezett gyártelepekre, az építés alatt álló műút és összekötőhíd mindenkori biztosítására, Veszprém és környéke természeti adottságaira. Figyelembe vették, hogy a repülőtér felépítésével járó munkálatok és egy ilyen katonai repülőtérhez beosztott személyzet ellátása nagy jelentőséggel bír a város gazdasági életére. Közölték, mozgalmat kívánnak indítani, hogy a tervezett katonai repülőtelepet tényleg Veszprémben létesítsék.

A város május végén új területet keresett, erről új vázrajzot készítettek és továbbították a Légügyi Hivatalba. A válasz ismét elutasító volt, Veszprém helyett már Pápa mellett döntöttek.

Június 1-je új fordulatot hozott. *Kenesse Valdemár* tábornok, a Légügyi Hivatal vezetője inkognitóban megtekintette a veszprémi területet, és a célra alkalmasnak találta. Június 4-én pedig honvédelmi minisztériumi bizottság érkezett, *Ágoston Béla* II. o. főhadbiztos, *Biró Károly* műszaki tisztviselő és a Légügyi Hivatal képviselőjében *Incze László* százados. A kijelölt új területet megfelelőnek találták. A városi felajánlott ingatlanok fekvése, terjedelme a cél biztosítékává vált. Ettől kezdve említették a repülőteret „*rátóti repülőtér*”-nek, hiszen a fekvése Gyulafirátót határában, részben a területén volt.

A polgármester és a M. Kir. Kincstár között létrejött egy ideiglenes szerződés, ami a munkálatok megkezdésére jogosított. Egy írásbeli megállapodás is létrejött, mely szerint a város közösségének haladéktalanul meg kell kezdenie a terep-, az út- és egyéb munkálatokat. Ez így is történt. A tereppel, a kúttal, a villamosáram szolgáltatásával kapcsolatos munkálatok éjjel-nappal folytak. Megindult a kiírási műveletek (terv, költségvetés, ajánlati felhívás ...) elkészítése.

Az ideiglenes szerződés. Június 13-án a képviselő-testület 3. közgyűlése egyben a Veszprém megyei város állandó választmánya, pénzügyi, gazdasági, építészeti és szépművészeti, városfejlesztő, vízvezetéki, villamos, mezőgazdasági, jogügyi és mozi bizottságainak együttes ülése volt. A rendkívüli közgyűlés egyöntetű „igen”-nel, névszerinti szavazással jóváhagyta a repülőtér létesítésével kapcsolatos ideiglenes szerződést. Felhatalmazták a polgármestert, tegyen meg minden szükséges intézkedést. Elfogadták a 150.000 P költséget. Hosszúlejárátú, lehetőleg 25 éves kölcsönrel tervezték megoldani. Határozatot hoztak, hogy a víznyerési, az út- és hídépítési, a felmérési, a szintezési, a talajgyengítési és fűvesítési munkálatokat zártkörű versenytárgyalás útján adják vállalkozásba. Az áram kivezetéséről a helyi Villamosmű intézkedjen.

A m. kir. Honvédelmi Miniszter a 8913/eln. 11–1936. sz. rendelet kapcsán június 26-án felszólította a polgármestert, szerezzze be a város vagyonfelügyeleti hatóságának a hozzájárulását a végleges szerződés elkészítéséhez.

Pályázatadás, versenytárgyalás. A bevált gyakorlat szerint pályázatot írtak ki határidő megjelölésével. Az ajánlattétel műszaki leírásból és részletes költségvetésből állt. A melléklet tartalmazta az óvadék fejében felajánlott pénzügyi összeget, amit „bánatpénz”-nek is neveztek. Ezzel az esetleges garanciális javítások anyagi fedezetéhez járult hozzá a vállalkozó, tehát a pénztárban cél- és szükség szerű volt azt a végsőkéig tartalékolni. Már a kiírt beérkezési határidő napján, június 20-án megtartották a versenytárgyalásokat. A nyertes vállalkozó személyes jelenlétében kapta meg a megbízatást, majd elkészült a szerződés. Kézhez kapta a helyszínrajzot, az építést engedélyező alispáni véghatározatot. A Közszállítási Szabályzat 74. §-ának 1. bek. alapján a munkálatokat csak a munkahely szabályszerű átadása után lehetett elkezdni. A középítési munkákra vonatkozó Általános Feltételek 27. § 85. pontja értelmében pedig „a felülvizsgálat, esetleg pótfelülvizsgálat befejezéséig tartozik a vállalkozó az előállított munkákat saját költségén fenntartani, minden rongálástól megóvni.” Azonban a sürgősségi állapot miatt ezektől a szabályoktól mindegyik esetben el kellett térni. Az utépítési munkát *Lengyel Imre* veszprémi okleveles mérnök, a hídépítést *vitéz Kürthy László* helybéli okleveles építőmester, a kútfúrást *Zsigmondy Béla* részvénytársasága, budapesti cég nyerte el.

A közgyűlésen *Bokrossy Jenő* műszaki tanácsos időben, határidő előtt kérte a polgármestert, hogy telekügyben a közgyűlés előtt kössék meg a szerződéseket, utólag e téren se legyen nézeteltérés.

A pénzügyi fedezet biztosítása. A korabeli pénzügyi életet és az olyan nagy volumenű vállalásokkal járó pénzügyi manőverek sorozatát, amilyent a repülőtér építése is megkövetelt, tökéletesen tükrözik a következő intézkedések. Meghatározó volt Rosos Károly polgármester véleménye a finanszírozással kapcsolatban, mert bizonyítja a város hozzáállása iránti elismerését, a felelősségtudatát. „A Honvédelmi Miniszter Úr a katonai keretek kiterjesztése alkalmával gondoljon Veszprém város polgárainak áldozatkészségére, azt a nagy nemzeti érdek méltánylásának bizonyítékaként hozták meg.” A város vezetősége a költségek fedezésére átcsoportosította pénzkészleteit, takarékoskodott, a kifizetések szükségességét és mérlegelte sorrendjét, a fedezet pótlására kölcsönöket vett fel.

Az előkészítés során elvégzett műszaki és gazdasági számítások szerint a repülőtér és kapcsolódó létesítményeinek megépítése az 1936. évi árszinten 247.000 P pénzügyi fedezetet igényelt. Már kezdetben kölcsönt kellett felvennie a városnak. Erre az előzetes tárgyalások alapján a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (Ferenc József Pénztár, Budapest) a MABI kölcsönigényt tett 180.000 aranypengő erejéig. A hitelígérvény korabeli határozata a következőket rögzítette: „Az igazgatóság az elnökség javaslatára elhatározta, hogy az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosítás járuléktartalékalapjainak terhére a Veszprém megyei városnak repülőtér építése céljaira 180.000 P kölcsönt folyósít.” Kikötéseket is tett: csak a célnak megfelelően használható fel, ötven félév alatt fizetendő vissza, félevenkénti utólagos 5,5%-os kamatfizetéssel jár. „A kölcsön biztosításául le kell kötni Veszprém megyei város közösségének mindennemű ingó és ingatlan vagyont, összes jövedelmét, javadalmaikat, a pótdátot is.” A város vezetése úgy tervezte, az annuitást a város költségvetésébe állítja be és a kapott összeget az ínségakció pénztárból, a háztartási alapból, a kilátásba helyezett államsegély összegéből egészíti ki. A kamatfizetés természetesen növelte a kiadási végösszeget. A kölcsön törlesztéséhez a Veszprémi Takarékpénztár tervet készített. A pénzmozgás is rajta keresztül történt.

Az előmunkálatokat már végezték, a hozzáférhető pénzügyösszeg biztosítása sürgősnek bizonyult. A képviselő-testület 150.000 P értékű ismételt és azonnali kölcsönfelvételt szavazott meg. A tranzakció lebonyolításával a polgármestert bízták meg. Egyben felkérték, hasson oda a honvédelmi miniszternél, hogy a város a további áldozattól mentesülhessen. „... Így határozott a közgyűlés, mivel a repülőtér megszerzésére és berendezésére a közgyűlés csak 150.000 P-t szavazott meg és mert a székesfehérvári-gráci állami közút átépítési költségeihez a város közösségének már ezt megelőzően 170.000 P-vel kellett hozzájárulnia. A közlétesítmények támogatására az eddig megszavazott 320.000 P-n felül még további összeget a város közössége vagyoni romlásának veszélye nélkül nem bír áldozni.”

A 150.000 P kölcsönt a m. kir. Belügyminiszter azzal a kikötéssel engedélyezte, hogy a város a „Magyar Egyesített Városi Kölcsönök”-re vonatkozó szerződés kikötéseivel azonos módon eszközölje a kölcsönt. A kölcsönösszeg felvétele, mint függőkölcsön a Magyar Általános Hitelbank székesfehérvári fiókján és egy helybeli pénzügyintézetten keresztül történt. A Veszprémi Takarékpénztárt volt célszerű igénybe venni, mert a városi pénzek ott voltak jövedelmezően elhelyezve.

„Tudomásul veszi a közgyűlés, a kölcsön felvételéig felmerülő kiadásokat egyelőre a polgármester a légvédelmi alap terhére utalványozza és ily címen pénztárt létesített. A kölcsön megszerzéséig felhatalmazást ad az ingatlan vételár és városfejlesztési alap takarékpénztári betéteinek igénybevétele-re.”

„A Magyar Általános Hitelbank székesfehérvári fiókjának értesítése szerint a függőkölcsön rendelkezésre bocsátott. A Veszprémi Takarékpénztár útján folyósítandó 100.000 P függőkölcsön terhére beutal a polgármester a városi pénztárba 20.000 P-t. Utasítja a pénztári hivatalt, hogy ezen összeget a saját és a főszámvevő által aláírt nyugtára a Veszprémi Takarékpénztárnál vegye fel. A Légvédelmi alapon készpénz rovaton vételezze be és a számvevőség ebben az alapon mint függőkölcsöntartozást írja elő. A jelen határozatban utalványozott 20.000 P-t kifizetni szíveskedjék.”

Úgy határozott a közgyűlés, amíg a hosszúlejáratú amortizációs kölcsön formája véglegesen realizálódik, a még hiányzó 50.000 aranypengőt a város lakosságára nézve erkölcsileg és anyagilag előnyösebb lehetőséggel, rövidlejáratú kölcsönrel oldja meg a város betétjei után fizetett kamatot 2%-kal meghaladó kamattérítés mellett. Három helybeli pénzügyintézet, a Veszprémi Takarékpénztár, a Veszprémegyházmegyei Alapítványi Pénztár és a Veszprém és Vidéke Takarékszövetkezet volt segítségükre.

A Veszprémi Takarékpénztáron keresztül felvett összeget a Légvédelmi alapon mint szenvedő hátralékot kérte előírni. „Ugyancsak megkeresem a Takarékpénztár Igazgatóságát,

hogy a kölcsön folyósításával kapcsolatban oly intézkedést szíveskedjék tenni, hogy azáltal a város költségeitől megkíméltsék.” – írta a polgármester. Erre a válasz: „Veszprém megyei város által hozzánk terjesztett kérésére tisztelettel közöljük, hogy intézetünk Veszprém megyei város iránti különös előzékenységből és együttérzésből a legmesszebbmenő utánjárással a repülőtér építéséhez a Magyar Általános Hitelbank által már korábban megszavazott 100.000 P-s hitelen felül, a Pénzügyi Központ útján további 110.000 P hitelt eszközölt ki, melyek fedezetül a városi betétek megfelelő összegű lekötése szolgál. Ezen további kölcsönösszeg kamattétele 7,5%. Fentieket jóleső érzéssel közöljük, mert a város szolgálatára állhattunk.” Igaz, később ezt az összeget zároltatni kellett.

Mindezek ellenére a pénzfedezet 1937. 02. 20-ra kimerült. A mellékmunkálatokra már nem futotta. Rosos Károly polgármester levélben fordult a m. kir. Pénzügyminiszterhez. „Veszprém város közössége nevében mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a város határában létesülő katonai repülőtér költségeire 200.000 P 25 év alatt visszafizetendő hosszúlejáratú O.T.I. kölcsönt kegyeskedjék engedélyezni. Katonai és repülőszakkörök megállapítása szerint a Veszprémbe létesítendő repülőtér szinte a legjobb lesz az egész országban, mert talaja a legnagyobb esőzés idején sem ázik fel, és bármily kedvezőtlen időjárási viszonyok mellett is mindenkor használható lesz. A helyzet tehát az, hogy értékben és használhatóságban a legkitűnőbb repülőteret Veszprém város adja a Magyar Királyi Honvédségnek, legjobban szolgálja tehát a honvédelem érdekeit. Mégis más városokkal szemben összehasonlíthatatlanul nagyobb viszonylagos áldozatot kénytelen viselni. Ennek tudatában hazafizas lelkesedéssel kötötte meg a Honvédelmi Kincstárral ezt a nagyfontosságú szerződést.”

Ezt a minden összpontosítást igénylő tevékenységet apelláció is nehezítette. Csomay Kálmán veszprémi építőmester féltette a várost a túlfizetéstől, tehát fellebbezést nyújtott be a közgyűlés vételárral kapcsolatos döntése ellen. Elutasították. A polgármester az alispánnak továbbította, ezért a kezdeményező felülvizsgálati kérelemmel élt. A Belügyminiszter a kérelemnek helyet adott. Nem találta helyben hagyhatónak az alsóbbfokú határozatokat. Elrendelte, a repülőtér céljaira szükséges ingatlanterületet az 1895. évi XXXIX. tc. 12. §-ában és az 1881. évi XLI. tc. 1. §-ának 13. pontjában biztosított jog alapján kisajátítási eljárás útján szerezze meg a város.

A terület biztosítása. 1937. 02. 26-án dr. Horváth Béla városi tiszti főügyész feljegyzést készített: „... a kisajátítási eljárás addig nem tehető folyamatba, míg a kisajátítási jogot a kereskedelmi miniszter úr nem engedélyezte.” Berky Miklós vármegyei alispán is igyekezett a polgármesternek segítséget nyújtani. Megküldte a m. kir. Belügyminiszter 97.314/1937. IV. B.M. sz. rendeletének hivatalos másolatát, hogy a város részéről teendő intézkedéseknél már ebben az ügyben is pontosan alkalmazkodhasson hozzá. Külön felhívta a figyelmét az ingatlanok kisajátításának haladéktalan megindítására. Hivatkozott az 1895. évi katonai beszállásolási törvényre és az 1881. évi XLI. tc. 1. §-ának 13. pontjában biztosított jogalapra.

Veszprém vármegye törvényhatósági kisgyűlése 1936. 08. 12-én jóváhagyta a területszerzéssel foglalkozó szerződést, mely meghatározta, hogy Veszprém megyei város azt legkésőbb 1936. 07. 01-jéig teljesíti.

A város számításba vette a környező területeket. Legalkalmasabbnak a Jutastól K-re, a vasútállomástól É-ra fekvőt ítélte, de ez nem tartalmazta a kitérő repülőtér és az út területét.

Az eredeti tulajdonviszony eléggé megosztott volt a város, magánszemélyek, a Székeskáptalan és a MÁV, a HÉV között. A tulajdont a szerződés értelmében per- és terhermentesen kellett örök áron történő vásárlással, illetve kisajátítással megszerezni, s odaajándékozni a kincstárnak.

*Pihenőben a repülőtér melletti fenyves szélén
1942-ben (A gúla középső sorában jobb oldalon
Horváth József őrmester. A szerző gyűjteményéből.)*

Az ügy nem volt mindig gondmentes. Az Óváry-birtokrész felhasználásához a tulajdonosok nem járultak hozzá, tehát a kisegítő repülőtér helyül más területet kellett keresni. A vasút területe az út kiépítésével kapcsolatban nem változott, mert azon eddig is áthaladt, tehát ebből a szempontból nem okozott problémát.

A magánterület megszerzése a székeskáptalanéval egyidőben zajlott. Szerződéskötéssel történt a tulajdonszerzés, de a helyenkénti nem egyértelmű megállapodás nézeteltéréshez vezetett. Ebből kifolyóan több ízben avatkoztak be a különböző minisztériumok. Ilyenkor becslést, kisajátítást rendelték el. Felmerült a csereterület felajánlása, a haszonbérleti szerződés lehetősége. Előfordult egyezséggel kötött vétel és pereskedés is. Mutakozott látszólagos ellentét, ami a műszaki tanácsos és a város főügyész szerint „*onnan származik, hogy a kincstárral szemben a 180 kat. holdnak csak a használatát köteles a város megszerezni. Mivel azonban a Székeskáptalan nem volt hajlandó a kérdéses területet bérbeadni, a városnak azt tulajdonul kell megszerezni, holott a kincstárnak csak 50 éves használatra adja át*”.

A területszerzéshez a Székeskáptalan és város szerződést kötött. A va-

gyonfelügyeleti hatóság jóváhagyását a telekkönyvi bejegyzés követte. A területvásárlási gyakorlat pedig az volt, hogy a vételárat az eladó és a vevő felek vagyonfelügyeleti hatósága jóváhagyásától számított 30 nap alatt voltak kötelesek rendezni. A vevő a vételár után évi 5%-os kamatot fizetett. A közterhek a birtokbalépéstől kezdve a vevőt terhelték. A vételár és vagyonátruházási illeték kiegyenlítése után következett a telekkönyvi bekebelezés.

1936. 07. 01-jén adó- és értékbizonyítvány készült a Jutas-pusztai erdő, út, legelő, szántó területekről. 1936. 08. 01-jén adó- és becslési bizonyítvány a gyulafiratóti erdő, út, legelő, szántó területekről és a Székeskáptalan ugyanezen minőségű területeiről. A csere erdőterület fatömegét egy megbízott szakértő becsülte fel. Csereerdőként a jelenlegivel szomszédos Csererdő dűlőbeli részből 11.8 kat. holdat ajánlottak fel. A cserevel kapcsolatos költségeket a város magára vállalta. Az alapszerződésbe szükségszerűen belefoglalták, hogy a műút céljára szükséges területet térítés nélkül engedi át a Székeskáptalan. Az átengedésről külön okirat készült. Amikor a közgyűlés elfogadta vételáruul a becslési értéknél körül-

belül 10 000 P-vel magasabb, adóalapon számított összeget, a Székeskáptalan részéről felmerült a birtok visszabocsátása iránti lépés. Emiatt a polgármester megsürgette a főügyésznél a szerződés, az erdővel kapcsolatban a csereszterződés elkészítését. Végül a polgármester a kisajátítási eljárás mellett döntött, amihez jogot a m. kir. kereskedelmi és közlekedésügyi minisztertől kellett megkérnie. Megkapta. A városi főügyész nem vállalta a kisajátítási ügyek intézését, ezért azzal *dr. Rhédey Antal* tb. városi ügyészt, veszprémi lakost bízták meg. Ismét érdemes felidézni a polgármester állásfoglalását. „... A kisajátítás alá eső terület mint egyházi vagyon, célvagyon. A hozandó törvények és rendeletek fokozatosan öröködnének afelett, hogy a célnak megfelelően adott vagyon miként használtatik fel. Századok múltak el, s a nagybirtok honvédelmi célt, amiért adva volt, nem teljesített. Itt éppen egy adott eset van, ahol nem hinném, hogy a veszprémi Székeskáptalan elzárkóznék a honvédelem fejlesztése elől azáltal, hogy az igénybe vett területekért a rendes forgalmi értéknel aránytalanul magasabb kisajátítási árakat követel. A repülőtér védi egyformán úgy a várat, mint a Temetőhegy legszegényebb viskóit, s nem tudni, majd annak idején éppen nem-e Moszkva bolsevista hordái ellen. Ilyen körülmények mellett a kisajátításnak gyorsan lefolyónak és minden nagyobb anyagi hasznot kizárónak kell lenni. Azt hiszem, ezek a gondolatok fogják foglalkoztatni a kisajátítást szenvedőt is azon értékmegállapításnál, amely elfogadható és a városra túlságos megterhelést nem jelent. Tekintettel arra, hogy az adománybirtokok a banderialis rendszer megszűnése folytán honvédelmi kötelezettségeket nem teljesítenek, ezen most adott konkrét és nélkülözhetetlen honvédelmi cél érdekében a birtoktulajdonosok még áldozatok hozására is kötelesek.” Különben a terület egy részét művelésre használták. Muhar, zabosbükköny, baltacim, bíborhere, burgonya, búza, rozs, zab, árpa és védnövényként nyúlzapuka természetével foglalkoztak. A feljegyzések szerint 18 kevés keresztet rakattak, például a búzánál a keresztenkénti 3 évi átlagos szemtermés 42 kg volt. A sekély termőréteggel rendelkező területszűkeket zömmel legelőként hasznosították. A Székeskáptalan hozzáállása: „... méltányos az a kérésünk, hogyha a kincstár részére igénybeveszik ezeket a területeket, úgy megkapjuk legalább is a kincstár által meghatározott értéket.” Nem jött létre egyezség, a kisajátítás miatt viszont átkerült az ügy a törvényszékhez. Ott figyelembe vették, hogy a kisajátítás nem hasznot hajtó ipari, kereskedelmi vállalat részére, s nem jövődelemszerzés céljára, hanem fontos nemzeti érdekből honvédelmi célra történt. Kötelezték a kisajátítót a területszűke kártalanítási díjának, az ügygondnoki díjak és az eljárási díj kifizetésére. Káptalani, városi, bírósági és erdészeti szakértők működtek közre a perben.

Amikor minden elrendeződött, a területeket átadták a kincstárnak. A 180 kat. hold kévésnek bizonyult, ahhoz még 20 kat. holdat kellett biztosítani. Ez természetesen szerződés módosítást, az eltervezett munkálatok minőségének, határidejének az újonnan kialakult körülményekhez való igazítását vonta maga után.

Bár eredetileg repülőüzemi és repüléstechnikai szempontból is a legalkalmasabb területet kívánták biztosítani, időközben kiderült, hogy az elhelyezés mégsem fogadható el. Újabb terület kijelölését rendelték el. Pedig ekkor már folytak a híd- és az útépítési munkálatok. E kérés teljesítésekor alakult ki a repülőtér végleges területe. Az eredetitol ÉK-re tolódott, szinte már Gyulafirátót határában volt.

1937-ben az 597. városi közgyűlésen ismételtlen foglalkoztak a repülőtelep határaival. A jegyzőkönyvben a következőket rögzítették mint a polgármester javaslatát: „... a repülőtelep körül mintegy 700 öl szélességben körös-körül senki sem építhet, senki sem járhat, ennél fogva ezen területek is úgy vètessenek fel, amelyek a városhoz csatolandók lesznek”.

Szerződés. A képviselő-testület 1936. 06. 06-i jegyzőkönyvének tárgya a veszprémi repülőtér létesítésének szerződésbe foglalása volt, s ezt a m. kir. Honvédelmi Miniszter külön kiadott rendelete alapján készítették.

- Szemrevételezték a területeket, ingatlanokat, amelyek a szükségletek biztosítása szempontjából figyelembe jöhettek. A követelményeknek általában megfeleltek. Néhány közszolgáltatási munka elvégzését előírták.
- Beszerezték a részletes helyszínrajzokat.
- Az étkezde és a kaszinó épületét a fekvése és terjedelme tekintetében a célra átalakíthatónak értékelték.
- A telepítéssel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket a szerződés tartalmazza.
- A szerződésben, s annak mellékletét képező okiratokban foglaltakat a polgármester a város közösségével és a vagyonfelügyeleti hatóságával köteles mielőbb ismertetni, hogy a jóváhagyásukat megszerezhesse.
- Még az építkezés előtt soronkívül szükséges a talajgyengétesítés, kötisztszasági, kútfúrás, víztermelési munkálatok elvégzése, és a kivezető út megépítése.
- A polgármester kéri a Honvédelmi Minisztérium és a Légügyi Hivatal képviselőit, hogy a Belügyminisztériumnál járjanak közre, hogy a talajgyengétesítést az inségmunka keretében végeztethesse el. Természetesen kijelenti azt is, hogy a szerződés e pontjának teljesítése nem függvénye annak, hogy e kérése teljesítve lesz-e, vagy sem. A feladatot meg fogja oldani.

A szerződés megfogalmazása után ennek életbe léptetése érdekében a következő intézkedések követték egymást:

1936. 06. 13.: Veszprém megyei város a rendkívüli közgyűlésén jóváhagyta a szerződést.

1936. 07. 04.: Veszprém megyei város közössége nevében Rosos Károly polgármester, s a magyar kir. Kincstár nevében a magyar kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság között a Veszprém megyei város határában tervezett repülőtelep és repülőtér létesítése céljából megtárgyalták és aláírták a szerződést.

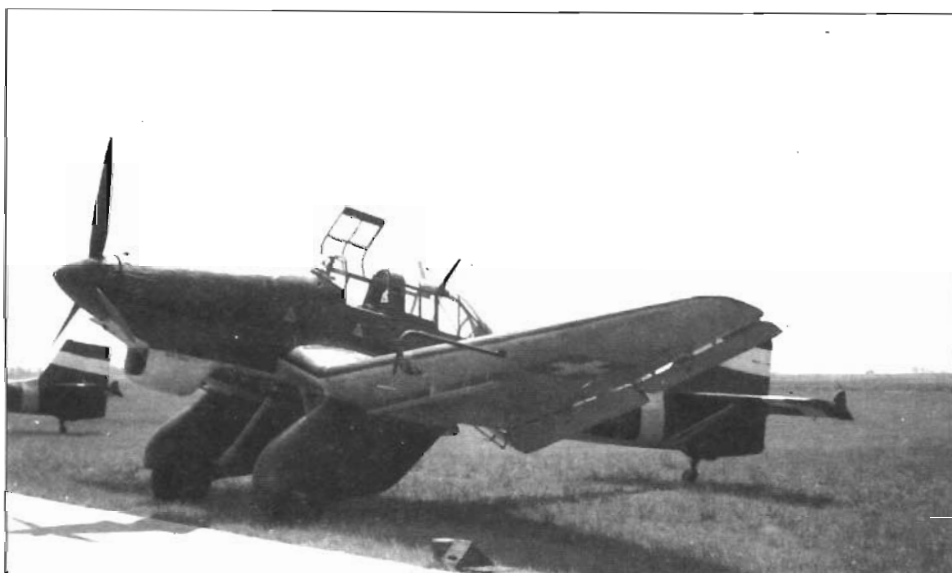
1936. 08. 04.: A szerződést a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium a jóváhagyását tartalmazó záradékkal egészítette ki. 1936. 08. 12.: Veszprém vármegye törvényhatósági kisgyűlése is jóváhagyta a záradékolt szerződést.

A szerződés az alábbi feltételeket foglalta magába:

1. Veszprém megyei város közössége kötelezte magát, hogy megszerzi a Székeskáp-talantól az érintett területeket, s okirat alapján azokat legkésőbb 1936. 07. 01-jéig per- és tehermentesen a magyar kir. Kincstárnak ajándékozza.
2. Kötelezettséget vállal arra is, hogy a Székeskáp-talan tulajdonában levő külön helyrajzi számokkal megjelölt területrészt 1936. 10. 01-től 1986. 09. 30-ig ötven évre megszerzi együttesen 180 kat. hold nagyságban, s használati jogát a jelzett 50 évre a magyar kir. Kincstárnak ingyen átengedi. De kieszközli azt is, hogy e területet már 1936. 06. 08-va használatba vehessék anélkül, hogy ezen használatát bárminemű igényt támsztaná, ellenszolgáltatással tartoznának.
3. A külön helyrajzi számú ingatlanait a város is átadja 1937. 04. 01-től 1987. 03. 30-ig ötven évre ingyen használatra.
4. Étkezde és kaszinó céljára a tisztikar részére per- és tehermentesen ajándékba adja a város a kincstárnak: a Rákóczi tér 23. (volt gőzfürdő épülete) és a hozzátartozó telek.
5. A kincstár a város közösségének „... ígéreteit tudomásul veszi, hajlandó az ott megjelölt ingatlanokat ajándékolni, illetve ingyenes használatra elfogadni ...”
6. Veszprém megyei város közössége kötelezi magát, hogy a Szent Imre útról a Kini-zi Pál Honvéd Altisztképző Intézet mellett Ny-ra elágazó utat a Kanczler-malom-

tól a repülőtérig kiépíti dolomítkavicsos makadámút kiképzésben. Szélessége 5 m korona, padka 1.5–1.5 m, normál útárok, 15 cm-es alapozás. A szükséges műtárgyakat 12 tonna teherbírásra kell méretezni. Befejezési határidő 1936. 09. 01. Azonnal olyan állapotba kívánják hozni, hogy azon lebonyolítható legyen az anyagszállítás.

7. A repülőtér telekhatáráig saját költségén kivezeti a villamosvezetékét, a rendelkezésre bocsátás végett épít egy transzformátort.
8. Saját költségén létesít kifogástalan minőségű, ivásra és közhasználati célra alkalmas vizet nyújtó kutat. Napi teljesítőképessége a 150 m³-t tegye ki. A határidő október 1., de az építkezéshez szükséges vízmennyiségről a város gondoskodik. Mennyiségét a Kincstár Építésvezetősége egyoldalúan határozza meg.

Junkers 87-es repülőgép (Veress D. Csaba gyűjteményéből.)

9. Az átadott területet a város közössége talajgyengítve, gyepesítve, víztelenítve, legfeljebb 2%-os eséssel, vagyis a repülőgépek leszállására kifogástalan állapotban előkészítve tartozik a kincstár használatába átadni, mégpedig 1936. 10. 01-ig, illetve 1937. 04. 01-ig. A repülőterek talajának fenntartása, karbantartása a használat egész időtartama alatt a kincstár kötelessége. A város a munkálatokat azonnal elkezdi. A jóváhagyás, jogérvényesség előtt megkezdett munkák miatti többletköltséget a kincstár magára vállalja. Ez a kötelezettség érvényes az útépitésre is.
10. *„Veszprém megyei város közössége megengedi, hogy a kir. kincstár a város tulajdonát képező bányából dolomítkavicsot, illetve dolomítmurvat az építkezéshez szükséges mennyiségben és költség megtérítés nélkül kitermelhessen. A kitermelt mennyiséget azonban a kincstár saját költségén, illetve saját fuvarával tartozik a bányából elszállítani.”*
11. A repülőtélepen szolgálatot teljesítő tisztek, altisztek részére, ha a „lakbérilletményük ellenében az illetményes szállást önbérlet útján biztosítani nem tudnák, Veszprém

megyei város közössége köteles részükre a beszállásolási törvény alapján lakásról gondoskodni”.

12. *„Veszprém megyei város közössége elismeri a beszállásolási törvények értelmében rá háruló kötelezettségeket, az ideiglenes (átvonuló) szállások biztosítása tekintetében is.”*
13. Veszprém megyei város kötelezi magát, hogy az áramot a közvilágítás időpontjától éjfélig 40 fill., éjféltől 30 fill., az ipari áramot 20 fillérért számlázza kilowatt óránként.
14. Az ingatlanok közterheit az átadás napjától a kir. Kincstár viseli, a 2–3. pontban jelöltekét végig a város.
15. A szerződés és az ajándékozási iratokkal járó terheket, a kiadó állami vagyongazdálkodási illetéket a megajándékozott viseli, míg a városi vagyongazdálkodási illetéket a város.
16. Feltétlen beleegyezését adja a város, hogy a használatjog, tulajdonjog bekebelezése megtörténhessenek.
17. Per esetén kölcsönösen alávetik magukat a budapesti Központi Királyi Járásbíróság kizárólagos illetékességének és hatáskörének.
18. *„Jelen szerződés jogérvényessége Veszprém megyei város közösségét illetően a vagyongazdálkodási hatóság jóváhagyásával, a M. Kir. Kincstárra nézve pedig a M. Kir. Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszter Úr jóváhagyásával következik be.”*
19. *„Az okként létrejött szerződést felolvastuk, akaratunkkal megegyezőnek találtuk, és tanúk együttes jelenlétében sajátkezűleg aláírtuk.”*
20. Kelt: Budapest, 1936. július 4. Aláírások.
A városi pénztár őrizte a szerződés eredeti példányát. Tizenhat másolatot készítettek, mit használatra, bizonylatolásra, tudomásul vételre a következők kaptak:
— négyet a M. Kir. Honvédelmi Miniszter;
— kettőt a vármegyei Alispán;
— egyet a városi főjegyző;
— egyet a számvevőség;
— háromat a Mérmöki Hivatal;
— egyet a M. Kir. Kincstár;
— egyet a Székeskáptalan Jóságfelügyelősége;
— háromat a M. Kir. Légügyi Hivatal.

A szerződést és a létesítéssel kapcsolatos összes iratot szigorúan kellett őrizni, és megszűnés vagy munkakörváltás esetén azt jegyzőkönyvileg kellett átadni. A mindenkit érintő nyílt tartalma és a határidők szem előtt tartása miatt a városi pénztárban kifüggesztették. A határidők a szerződés pótzáradékaiban voltak feltüntetve.

Terepmunka, felületképzés. A felmérési, szintezési, talajgyengítési és füvesítési munkákat megbízással, szükség esetén az ínségmunka akciója keretében, egy bizonyos hányadát pedig a Légügyi Hivatal irányítása alatt a saját dolgozóik végezték. A terület szintkülönbsége 22,04 m volt, s ez nagy feladatot jelentett. Az első két év költségei között, ami ekkorra már megközelítette a 200.000 P-t, a tereprendezés költsége ennek az 50%-át tette ki.

A terepmunka a köztisztogatáson kívül a sziklabontást, a terepegyengetést és a humusz eltergetését is megkívánta. A terep nem volt egyöntetű, márpedig ez lényeges meghatározója a munkavégzés kvalitásának. A talaj természetéhez mérten használtak vésőt, bon-

tórudat, csákányt és robbantó anyagot. Ahol köves vagy mállott réteges sziklából állt, ott a csákány hegyes végével is jó fejtési eredményt értek el. Elvileg ez a törmelék felhasználható lett volna a fászarú növények eltávolításakor keletkezett mélyedések szintbe hozásához. Bár talajmechanikai szempontból a töltés készülhet kötöttmunkából, a tömör szikla törmelékét semmiféle feltöltésben nem lehet a primér térfogatra bedöngölni. Ráadásul a sziklás és a murvás feltöltés is csak több év alatt tömörödik. A feltöltés és a leszállítás alá került terület nagysága 162.000 m² volt. A leszállításnál 57.000 m³, a feltöltésnél 22.000 m³ volt a mozgósítandó földtömeg. A planírozási munkák adataihoz tartozott még a 26.000 m³ humuszsükséglet. Ezt a mennyiséget ki kellett termelni, ideszállítani, eltergetni, bedöngölni és elsimítani, hogy a füvesítési munkálatokat megkezdhessék.

A talajgyengítés mindenképpen távszállítást igényelt. Ipari vágányt kellett építeni, s ehhez sánt és csillékét bérelni. Mivel e bérleményre meglehetősen magas kamatot számítottak, a polgármester több céggel is felvette a kapcsolatot. Ugyanakkor kérte a minisztert, hogy a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium raktárából juthassanak a szükséges felszereléshez. A kérelem átkerült a M. Kir. Egyesített Honvéd Hidászszakaszok Anyagkezelő Hivatalának Budapesti Kirendeltségéhez. Ennek eredményeként 1937.07.01-jéig az 1.000 fm sín és 5 db csille megérkezett a székesfehérvári repülőtérre, majd 1937.09.01-jétől 1938.04.30-áig Szombathelyről a MÁV Üzletvezetőség felszerelését bérelték.

A füvesítéshez be kellett szerezni a fűmagot és kivitelezőt találni. A fűmagot (tarackos vöröscsenkesz, árvarozsnok, nemesített Dresdner-féle rétipérje, komlóslucerna, angolperje) a Magyaróvári Főhercegi Uradalom Jóságigazgatóságától rendelték meg. Ezt egészítették ki Walla Ferenc Gazdasága és Szeszgyárából, Felsőtündérmajorból 500 kg fehérhere maggal. A füvesítést őszi és tavaszi vetéssel a Veszprém Vármegyei Zöldmező Egyesület és a M. Kir. Légügyi Hivatal végezte. *Óváry Ferenc* nemesvámosi gazdaságából szereztek traktort a tárcsázáshoz.

A munkák átvételére 1939.04.26-án került sor.

Útépités. Az útépitési munkálatokat *Lengyel Imre* veszprémi okleveles mérnök, építési vállalkozó nyerte el öt pályázó közül. Átadási határidőnek szeptember 20-át vállalta. A késedelemért járó kötbért napi 200 P-ben jelölte meg. Az óvadék fejében felajánlott összege két tételtől tevődött össze: a veszprémi takarékpénztári betétkönyvből 707,30 P, az enyingi takarékpénztári betétkönyvből 100,80 P értékben. Csupán összehasonlítási alapul érdemes megjegyezni, hogy 1936-ban a Veszprém–Budapest közti III. osztályú személyvonat menetdíja 5,70 P-be került.

Tevékenységet haladéktalanul, még az összes hivatalos ügy elintézése előtt kellett megkezdnie. Ez a kőtermelési munkákkal kezdődött. Nyolc ember dolgozott a kőbányában és hét fő az útépitésen.

A szerződéses tervben 4 km hosszú, 5 m széles makadám kőpálya szerepelt, amiben az alispáni bejárás után némi módosítás, kiegészítés vált szükségessé. Keresték a vízvezetési, vízátervezési megoldásokat. A vasbetonfedlapos áteresztő mederfenekét 1,5 m-es alapozással írták elő.

Az út építésével kapcsolatban robbantó anyagok raktározására, használatára kért és kapott engedélyt. Az Aranyos-völgyben levő kőbánya melletti erdőterületen épített raktárhelyiségben 20–25 kg paxit robbanóanyagot tárolt. Felirat, őrzés, gyúlékony anyag nélküli tárolás lett előírva, és a robbantás helyéhez hozzáférhető összes munkás kioktatása a biztonsági óvintézkedésekre, a felelősségtudatra. A raktárajtót át kellett helyezni az út és a kőbánya munkaterületével ellentétes oldalra. Csak szakképzett munkás robbanthatott.

Október 11-e előtt az átlagosnál nagyobb esőzés volt. Még havazott is. A veszprémi meteorológiai megfigyelő állomás adatai szerint 1936. októberében 96,4 mm volt a csapa-

dékmennyiség. A talaj teljesen átázott. A motoros henger belesüppedt az altalajba. Ez is közrejátszott abban, hogy az útépitési munkák karaktere teljesen megváltozott. Terveen kívüli munkák váltak szükségessé. A munkáslétszámot mindig meghatározza az elvégzendő munka nagysága és a férőhely. Egynapi esőzés oly mértékben befolyásolta a munkákat, hogy lehetetlenné tette azt. A földmunka 95%-a november 30-ig elkészült, de a végleges behengerlést célszerűbb volt tavaszra halasztani. A bérelt gőzhengert 538 üzemórára és 32 szünórával használták.

A város vezetősége a munkák megkezdését követően is folyamatosan foglalkozott az út kiépítéséhez szükséges terület biztosításával. A repülőtéri úthoz a Székeskáptalan birtokaiból 26 különböző helyszínrajz alatt összesen 7 ha 1.644 n.öl-re volt szükség. *Friedler Gyula* magántulajdonos, a MÁV és a HÉV leadott cseretelekként 84, illetve 27 n.öl területet. Az útvonal kijelölése sem volt egyértelmű és problémamentes. Figyelembe kellett venni a szomszédos községek érdekeltségeit, az erdészeti, turisztikai szempontokat, a Légügyi Hivatal véleményét. Legmegfelelőbbnek a Márkó–Gyulafirátót közötti vonalvezetés bizonyult.

A munkaterület követte az eredeti útvonalat az alispán úr által előírt korrekciók alapján. Ezt mint okot kell értelmezni, és megfigyelni az okozatot. Sok esetben az lett a következmény, hogy a betervezett munka is változott. Például a földmozgatás az ötvenszeresére emelkedett. Befolyásoló tényezőként mutatkozott az egyéb szinkronmunkák menete is. Így a hidak elbontása késleltette a kitermelt kavics elszállítását. A rendkívüli időjárás, főleg az esőzések is gátló hatást jelentettek. 1936-ban már késedelem mutatkozott. A polgármester erkölcsi és anyagi megfontolásból helyénvalónak érezte, hogy sürgetőleg lépjen közbe. A vállalkozó viszont zavartalanul, felelősségteljesen kívánta végezni a munkáját. Betekintés a városi főügyész polgármesterhez intézett ügyiratába: *„...a repülőtér létesítésével kapcsolatban ma bizalmasan közölték velem, hogy az építés alatt álló hangároktól kiindulva az erdőn keresztül egy út készül a káptalani birtokon. Az útról a szerződéstervezetben nincsen szó és a létesítésének kérdése sem a Székeskáptalannal, sem annak valamely intézkedésre jogosult szervével előzetesen nem lett megtárgyalva. Sem azok létesítéséhez, sem a fák kivágásához nem kértek engedélyt. Minthogy a területen a munkálatokat most a Légügyi Hivatal kiküldöttei végzik, lehetséges, hogy a panaszolt ténykedést is ők vagy a hangárok építési vállalkozója tette. Ha a kérdéses útra a városnak valóban szüksége van, méltóztassék ehhez legalább utólag megszerezni a Székeskáptalan hozzájárulását.”* Az ügyet a Székeskáptalannal előzőleg már távbeszélőn elintézték, ezért nem volt nyoma.

A második bonyodalom más természetű volt. Az út nem pihenhetett. Spontán megindult a forgalom, mert a kocsik nem vették figyelembe a sorompókat, az útlezárást. Zömmel tűzifát szállítottak rajta, ezért a karhatalom sem akadályozhatta meg. Emiatt több esetben végeztek forgalomszámlálást. A január 8-ai eredmény nappal 149 üres és 269 általában két erdei méter tűzifával rakott kocsi volt. Nem ilyen erős forgalomra készült az út, hiszen bazalt helyett dolomitot használtak. A vállalkozó a megóvás jogcímén a makadámút lezárását kérte, és sürgette az azonnali átvételt. A polgármester a vizes makadámút gondozására napszámot küldött ki, bérének fizetését a közmunkapénztár terhére rendelte el.

Megtörtént a felülvizsgálat. A bizottság véleményét és az alacsonynak tartott végelszámolási összeget a vállalkozó nem fogadta el. Ezért elhatározták a munka újbóli felülvizsgálatát egy kívülálló, érdektelen hivatalos szakközeggel, a Magyar Kir. Államépítészeti Hivatallal. A hideg, havas időjárás elmúltával sürgős mellékmunkák váltak szükségessé. Ezek, amelyeket az Államvasutak és Repülőtér Gondnokság is sürgetett, a következők voltak. A Jutasi út és a Friedler-malom között az öt éve épült régi útszakasz kijavítása, a felvágott padkák rendezése. A megadott helyen 20 fm levezető folyóka és a magas töltés-

be eső útszakaszon vasbetétes beton kerékvetők készítése. A 3 db vasúti keresztezésnél a korlátok helyreállítása. A vasút tengelyétől jobbra és balra 2–2 m széles terület kiskockakövel való burkolása és szivárgók létesítése. A vasúti keresztezés előtt a régi csőáteresz meghosszabbítása, más helyen új csőáteresz kialakítása. A Székeskáptalan területén az új útra csatlakozásnál sárrázó készítése.

1939-ben elkészült az út új szakasza. A bevett gyakorlat szerint felülvizsgálat következett, de megisméltődtek az 1937-es problémák. *„Mivel a vállalkozó az utat csak a felülvizsgálat befejezéséig tartozik saját költségén fenntartani, s az út már hosszabb ideje ideiglenes használat alatt áll, a repülőtér várható üzembe helyezése után pedig véglegesen is használatba vétetik, javasoljuk az út átvételét.”* Javasolták még egy utász alkalmazását, aki az 5 km-es új szakasz meghibásodásait azonnal kijavítja. Az átvételt május 8-án végezték jogfenntartással, mert jogi átvétel csak a munkálatok leszámolását követhette, de ez még késett. Az út munkálatainak hatósági felülvizsgálata szeptember 17-én történt *Petter Gyula* miniszter tanácsos közreműködésével. Ezzel az eseménnyel az útépités befejeződött.

A közérdekű munkaszolgáltatások 1940 nyarán az út fenntartása érdekében a következő munkákat végezték el: fenntartási zúzalék biztosítása és bedolgozása, fedanyag eltergetése, hólé utáni tisztítás, áteresz és kerékvetők készítése.

1942-ben a dűlőutat át kellett helyezni. Az új dűlőút teljes hossza 1,4 km lett. A 30 t hengerlési kavicsot és zúzalékot Celldömölkön rendelték meg a Ság-hegyi Bazaltbányától, amely a szállítást is vállalta. A fuvarozást lovas kocsival végezték, de a Honvédkincstár által biztosított abrakszükséglet nem lett elegendő. Ezért zabot is be kellett szerezni. Erre a komáromi M. Kir. Nemzeti Szabadkikötő és Tengerhajózási Vállalat fogadta el a megrendelést.

1942-ben az új úton továbbra is szükség volt a forgalom figyelemmel kísérésére, a sebesség ellenőrzésére. Az elkészült utat a Honvédelmi Minisztérium közel 100.000 P-s költséggel kijavíttatta, illetve átépíttette. Az újonnan behengerelt és az abnormális, száraz időjárás miatt még teljesen be nem kötött kőpályát s padkáját a „Kinizsi Pál” Csapattalstizt-képző Intézet gyakorlatozó harckocsijai és egyéb kincstári járművek ismételten megromgálták. A javítás is nagy költség, de megisméltődése az út pusztulását idézhette volna elő. Kérték, a páncélos alakulat a csapadékos időjárás beálltáig azt lehetőleg ne használja. Ha mégis szükség lenne a használatára, kerüljék a rongálódást fokozó mozdulatokat, mint amilyenek a fordulatok, a megállás, az indulás stb.

Hídépítés. A kiírás két korábbi fahíd és egy kőhíd helyett létesítendő vasbetonhidak építésére vonatkozott. A vasbetonhidak 8.00 m szabadnyílással készítenők 46.22 m² aszfaltlemez fedéssel. Elvárás, hogy a próbaterhelés alkalmával a kocsitú folyóméterenként 4.300 kg-mal, a járda egyenként 600 kg-mal, tehát a híd egész szélességében 5.500 kg-mal legyen megterhelhető. A vasbetonlemezes átereszek tervrajzai a Kereskedelemügyi M. Kir. Minisztérium 174.sz. szabványterve alapján készültek.

A versenytárgyalásokra hatan nyújtottak be ajánlatot. *Vitéz Kürthy László* veszprémi építómester, építési vállalkozó lett a munka nyertese. Felemeltették a letett bánatpénzt a Közszállítási Szabályzatban előírt mértékre. A munkát azonnal meg kellett kezdenie. A szerződést a Mérnöki Hivatalban írták alá.

A munkára általában véve a Magyar Mérnök és Építész Egylet vasbetonszabályzata és a „Középítési munkákra vonatkozó általános és részletes feltételek” voltak az irányadóak. Az egységár tartalmazta az anyag, a munka, a fuvar, az állványozás, a zsaluzás, a víz stb. árát is. Tartania kellett magát ahhoz, hogy csak az építésvezetőség által átvizsgálta, jóváhagyott, naplózott szerelést betonozhat be.

A munkák 1936 júniusára készültek el, s ezek a következők voltak: a meglévő függesztőműves fahíd elbontása, anyagának megtisztítása, földkitermelés, portlandcementbeton készítése és bedolgozása. Ez bauxitcementből és dunai folyami kavicsból készült. Ezenkívül nedvességvédő szigetelés wieni módszerrel: „2 réteg keresztirányú jutavászonnal és 3 réteg bitumennel melegen ragasztva” készült. 3.000 kg betongömbvas és szögvas szállítása, szerelése kötöződróttal. Zsaluzás, állványozás. A hídon és a csatlakozó partszakaszon egyszerű csőkorlát vasbeton oszlopokkal, a csövek olajfestékkel háromszor mázolja. A hídon és a csatlakozó útszakaszon 15 cm vastag bazaltkavics terítés.

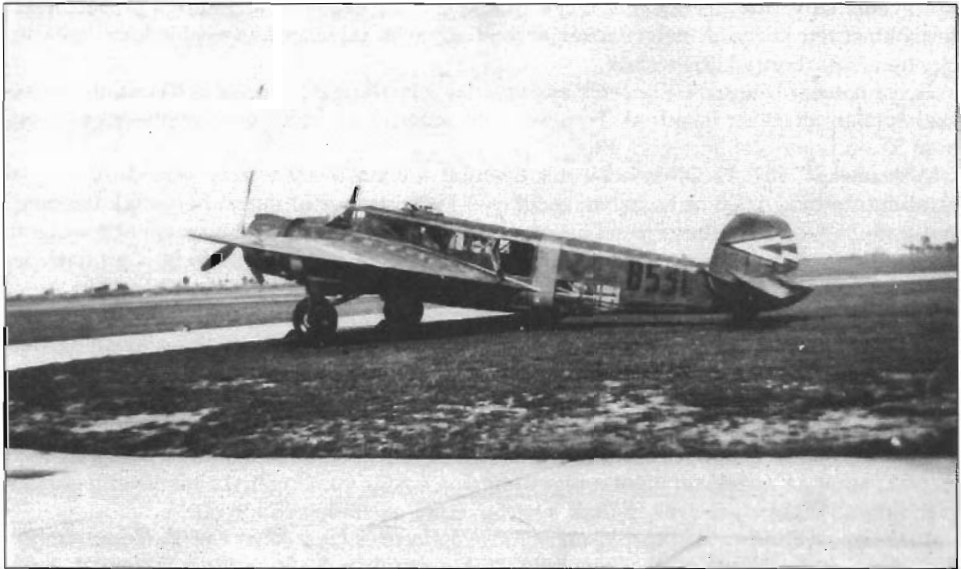
A munka szerződészerű határideje 1936.08.17-e, a tényleges befejezése 1936.08.27 volt. A felülvizsgálati jegyzőkönyv 1936.12.19-én készült a következő iratok alapján: szerződés, szabványterv, polgármesteri határozatok, építési napló, végszámla. A kész hidat az elkészülte után hat hónapra próbaterhelésnek vetették alá. A jótállási időt a befejezéstől számítva 1938.08.27-ben állapították meg. Ennek letelte után a hídban romlást, elfajulást nem tapasztaltak. Az építkezés a szabványtervnek megfelelően készült.

A hídkorlát csöveit *iff. Pásztory Ferenc* veszprémi sodronyszövetfonat és szitaáru készítő készítette.

Kútfúrás. Víznyeréshez szükség volt a területen egy új kút fúrására. Erre a vállalkozásra négy jelentkező közül *Zsigmondy Béla* budapesti cége köthetett szerződést. Arra ajánlkozott, hogy ha a 60 m-t nem haladja meg, vállalja 30 napra. Minden többletmétert 4 óras munkaidőben tud majd teljesíteni. Szerzett már tapasztalatot, mert Füzűgyártelepen jelenleg is végez fúrásokat dolomitkőzetben. 300 P biztosítékot kívánt letenni, ezt 500 P-re emelték.

A kútfúrás terve, költségvetése az útépítésivel és a villanyvezetékivel együtt felsőbb hatósági felülbírálatot igényelt.

A munkák megkezdése előtt szükség volt annak az ingatlanrésznek a megszerzésére, ahova a kutat tervezték, mert annak feltétlenül a kincstár tulajdonába kellett kerülnie. Más

Junkers 57-es repülőgép. (Veress D. Csaba gyűjteményéből.)

előkészítő munkákra is szükség volt. Egy geológus *dr. Lóczy Lajos* egyetemi tanár úr közbenjárására vizsgálatokat végzett, hogy a későbbi vitát megelőzzék. Az természetes, ahol dolomitban 100 m-es fúrást vállalnak, ott a fúráshoz szükséges víz nem állhat rendelkezésre a helyszínen. Tehát megállapodtak abban, hogy az öblítővíz beszerzési költsége fúrással járó üzemi költségnek számít, ami a várost nem terhelheti. A másik a kisvasúti anyag bérbevétele és a vízjogi engedély megszerzése volt. Emellett befolyásolta a munkafeltételeket az egyidejű, más jellegű foglalkoztatottság. Közülük legjelentősebbek a székesfehérvár-gráci állami közút építése és a nyári idénymunkák voltak.

600 fm 7 kg-os 60 cm nyomtávú kisvasúti vágányt, 12 db fék nélküli és 8 db fékes billenőkocsit vettek bérbe. Gondok merültek fel a bérleti díj fizetése körül. A polgármester ezt írta a kölcsönzőnek: „...*úgy hiszem, a felmerült nehézségek elhárításához az ország minden intézménye részéről remélhetek támogatást... a Tisztelt cím részéről ez abban jelentkezne, hogy hozzájárul a halasztáshoz ...*” A cég válaszul felemelt kamatot kért, tehát Veszprémnek új bérlőt kellett keresnie.

Az üzemeltetéshez be kellett szerezni a vízjogi engedélyt, mert végeztek a fúrási munkákkal. A fúrás tényleges mélysége 71.00 m lett, a vízmennyiség 150 l/perc.

A víz vizsgálatát már jóval ezelőtt, még 1936.09.25-én elvégezte a budapesti M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet. „*Sem bakteriológiailag, sem vegyileg nem kifogásolható. Jelenleg ivóvízül elfogadható.*” – foglalták össze a véleményükben. Keménysége 16.1 német fokot mutatott.

A villamosvezeték kiépítése. A távvezeték kiépítésének célja az volt, hogy a repülőtér áramszükségletét biztosíthassák. A villamosenergia-ellátáshoz szükség volt transzformátor létesítésére és a hálózat meghosszabbítására. E munkák a helyi Villamosmű igénybevételével történtek. Az építésénél érdekelték voltak: Légügyi Hivatal, M. Kir. Államvasutak, Veszprém vármegye lakossága, Veszprémi Székeskáptalan, Veszprém megyei város.

Követelmény volt az engedély megszerzése. Az észrevételek közlésére a polgármester felszólítást tett közzé. A helyi szokás az volt, az ilyen ügyeket a város hirdetési tábláján egy heti időtartamra kifüggesztik.

Folyamatosan végezték a vezetékek oszlopainak a felállítását. A vezeték 53 oszlopa a Székeskáptalan területén haladt át. Térítésül jogelismerési díj fejében oszloponként és évenként 50 aranypengő-fillért igényeltek.

A vezetéket 1937. 11. 10-én helyezték üzembe A vonal 3.000 Volt 50 periódusú forgóáramrendszerben, 4.000 m hosszban épült és 3 fázisú transzformátort helyeztek üzembe.. Az áram 35%-os feszültségesséssel jutott a repülőtérre. Nem lehetett a vízellátást szolgáló elektromotorokat valamint a szennyvízemető szivattyút üzembe helyezni. Úgy határoztak, a vasvezetékot kicserélik vörösréz vezetékre.

Eredetileg a kedvezményes áramhasználati díjat világítási célra 40 fill/kWó-ban, a motorikusát 20 fill/kWó-ban állapították meg. Azonban szóbeli megegyezés alapján kezdetől fogva 30 fillérral történt a számlázás.

Építkezés. A repülőtér építési telkét a M. Kir. Székesfehérvári 2. Honvéd Vegyesdandár Parancsnokság hadbiztos és építési szakközegei átvették. A szinkronmunkák még javában folytak, tehát az építési anyagot a régi úton és a vasúti vonal igénybevételével tervezték megoldani. Azonban az évek múltak, s a telep építése nem kezdődött el.

1939-ben az építési vállalkozók: *vitéz Csomay Kálmán és Linczmayer György* Veszprémből, *Sorg Antal és fia* Budapestről mégis nekiálltak a munkának. Építették a laktanyát, a parancsnoksági, a műhely- és a raktárépületeket, a hangárokat, a szennyvíztisztítót stb.-t.

Valójában engedély nélküli építkezést folytattak. Ezért a polgármester 1941. 12. 04-én 100–100 P-s pénzbírsággal elmarasztalta őket.

Ennek az is előzménye volt, hogy még 1937-ben a polgármester a repülőtér laktanyaépületének építési engedélyében tűzrendészeti és egyéb közérdekű okokból bizonyos kiegészítéseket és változtatásokat írt elő. A Honvédelmi Minisztérium Építési Osztálya azonban ezeket nem vette figyelembe. Az építető kincstár ugyancsak nem tett eleget a lakhatási, illetőleg használati engedély megszerzésére vonatkozó kötelezettségének.

1937 márciusában külön gondot fordítottak a hangárok területének tereprendezésére. A hangár előtti kődomb kitermelésének elmaradása akadályozta volna az előterének kiépítését. A M. Kir. Honvédkincstár kerítést építtetett a hangárok elé. Az elhelyezéséhez engedélyt kért a várostól. A város 1 P évi jogelismerési díj fizetése ellenében hozzájárult. A kerítést a hangároktól közel 50 m-re helyezték el. Bár a felhasznált terület a város tulajdona, a szolgalmi jogért nem kaptak térítést.

A csatornázási munkákhoz 1 kh területet kértek tulajdonul. Mivel az eredetileg kijelölt terület a vasútvonallal párhuzamosan, a Külső pályaudvar felé lejt, a csatornázást csak más irányban lehetett megoldani. Természetesen ez emelte a költséget.

A Légügyi Hivatal közölte, hogy az artézi kút vizét a laktanya vízellátási céljaira csőhálózat alkalmazásával kívánja hasznosítani. Úgy határoztak, hogy az elhasznált vizet mechanikai és biológiai derítés után egy szikkasztó aknába vezetik. Vízműveket és medreket kellett létesíteni és a meglévőket fenntartani. Viszont nem volt erre szabad helyük. Arra kényszerültek, hogy a szennyvizet derítő berendezést a káptalan területén helyezték el. Veszprémből a Repülőtér Gondnokságtól azt a javaslatot kapták, hogy e területrészt –, körülbelül 1 hold erdő-parcellát – szerezzék meg a Székeskáptalantól. Később megtörtént a M. Kir. Honvédrepülőtéren létesített szennyvíztisztító berendezés felülvizsgálata is.

Hiányzott még a telefon. Kivezetéséhez a polgármester közölte a Postahivatallal a pontos távolsági adatokat: az Altisztképző Intézettől 4.700 m, a Külső pályaudvartól 5.000 m.

A kiterő repülőtér. Fontos, hogy legyen a gépek számára egy olyan terület, ahol szükség esetén, – de a repülőtérhez mégis elérhető távolságban – biztonságosan le tudjanak szállni. Ezt „kiterő repülőtér”-nek nevezik. A működés során kiegészítő szerepet tölt be, nélkülözhetetlen. Elég, ha ez a terület nem más, mint egy elegyengetett, előkészített földdarab. Ennélfogva egyéb, különösebb munkálatot nem igényel. Ennek megfelelően kellett létrehozni egy ilyet Veszprém határában is.

A város közvetlen határában sikertelenül kerestek területet. Kénytelenek voltak kissé távolabb próbálkozni. Tótvázsony–Nagyvázsony–Vöröstó határa természetlen, kopár közbirtokossági legelőjét találták erre a legalkalmasabbnak. A szemrevételezés és a kedvező minősítés után ezt Tótvázsony 50 évre átadta.

A várostól 15 km-re fekvő terep repüléstechnikai szempontból is megfelelőnek bizonyult. A használatára a ma élő idős emberek még emlékeznek.

Kísérő epizódok. A városnak ellenzői nem, de támogatói mindig voltak a létesítéssel kapcsolatban. Azonban a gondok, a bajok időnként megsokasodtak, s kettős természetűek voltak.

Az egyiket a természeti adottságok és az anyagiak biztosítása jelentette. Az ide tartozó problémák erősen összefüggtek a különböző feladatokkal. Például a területkijelölést a sikertelenség felé vezette a terep kiszámíthatatlansága, mert felszíne a termény betakarítása után más adottságot mutatott, mint korábban a növénytakaróval. Vagy az, amikor a területmódosítások, illetve egyéb tényezők miatt a vételár, bérletár stb. fedezetének ügyében újabb és újabb eljárásokat kellett megindítani.

Junkers 86 K repülőgép. (Veress D. Csaba gyűjteményéből.)

A másik csoportba a személyekkel kapcsolatosak, az emberi tényezők által kiváltott események tartoztak. Még akkor is, ha azok indítékaikban pozitívak voltak, de végeredményük tekintetében mégiscsak negatívvá váltak.

Ezek közül az első az apelláció volt, de ide sorolhatóak az anyagiak, a munkafeltételek biztosítása folytán felmerült problémák, a kisajátítással vagy az engedély nélküli építkezéssel kapcsolatos események. Végül a pereskedés, az ügyeskedés, a meg nem értés. S befejezésül a fegyelmi ügy.

A másik az a pereskedés volt, amit *Lengyel Imre* útépitési vállalkozó indított meg járandóságának folyósítása érdekében. „Míg az út elkészült, lehetett volna az építetőnek is annyi ideje, hogy a kereseti kimutatás kifizetésére a felhatalmazást megszerezze.” – írta. A válaszára javaslatot tett a főügyész, a főszámvevő, intézkedett a polgármester és a Mémöki Hivatal írásban rögzítette a tényállásokat 1937-ben, s 1939-ben elkészítette műszaki észrevételeit. A perirattal kapcsolatban lényeges előkészítő irataik voltak: a hivatal 1937.10.08-i tájékoztató jelentése, az első felülvizsgálati jegyzőkönyv, s a második a bizottsági javaslattal, amit az útépités leghivatottabb mesterei végeztek sok évtizedes országos gyakorlattal és a Kereskedelemügyi Miniszter Úr 24.239/XI.-1938. sz. rendelete.

Némi adalék az észrevételből. Készpénzes munka volt, ami csak az elvégzett munka arányában folyósítható. A talajnemek geológus végezte osztályozását elfogadta, azzal nem manipulálhat. Amit az alaptételek tartalmaznak, azt külön nem számolhatja el. A második felülvizsgálat elhúzódását nagyrészt a vállalkozó akadémikusok okozta, a leszámolását is ő idézte elő. A második felülvizsgálat a felperes leszámolását találta nem megfelelőnek. Már akkor méltányosságot gyakorolt, amikor elengedte a kötbért, hiszen a késedelmet a hibás munkabeosztás okozta.

A képviselő-testület ismételt, többször is megbízta a polgármesterét az ügyek intézésével. A további megbízásokat már ő adta másoknak. Ennek ellenére a vezetőség köré-

ben is kialakult egy olyan helyzet, hogy a képviselőtestület fegyelmi eljárást indított Rosos Károly polgármester és Bokrossy Jenő műszaki tanácsos ellen. A Mérnöki Hivatal repülőtér építésére vonatkozó iratai között fennmaradt Bokrossy Jenő évekkel később, 1942. 11. 02-án kézzel írt levele a képviselő-testülethez.

„Mikor a repülőtér létesítésével kapcsolatban éjt nappallá téve, fáradságot nem kímélve eredményesen dolgoztam, nem hittem, hogy az áldozatos, kitarító munkám jutalma fegyelmi lesz. Életem legnagyobb csalódása és megrázkódtatása volt ez a fegyelmi, amely majdnem megölte bennem az igazságba vetett hitet, a munkakedvet, az ambíciót. Mikor utasításra lehetetlen rövid idő alatt elkészítettem a hozzávetőleges költségvetést, kísérő iratomba belevettem, hogy mivel semmiféle előzetes műszaki adat rendelkezésemre nem állt, a költségvetésért felelősséget nem vállalhatok. S mégis felelősségre vontak, sőt, el is ítélték. A munkámért tehát fegyelmi ítéletet kaptam, amelynek nemcsak erkölcsi hatása van, mert hiszen a munkám után kaptam, s az dísztelenül be van jegyezve, hanem anyagi hatása is volt, amennyiben két éven keresztül nem részesültem az építési munkadíjakban, s ezen felül 100.- P büntetést is fizettem, ahelyett, hogy a végzett többletmunkákért elismerésben és jutalomban részesültem volna. Közeledek szolgálati időm végéhez, de nem tudom helyemet ezzel a szégyenfolttal itthagyni. Ma már köztudomású, hogy a veszprémi repülőtér az országban a legkiválóbb, mintául szolgál a további repülőtér létesítésekhez. Köztudomású a repülőtér költségeinek leszámolásából, hogy a fegyelmi vád azon állítása, hogy a munka a Mérnöki Hivatal felügyelete mellett drága volt, s a Kincstár vezetése mellett kevesebbe fog kerülni, teljesen légből kapott volt, mert hiszen végeredményében többbe került annak dacára, hogy a legnagyobb költséget igénylő domb elhordását kihagyták.”

A repülőtér fontosabb adatai.

Területe:	repülőtér	180 kh		
	építési telek	11 kh 885 n-öl		
	összesen:	közel 200 kh		
	Ebből korábban	legelő volt:	98 kh	604 n-öl
		szántó:	23 kh	434 n-öl
		ugar:	43 kh	948 n-öl
	erdő:	14 kh	1.308 n-öl	
		11 kh	1.212 n-öl	
Méretei:	átlagos hossz	1.000 m		
	átlagos szélesség	800 m		
	legnagyobb hossz	1.400 m		
	legnagyobb szélesség	900 m		
Távolsága a várostól:	légvonalban	6,0 km		
	Jutasi úton át	7,6 km		
Tereprendezés:	a mozgósított földtömeg:	leszállítás	57.000 m ³	
		feltöltés	22.000 m ³	
	humuszszükséglet		26.000 m ³	
	feltöltés és leszállítás alá eső területen		162.000 m ³	
A füvesítés területe:	66 + 20 kh			
Az út	hossza	3,9 km		
	földtömeg	8.000 m ³		
A híd	teherbírás	15 t		
A kút	mélysége	71,16 m		
	vízszint mélysége	27,85 m		
	vízoszlop magassága	43,31 m		
	vízszolgáltatás	körülbelül 250 m ³ /nap		

A repülőtér létesítésén dolgozott munkások:	veszprémi	86 fő
	vidéki	67 fő

Üzembe helyezés. A részmunkákat a repülőtér befejezése után vette át a város, illetve az illetékes szakközeg. Az elvégzett munka természetétől függően vették azonnal vagy a megfelelő időben használatba. Üzembe helyezés előtt még történt említésre méltó esemény.

A Repülőtér Parancsnoksága felajánlotta a Székeskáptalan gazdaságának a repülőtér területének legeltetési célra történő bérbevitelét. A tárgyalás eredménye az lett, hogy egyelőre 1 évre szóló időtartamra holdanként 2 P összegért létrejött a bérleti üzlet. A repülőtér működése szempontjából fontos volt, hogy a füvesített területen a növényzet ne növekedjen fel. Vonatkozott ez a legelhető fűre és a közötte elburjánzó gazra is, hiszen mindenféle növényt még a birka sem legel le. Legelőnyösebbnek az a megoldás kínálkozott, hogy az uradalom legeltesen ott. Természetesen a szerződés erős korlátokat írt elő a gazdaságnak, mert akkor, amikor a gépek üzemben vannak, nem legeltethetnek. Ilyenformán a tényleges legeltetési napok hetenként csak két napra, szombatra és vasárnapra korlátozódnak. Ha ekkor esik az eső, hosszabb idő is elmúlhat úgy, hogy nem lehet legeltetni. Ez mind teher. De az a gyomtól való tisztántartás is, amit annyiban vállaltak, hogy a juhászok legeltetés közben irtják a gatz. Nem értékbecslési alapon, hanem ezen tehertertelek miatt állapodtak meg a 2 P/hold fűbérösszegeben.

1938. október 5-én a M. Kir. Légügyi Hivatal értesítést küldött valamennyi Első- és Másodfokú Rendőrhatalóság Csendőrkörületi Parancsnokság székhelyére, hogy „*a magyar katonai légi járműveknek az alább megállapított hadijellel, illetőleg egyéni ismertető jellel ellátását rendelte el. Hadijel: az alsó szárny alsó felületén és a felső szárny felső felületén, mindkét oldalon a szárnyvégektől számítva a szárny hosszúságának körülbelül első negyedében fekvő nemzeti színűre színezett hegyesszögű háromszög. A háromszög színezése kívülről befelé piros, fehér, zöld. A hegyesszög csúcsa a repülés irányába mutat. Ugyanilyen hadijel van az oldalkormány és a függőleges vezérsík mindkét oldalán. A gép egyéni jele: a törzs két oldalán egy latin nagybetű és folytatatólag arab számok.*” A közlés ideje: 1938. 09.24.

1939. 12. 06-án Veszprém megyei város közössége Horthy-ünnepet tartott az újonnan elkészült repülőtéren. Egy hangárban olttart állítottak fel; a háttérrel egy repülőgép képezte ágakkal és zászlókkal feldíszítve. A névnapra ünnepi misét *Serák József* prépost-kanonok celebrálta, aki a hazaszeretetről tartott szentbeszédet, s ennek keretében emlékezett meg *Horthy Miklósról* mint honmentő, országerősítő és országgyarapító vezérről. Ezt követte a repülőtér parancsnokának, *Orosz Béla* alezredes, táborparancsnok buzdító beszéde, ami a repülőknak szólt. Közülük többen kaptak emlékérmét, amely piros-kék színű szalagon – Rákóczi nagyfejedelem házi színein – függött. A szép hazafias ünnep még szorosabbra fűzte repülőinket városunk lakosságával.

A repülőterek körzetének végleges megállapítására 1940 októberében került sor. A M. Kir. Honvéd Légierők Parancsnoksága körzetbeosztást készített. Az I. körzet területén csak kivételesen lehetett építkezni. Tilos volt az építményeknek nagytömegű fém tartalmaznia, s tilos volt fémkerítést létesíteni. A II. körzetben nem haladhatta meg a felépítmény a 12 m-t, illetve a már meglévő épületek átlagmagasságát.

A város részéről a létesítéssel kapcsolatos ügyintézés a polgármester köszönő leveleivel zárult. Írt *Iklódy Szabó János* kincstári főtanácsos úrnak. „*Veszprém város képviselő-testülete egyhangúan megszavazta a repülőtér létesítésére vonatkozó szerződés jóváhagyását, ugyancsak egyhangú lelkesedéssel mondott köszönetet azokért az eléggé nem értékelhető szolgáltatókért, amelyekkel a megvalósulás stádiumába méltóztattad hozni a repülőtér már-már veszendőbe menő ügyét. Kérlek, továbbra is tartsd meg szülővárosod iránt érzett lángoló szeretetedet, amelynek már*

eddig is annyszor adta tanújelét, s amellyel sikerült ezt a jobb sorsra érdemes, de közbelépésed előtt az illetékesek által állandóan elhanyagolt várost a tespedésből és ismeretlenségből kiemelni. A jó Isten bőséges áldása kísérje mindenkor közérdekű hasznos munkálkodásodat!"

Méltóságos vitéz Kenesse Valdemár úr, légügyi főigazgatónak is írt: „Kegyeskedjél városunkat továbbra is szíves jóindulatodban megtartani, s alkalmat adni, hogy a honvédség bármilyen fegyvernembeli alakulatai iránt érzett határtalan elismerésünknek minél gyakrabban tanújelét adhassuk.”

A repülőtér sorsa. „Veszprém-Jutason állomásozott a Légügyi Hivatal 1/3. vadászrepülőszázada 12 db Fiat CR-32-es két-fedelű vadászgéppel. Miután a veszprém-jutasi repülőtér elkészült, a német Junkers Művektől vásárolt 3 db kétmotoros Junkers Ju-86 K-2-es kétmotoros bombázó iskolagépet 1937. decemberben már ideszállították.” Hamarosan megindult a „Ju-86-os átképző iskola” (parancsnoka: Dóczy Lóránd repülőszázados), ahol megkezdtek a repülőgépvezetői és a műszaki (motoros és sárkány) kiképzést. „Az 1938.03.05-én meghirdetett hadsereg-fejlesztési ‘Győri Program’ alapján 1938. április és június között a dessaui Junkers Művektől folyamatosan megérkezett 63 db. kétmotoros – 2x970 LE-s Weiss Manfréd – Gome Rhone K-14-es csillagmotorral 380 km/órás teljesítményű 8.000 m csúcsmagasságot elérő, 2000 km maximális hatótávolságú, 1000 kg bomba terhelésű – nappali közepes bombázó repülőgép.” A Junkers Ju-86 K-2-es gépek egy részét a 3. bombázórepülő ezredhez vezényelték. „A 3/3. Sárga Vihar bombázó-repülőszázad a veszprém-jutasi repülőtéren összpontosult... 1938. 08. 23-án a bledi konferencián a Kisanant államok elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. Ezzel a magyar légierő titkosága is megszűnt, s szeptember 23-tól a légierő legálissá vált... 1945.03.21-én 16 h 34 p-kor a Veszprémet megközelítő szovjet 9. gárdahadsereg és a 6. gárda-harcokoszahadsereg csapatai miatt kiűrtették a veszprémi repülőteret. A 101. honvéd vadászrepülőezred I. és III. osztályait a II. osztály mellé, Kenyeribe telepítették.” (1.)

A városi főmérnök véleménye a korabeli történésekről 1936-ban, az ügy elindításakor: „Méltóztassék a múltba és a jövőbe is tekinteni. A múltba azért, hogy lássuk azt, hogy az ilyen kérdések rideg pénzügyi kézzel történő kezelése milyen károkat okozott már a múltban is a városnak. A jövőbe azért, hogy ennek nagy előnyeit érzékelnünk tudjuk, és lássuk, hogy a ma által hozott áldozat voltaképpen nem áldozat, hanem egy gyümölcsöző befektetés, mely a jövőben busásan meg fogja hozni a maga gyümölcsét.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Veress D. Csaba: A Veszprém-jutasi repülőtér. Veszprém Megyei Múzeumok Közleménye. 15. szám, 1994. 169–171. p.
2. Veszprémi Hírlap. 1939. december 10. 2. p.
3. Veszprém város polgármesterének iratai. Veszprém Megyei Levéltár (VemL.) V. 173/b. A repülőtér építkezésére vonatkozó polgármesteri iratok (1936–1943.)
4. Veszprém Város Mérnöki Hivatalának iratai. VemL. V. 177. A város rendezési terve. 1949.

A Csomay-strand története

BRASSAI ZOLTÁN

A 19. SZÁZAD VÉGÉN EURÓPA-SZERTE kezd divatba jönni a strandolás, mely már nem csupán urak és úri hölgyek szórakozása, hanem általános szokássá is kezd válni. Míg korábban *Eötvös Károly* azt tapasztalta, hogy a Balaton partját járva az emberek többsége nem hogy meg sem fürdött életében a tóban, hanem megvetéssel beszél azokról, akik a vízbe mennek. A század legvége már a fürdőkultúra kialakulását is meghozza. Ez együtt jár a sport, a versenysport divatjával is. A 20. század elején pedig általános lesz a meggyőződés, hogy az úszás a legegészségesebb mozgások egyike, és az emberek kezdik kihasználni a természetes lehetőségeket. Ugyanakkor megindul a törekvés arra, hogy az úszás, a fürdés lehetőségeit meg kell teremteni ott is, ahol nincs nagyobb folyó vagy tó.

Veszprém ugyan nincs távol a Balatontól, de az utazást nagyon sokan nem engedhetik meg maguknak. Ami a Séd-patakot illeti, mely akkor még inkább folyónak számított, azt bizony ki is használták. Ez néha botrányt is okozott. Így ír 1915-ben a Veszprémi Hírlap: *„A rendőrkapitány figyelmeztetése. Több panasz érkezett a rendőrséghez, hogy 7–14 éves gyermekek a Séd folyóban meztelenül fürödnek. Ez nemcsak izléstelenség, de a közszemérmert is sérti. Felhívja tehát ezen úton is a rendőrkapitányság a szülőket, hogy ettől gyermekeiket tiltsák el, különben a szülők ellen kihágási eljárást indíttat. Magunk részéről is kérjük a kapitány urat, hogy ennek az ildomtalan viselkedésnek a legnagyobb szigorral vessen véget.”*¹

Az első világháború után nőtt meg igazán az igény a sportolásra, így az úszásra is. Ehhez a divaton kívül az is hozzájárult, hogy a testedzést az ország vezetése is erősen szorgalmazta. Egyrészt után alakultak a sportegyesületek, és – mivel a trianoni békeszerződés meghatározta a magyar reguláris hadsereg létszámát –, az egyes ifjúsági szervezetek is igyekeztek a fiatalok edzettségét növelni. Ehhez sportolási lehetőséget kellett teremteni. Veszprémben is egyre feltűnőbb, hogy nincs lehetőség az úszásra. Próbálkozások azért előfordulnak, de egyelőre kis sikerrel. 1927-ben a már említett lapban a következő hirdetés jelenik meg: *„Uszodamegnyitás. Felhívom a fürödni, napkúrázni, úszni tanulni akarók, sportegyesületek, katonaság, csendőrség, intézetek és a nagyérdemű közönség figyelmét, hogy uszodámat teljesen jó karba, lebetonozva és kipucolva megnyitottam. Kérem a nagyérdemű közönség szíves pártfogását. Teljes tisztelettel: Deák Ferenc tulajdonos, Jókai Mór utca 45”.* (Volt Hosszú utca.)²

Ez a vállalkozás nem látszik sikeresnek, hiszen hat év múlva a völgyikúti fürdőt bejelentő írás is csak annyit említ, hogy korábban egy sem vízében, sem környezetében nem megfelelő „Séd szabadfürdő” létezett csak a városban.

Az igazi strandfürdő és uszoda megvalósítása 1933-ban következett be, mikor a Csomay család, apa és fia megépítik a ma Csomay-strandnak nevezett, országos hírűvé vált létesítményt. A Csomay család komoly szerepet vállalt Veszprém városképeinek kialakításában és nem csupán építómesterekként. Amikor az 1911-es tisztújításkor megalakult a képviselő-testület 4. számú szakbizottságaként az Építészeti és Szépészeti Bizottság, annak tagja volt a többi neves építómesterrel együtt idősebb *Csomay Kálmán* is.³

A munkák 1932-ben kezdődtek. Idősebb *Csomay Kálmán* vásárolta meg *özvegy Angeli Mártonnétól* az akkor általában *Kopácsy-majornak* nevezett területet, mely igen alkalmasnak bizonyult az építkezésre. Nagyon szép helyen van, gyönyörű kilátás nyílik a Várra, és öt forrás vize táplálhatta a leendő fürdőt. Az sem lényegtelen, hogy közel fekszik a város

központjához, mégis nyugodt, por- és zajmentes akkor még a környék. A terület nincs kihasználva, az emlékezők is krumpliföldnek nevezik, ugyanakkor pedig egyesek kezdik az elhanyagolt vidéket szemétkerakónak is használni, sőt kavicsot is bányásznak építkezésekhez.

Hamar híre jár, hogy strandot és uszodát épít a Csomay család. A sajtó az első pillanattól figyelemmel kíséri. A Veszprémvármegye már 1932 nyarán kis hírből jelzi, hogy strandfürdő épül Veszprémben. Bejelentik, hogy „mivel a hatóság a strandfürdőt a város fejlesztése és idegenforgalmának föllendítése szempontjából előnyösnek tartja, arra az építési engedélyt megadta s az új fürdő építését a jövő héten már meg is kezdik”.⁴

A nagy építkezés gyors ütemben folyik. Ezt lehetővé teszi, hogy az építetők egyben a tervezők és a kivitelezők is, hiszen építészmérnöki végzettséggel is rendelkeznek. Érdekes megjegyezni, hogy emellett az építőmesterei munkájukat sem hanyagolják el, hiszen kell a fizetség, amellet nagy a városban a konkurencia is. Meglepi, hogy a strand mellett mennyi munkát vállaltak el: építettek lakóházakat, (köztük a távoli rokon *Csomay Mihályét* is), üzletházat *Kovács Antalnének*, de a kisebb megbízásokat sem tartották rangon alulinak, hiszen *Szednák József* számára épült „mosókonyha, faskamra és closett”. Ugyanakkor idős Csomay Kálmán *Bognár Kálmánnal* együtt megépítette a Szent Vince Egyesület szántára a Kert utcában a szeretetotthozat.

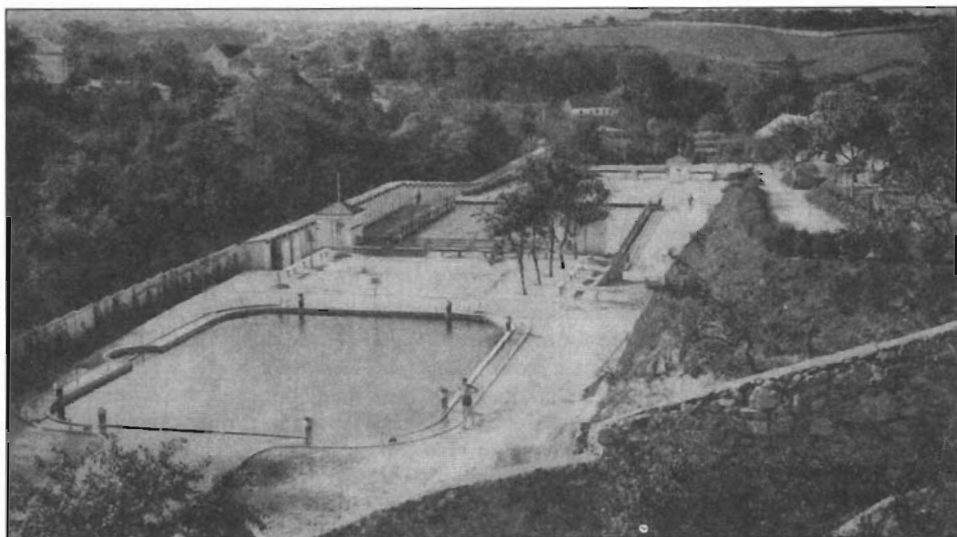
Mindenesetre ennyi munka mellett is egy év alatt elkészült a fürdő, és 1933. június elsején már be is adják a lakhatási engedély iránti kérvényt. (A kérvény száma 6729) Mivel az engedély a közeljövőben várható, a sajtó be is mutatja az ekkor „Völgyikuti fürdőnek” nevezett strandot és uszodát. *Héjy Gyula* terjedelmes cikkben számol be a strand elkészültéről és jelentőségéről a város életében.

„Akkor, amikor a vidék városai főiskolákat, egyetemeket, modern kórházakat kaptak, az ősi kultúrájú Veszprém szoba sem került. Hozzánk nem került semmi, ami új életet, frissebb vérkeringést jelentett volna. Mi a régi századok emlékein, romjain élünk csupán. Százszoros örömmel kell tehát üdvözlőnünk azt, aki a régi varázst igyekszik megtörni azon a területen, amelyen eszközők állnak a rendelkezésére. Csomay Kálmáné az érdem, hogy visszaszerez Veszprémnek egy olyan területet, melyet a Balaton hódított el tőle akkor, amikor a mai értelmű, napsugarat, levegőt, vizet, természetet és nyugalmat egyesítő fürdőzés megszületett”.⁵

Az elkészült strandfürdő és uszoda egy előmelegítő medencéből, egy versenyzésre is alkalmas 33,3x18 méteres, 2 méter mély úszómedencéből, egy 40x18 méteres fürdőmedencéből állt. Ez utóbbinak a mélysége (0, 6–1,5 m) lehetővé tette a gyermekek és az úszni nem tudók strandolását is. Ehhez még 3 üzlethelyiség, 2 nagyobb öltöző, 145 kabin tartozott, és természetesen pénztár is. A közönség rendelkezésére állt a strandon kívül büfé, fodrász, manikűrös, a fürdőmedence közepén pedig egy szigeten cukrászda volt. Itt volt az a nevezetes gomba, mely a fényképek kedvelt témája is lett, s amelyet később egy nagyobbra is kicseréltek.

A vizet a Völgyi-kút és további hat kisebb forrás szolgáltatta. Ezt a vizet összegyűjtötték és egy zsilipen keresztül, betonlapokon átvezetve került a mintegy 300 köbméteres előmelegítő medencébe. A melegedés már a betonlapokon elkezdődött, majd három nap alatt érte el a víz azt a hőfokot, hogy a medencébe lehetett vezetni. Tehát a vizet háromnaponként cserélték. Ha a vizet teljesen leengedték, akkor a vasbeton nagymedencét 36 óra alatt lehetett teljesen feltölteni. Mintegy húszfős személyzet végezte nyáron az üzemeltetést: jegyszedők, kabinosok, takarítók, úszómester stb. Az itt dolgozók természetesen idénymunkások voltak, hiszen a strand csak nyáron működhetett; akkoriban a városban még álmódolni sem lehetett fedett uszodáról.

A medencék körül homokkal beszórt, tágas terület volt, ahol lehetett napozni, illetve ahogy akkor mondták: napfürdőt venni, és természetesen beszélgetni, illetve mindazt,

*A strand távlati képe
(1937-ben kiadott képeslap Pető Csongor gyűjteményéből)*

amit a kor embere közösségi élet alatt értett, tenni szokott. Akár kártyázni is. Héjj Gyula még azt is elmondja nekünk, hogy van egy „vízartány” is, amelybe a patak erejét kihasználva a fölösleges vizet szivattyú nyomja föl, és ezt a vizet öntözésre lehet fölhasználni.

Már akkor észrevételezték, hogy a strand egyik nagy értéke az elhelyezése. Csomay Kálmán a város egyik legszebb fekvésű területét választotta ki. Innen gyönyörű kilátás nyílik a városra, a püspöki palotára, a festői szépségű völgyre (akkor még nem kellett a húszemeletes épületet szemlélni). Az újságíró nem véletlenül fűzi hozzá cikkéhez, hogy „reméljük, hogy a városi vezetőség is meg fogja már látni az így kihámozott természeti szépségeket, s nem fog tovább is arra törekedni minden eszközzel, ásóval, csákánnyal és dinamittal, hogy azokat eltüntesse, hogy azokat szeméttel eltömje, vagy ami teljesen ugyanaz, deszkapalánkokkal elzárja és elcsúfítsa, hanem átadja ezt a területet a város szépérzékkel bőven ellátott műszaki tanácsosának hatáskörébe – (mert hiszen már régen hozzá kellett volna tartoznia mint belterületnek) –, hogy rendezze, parkírozza ezt a vadregényes völgyet olyan szépen és kedvesen, ahogyan a város ligeteit, utcáit és sétaterzeit rendezte”.⁶ A strandhoz intézett ódáját, hiszen ez a cikk erre hasonlít, végül a természeti szépségek okos megőrzésének és okos felhasználásának vágyával zárja.

Ahogy a cikk jelezte, 1933 nyarán felavatják az uszodát. A Veszprémi Hírlap július kilencedikén megjelenő száma harangozza be az eseményt. Hetilapról lévén szó, a megjelenés napján történi eseményre csak felhívni tud és ezt meg is teszi. Értesít, hogy az avatás délután háromkor kezdődik és nagyon ünnepélyes lesz. Megjelenik rajta a Magyar Úszó Szövetség elnöksége, élén *ifjabb vitéz Horthy Miklós* országos elnökkel és *vitéz Bély Lajos* és *dr. Kéhler Tibor* társelnökökkel. És hozzát teszi, hogy a megnyitásról és a megnyitón rendezett sportversenyekről maga a rovatvezető fog részletesen beszámolni.

H. Radács Tivadar a július 16-i számban nagy terjedelmű cikkben méltatja az akkor már felavatott új létesítményt, és részletesen ismerteti a megnyitó eseményeit. A cikk már címében is jelzi azt a fontos tény, hogy a Csomay-strand funkciója kettős lesz. A cím ugyanis így hangzik: *Strandfürdő- és uszodamegnyitás úszóversennyel egybekötve*.

A megnyitó napját szerencsésen választották meg, mivel igen jó meleg, napos volt az idő. Hatalmas tömeg ment el az eseményre, az újságíró szerint „mindenki, akit csak érdekelt a sport és az uszoda, megjelent”.⁷ Jelen volt a Move elnöke, az alispán, a polgármester, a Magyar Úszó Szövetség vezérkara, bár „a megjelentek sajnálattal vették tudomásul, hogy ifj. Horthy Miklós betegsége miatt nem jelenhetett meg”.⁸ A Himnusz után dr. Karsay Sándor, a Move elnöke beszélt, és elsősorban Csomay Kálmán érdemeit méltatta, dr. Berky Miklós polgármester pedig abban reménykedett, hogy Veszprém, melynek sportja eddig nem hozott sok sikert a városnak, az úszósportban országos hírvé válik. Ezt erősítette meg Bélydy Alajos, a MUSZ elnöke is, aki azt mondta, hogy „nem az a célunk, hogy rekordokat hajhászunk, de az a célunk, hogy a magyar nemzetet az úszók mindenkor méltóan reprezentálják úgy idehaza, mint külföldön.”⁹ Ezután úszóversenyekre került sor, majd bemutató vízilabdamezőkézésre, mely nagy sikert aratott, hiszen a veszprémiek többsége ilyen még nem látott. Nagy sikere volt dr. Bárány István bemutatójának is, aki „a közönség kérésére megmutatta, hogyan úszott Bárány Pista világrekord idő alatt a 100 m-es gyorsúszásban”.¹⁰

Érdekes, hogy H. Radács Tivadar két bíráló megjegyzést fűzött az eseményhez: magának találta a belépődíjat, és kifogásolta, hogy több jegyet adtak el az ülőhelyekre, mint ahány hely volt. Cikkét viszont lelkesült hangon fejezi be: „A modern uszoda áll!”¹¹ Ez így is volt, viszont az iratokból kiderül, hogy úgy avatták föl, hogy a hatóság nem adta még meg hozzá a használatba vételi engedélyt. Nyilvánvalóan voltak kisebb hiányosságok, melyeket pótolni kellett ahhoz, hogy a strandfürdő és uszoda minden előírásnak megfeleljen, de ezek a problémák nem voltak olyan súlyúak, hogy az átadást elhalasszák. Arról nem is beszélve, hogy az előzetes tervek szerint az egyik átadó a kormányzó sportszerető fia lett volna, s vele nem lehetett könnyű egyeztetni az időpontot.

A hivatalosan lakhatási engedélynek nevezett okiratot a polgármesteri hivatal végül 1934. október 3-án állította ki 10043/1932. szám alatt, érdekes módon 1934. június 1-jei hatállyal. Az intézmény megnevezése pontosan fogalmazott: strandfürdőre és uszodára szólt az engedély, mely kimondta, hogy „az építkezés az engedély feltételeinek és az Építési Szabályrendelet rendelkezéseinek megfelelően fejeztetett be”.

Már az átadás előtt megindult a törekvés, hogy az új uszoda sportközponttá váljék. Róna Sándor egy hónappal az avatás előtt már arról beszél, hogy egyesületet kell szervezni, méghozzá olyat, mely „türelmes munka után, esetleg később, Veszprémnek vidéki úszóhegemóniát” fog biztosítani.¹² Óvatosan fogalmaz, mivel úgy gondolja, hogy „versengés egyelőre nem kívánatos”, mivel „egy olyan egyesület, mely a város egész közönségét képviseli, szimpatikusabb”.¹³ És kijelenti, hogy ily módon a számíthatnak az OTS és a MUSZ támogatására.

A tervek hamarosan valóra is válnak. A strand térképen először 1938-ban jelenik meg, méghozzá egy olyan kiadványban, amelyet a budapesti diákok számára készítettek az iskolai kirándulások segítésére. Ebben már ajánlják is, hiszen ráírják a térképre, hogy strandfürdő. Ami pedig a sportot illeti, az intézmény hamarosan valódi központtá válik. A lapok is beszámolnak arról, hogy milyen sok versenyt szerveznek ide, nemsokára országos szintű vetélkedések színhelye lesz Veszprém. Ne feledjük, hogy ez egy olyan korszakban történt, amikor az ország vezetése rendkívül nagy gondot fordított az ifjúság fizikai állóképességének fejlesztésére, már csak katonai szempontokat figyelembe véve is. Ezt mutatja az is, hogy hamarosan itt tanulnak úszni a levették, sőt versenyeket is rendeznek számukra. A város fiataljai számára is úszásoktatás helye lesz az uszoda, mint erről a lapok írnak. Évente jelenik meg felhívás, hogy a szülők taníttassák meg úszni 12–16 éves gyermekeiket, mert ez egészséges, ugyanakkor biztonságos is, hiszen a diákok felügyelet alatt vannak. Igen szerencsés dolog, hogy minden évben versenyt is rendeznek azok számára, akik abban az esztendőben tanultak meg úszni.

1934 júniusában dr. Berky Miklós polgármester vezetésével a képviselő-testület tagjából „uszodabizottság” alakult az úszósport fejlesztésére. Mint ezt a lapokból megtudhatjuk, ennek megalakítását az Országos Testnevelési Tanács kezdeményezte. 1934 augusztus 15-én már „propaganda úszóversenyt is rendez”¹⁴ a közben megalakult Veszprémi Királykúti Úszóegyesület (V.K.U.E.). Az egyesület neve onnan származik, hogy idősebb Csomay Kálmán az egyik forrást Király-kútnak nevezte el. Az úszópalántákat a neves edző, Bárány Gyula tanítja, akit a Magyar Úszó Szövetség küldött a veszprémiek kérésére Egerből. Miután ő elvégezte a munkát és kinevelte az utódját, *Kemenes Jenő* vette át a tréneri szerepet. Kemenes híresen kemény kezű edző volt, aki sikereket ért el.

1934-ben már vízilabdacsapat is van a városban. A Veszprémi K.U.E. hamarosan a legjobb vidéki csapatok közé kerül. 1938-ban nem sok hiányzik ahhoz, hogy bekerüljön a vidéki első osztályba is.

A strand és uszoda ugyanakkor a társasági élet egyik központja is lesz. Itt találkoznak a város fiataljai, itt beszélnek meg a világ sorsát a hivatalnokok és az értelmiség. Bálokat is rendeznek, hiszen a terület, a zöldellő fű, az árnyékot adó fák közti kellemes hely erre nagyon alkalmas is volt. Nemsokára már szokássá vált majálist rendezni a strandon. Ilyenkor három zenekar is húzta a nótát, az egyik éppen a nevezetes gomba alatt, ugyanis a kicsit kicserélték egy nagyobb gombára, mely alatt játszhatott is a zenekar. A nagyobb medence vizét ilyenkor leeresztették, és az emberek a medencében is táncolhattak. A versenyuszoda viszont pedig egy gondola ringatózott, mely a bár szerepét is betöltötte. Ma is nagy elragadtatással beszélnek ezekről a majálisokról azok, akiknek még részük lehetett bennük.

Vajon pénzügyi szempontból megérte-e Csomay Kálmánnak az uszodát megépíteni és üzemeltetni? Valószínűleg nem. Mégis szívügye volt, s amit erre ráfizetett, az építkezésekből finanszírozta. Így érthető őket igen súlyos csapásként, hogy a második világháború után a Csomay-strand is állami tulajdonná vált, s a szó szoros értelmében még a városból is elüldözték az építőmester családját. A strand ezután úgy működött tovább, ahogy a többi hasonló intézmény, mely „a dolgozó nép tulajdonába” került. Állaga fokozatosan romlott, hiszen nem törődtek a felújítással, hacsak a hangosbemondó működtetését nem tekintjük annak (rádió volt már a háború előtt is).

Az 1950-es évek végén, a 60-as évek elején már megsokasodnak a panaszok, s ezek jó része megjelenik a helyi sajtóban. A panaszok döntő része abból ered, hogy a strandfürdőre nem költenek eleget, nem fejlesztik, ugyanakkor egyre zsúfoltabb lesz, és ne tagadjuk, hogy az igények is változnak. Míg a harmincas és az ötvenes években divat volt edzettnek lenni, a hatvanas évek légkörében ez már kezdett elmúlni. Így értelmezhetjük azt, hogy sokan bizony már hidegnek találják a fürdő vizét. És a kevesebb és nem alapos tisztítás miatt gyakori, hogy a víz nem tiszta, zöld színű, kellemetlen szaga van, hiszen megjelenik benne a vizek jellemző szennyeződése is. Találkoztam olyan emberekkel is, akik arra emlékeztek, hogy kiütéseik lettek a fürdés után. Ennek ellenére a strandfürdő nagyon népszerű volt, a kevés pénzügyi családok gyermekei szinte az egész nyarat itt töltötték, hiszen ezt megengedhették maguknak, és a kisebb testvérek egyébként is nagyobb biztonságban voltak, ha nem csupán a nagyobbik vigyázott rájuk, hanem a fürdő személyzete is. Ha a belépődíjat meg akarták takarítani, és fagyaltot akartak venni belőle, akkor a kerítésen bontott lyukon lógtak be, még ezt sem vette olyan szigorúan a személyzet (vagy csak energiája nem volt rá, hogy figyeljen). Így nyaranta gyerekek tömegei hancúroztak, úszkáltak az akkor is Csomay-strandnak nevezett fürdőben.

De a strandfürdőt is elérte a politikai akarat: bezárták. Indok sokféle volt. A fentiekén kívül elhangzott az is, hogy nem szükséges költeni fürdésre ily közel a Balatonhoz, ráadásul már tervbe volt véve, hogy nagyobb szabású építkezés lesz Fűzfőn. Így a Csomay-

*A Csomay-strand
(1938-ban kiadott képeslap Balogh Gyula gyűjteményéből)*

strandot 1969-ben bezárták. Az igazság az, hogy nagyobb beruházás nélkül már valóban nem felelt meg a megváltozott körülményeknek, az egyre szigorúbb előírásoknak. Eljárt felette az idő is. De ami igaz, az igaz: az bezárás az akkori megyei vezető döntése volt.

*A strand távlati képe
(1938-ban kiadott képeslap Balogh Gyula gyűjteményéből)*

Érdekes még a hely további sorsa is. Négy ötlet is született nem sokkal a megszüntetés után, ebből háromnak a tervezése is elkezdődött. E három terv ma is megtekinthető a Megyei Levéltárban. Ezeket röviden foglalom össze, hiszen megvalósításukra nem került sor.

Az első a strandfürdő rekonstrukciója, átépítése lett volna. Ennek előmunkálatai már 1970-ben megtörténtek, június 20-i dátummal elkészültek az előzetes tervek. Az állapotfelmérés megtörtént, és a javaslat szerint, melyet a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat Talajmechanikai Osztálya készített, az úszómedencét át kell építeni, mivel előregedett, és oldalfalain repedések keletkeztek. Az is fölmerült, hogy „amennyiben a medence méreteire különböző kióátnalmak nincsenek, gazdaságosabb és egyszerűbb a meglévő építmény oldalfalainak megerősítése (köpenyezés), mint a teljes újjáépítés”. Ez azt jelenti, hogy ebben az esetben az úszómedence versenyre alkalmatlan lett volna. A két másik medencét csak felújítani kellett (volna).

1973-ban a Komárom megyei Parképítő és Kertészeti Vállalat készít parkosítási tervet, melynek során 40 autó részére parkolót alakítanának ki, és sportolásra alkalmas terület kialakítását tervezik. Fejelőpályát és két „toll-teniszpályát” álmodnak erre „az elhanyagolt területre”.

1979-ben társadalmi munkában (ez külön föl van tüntetve a borítón) tanulmányterv készült a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tervező, Beruházási Vállalat Veszprém megyei Kirendeltségén. (Agrotervnek ismerték a céget). A terv, melyet Gyulavári Imre készített, már jelzi, hogy ismét személtlerakónak kezdik használni a területet. A javaslat az, hogy kultúrpark létesüljön, melyen korcsolyapálya, kosár- és kézilabdapálya, valamint KRESZ-park épüljön a szükséges csatlakozó épületekkel.

A 80-as évek elején fölmerült egy szabadtéri színpad ötlete is, hiszen a hely valóban hasonlít azokra, ahol a régi görög színházakat kiépítették.

A hajdani Csomay-strand vitákat kavart ma is. Mennyi munka van ezekben a tervekben, mennyi elfecsérelt szellemi tevékenység! Vajon milyen ötlete lenne az alsóvárosi temetőben nyugvó két alapítónak? Biztosan lenne hozzá szavuk, méghozzá használható is, mivel mindkettő nemcsak munkás, hanem életvidám, élni szerető és tudó, nagylelkű, társasági ember volt. Vajon mi lesz életük romos emlékművével?

JEGYZETEK

1. Veszprémi Hírlap. 1915. 22. sz. (V. 30.) 5. p.
2. Veszprémi Hírlap. 1927. 23. sz. (VI. 5.) 6. p.
3. Hungler József: Veszprém településtörténete. Veszprém, 1988. 266 p.
4. Veszprémvármegye. 1932. 32. sz. (VIII. 14.) 4. p.
5. Veszprémi Hírlap. 1933. 23. sz. (VI. 4.) 5. p.
6. Veszprémi Hírlap. 1933. 28. sz. (VII. 9.) 5. p.
7. Veszprémi Hírlap. 1933. 29. sz. (VII. 16.) 4. p.
8. Uo. 5. p.
9. Uo. 5. p.
10. Uo. 5. p.
11. Uo. 5. p.
12. Veszprémi Hírlap. 1933. 20. sz. (VI. 14.). 3. p.
13. Uo. 4. p.
14. Veszprémi Hírlap. 1934. 31. sz. (VIII. 5.). 9. p.

A veszprémi várkút feltárása és felújítása

BÁNDI LÁSZLÓ

VESZPRÉMBEN A VÁR A LEGŐSIBB IDŐK ÓTA lakott hely volt. A „királynék városa” jelentős vallási és kulturális központ szerepét töltötte be. A Várhegy életében mindenkor szó szerint az életet jelentette a víz.

A várkút – amelyet Sárkánykútnak is neveztek –, keletkezésének idejét nem ismerjük. Veszprém vára 1569-ből való alaprajzán egy kör jelzi a kutat. (A Bécsi Hadilevéltárban találjuk a rajzot.) Első írásos emlékként ezt tartjuk számon.

„A vénséges és mélységes kutak időtlen idők óta megmozgatják a képzeletünket. A kutak mélyén titok él hallgatagon, fenyegetően, ígéretesen. Vannak kincses kutak, vannak szörnyeteges kutak, vannak kutak, melyekből esténként halk mormolás hallik, és van, melyből ezüstös vízcso bogás” – írja Asztalos István, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzatának alpolgármestere a Várkút feltárási és felújítási dokumentumait bemutató kiadvány ajánlásában. „A veszprémi vár kútja rég kiapadt ugyan, mélyén mégis legendák teremnek, mert a képzelet kiapadhatatlan. A kincskereső kifogyhatatlan bizakodása, hogy a legendák fakuló félmondатаi talán mégis többek, mint pusztá delibáb, hogy ha kincs, ha sárkány nem is, de van ott lent valami... egy alagút” – folytatja Asztalos István.

Helytörténeti érdeklődésem során atyai barátságba kerültem a veszprémi születésű kiváló helytörténet-kutatóval és íróval, *Hungler Józseffel*. (Veszprém, 1909. április 14 – Veszprém, 1989. október 10, Veszprém díszpolgára). Módomban állt többször véleményt cserélni Hungler Józseffel a veszprémi Vár történeti feltárásairól. Különösen érdekfeszítően mesélt a Szent György-kápolna vezetésével végzett ásatásáról. Rendszeresen visszatérő témánk volt a várkút feltáratlansága. Ő többször felvetette, hogy teljes homály fedi a várkút keletkezésének idejét és rendeltetését. Tarthatatlannak érezte a köztudatnak azt a megállapítását, hogy ciszterna volt az és nem kút. Ugyanakkor mind többször felvetődött annak a szájról szájra hagyományozódott mondának is a tisztázása, mely szerint a veszprémi várkútból vezet menekülő-alagút a kolostorokhoz. A vár épületei pincéinek a régészeti megkutatása bizonyossá tette, hogy a várkút fenékszintje a Vár legmélyebb pontja.

Birtokában voltam annak az ismeretnek is, hogy az 1960-as évek közepén már folytak feltárási munkálatok a Várkútnál, de ennek nincs meg a dokumentációja és *Frasty György*, a munkát végzők vezetője sem tartózkodik már Veszprémben. Ugyanakkor a Várkút ismertető tábláján is ciszterna felirat szerepelt. 2001 közepén érlelődött meg az elhatározásom a Várkút kitisztításának a kezdeményezésére. A Várkút feltárásával kapcsolatos első egyeztető megbeszélést 2001. december 5-ére hívtuk össze a Városházára. A meghívottak többsége megjelent a hívásunkra. Ettől a naptól kezdtek felgyorsulni az események.

Előzmények, irodalmi szemelvények

A Várkút feltárásának és idegenforgalmilag az eddiginél érdekesebb tételének elhatározását követték a tettek. Mindenekelőtt fel kellett deríteni azokat a múzeumi, levéltári és könyvtári irodalmakat, amelyek a Várkúttal foglalkoztak.

Sajnos nagyon rövid volt a sor: a Megyei Levéltárban, valamint a Püspöki és Káptalani Levéltárban sem találtam semmi használhatót. Természetesen volt olyan hátsó gondolatom is, hogy legalább az utóbbiban valami nyomára bukkanunk alagút leírásának is. Sajnos nem találtunk erre utaló írást. Ugyanakkor *Éllő György* közölte velem, hogy – mivel ő a volt Apáca-völgyben (a jelenlegi Vidámpark) gyerekeskedett – emlékszik arra, amikor az 1950-es években a görög apácák kolostoránál és a mellette lévő jezsuita templomnál kút ásás közben egy pincét találtak, amelyből a Vár irányába alagút nyílt. Majd nemsokára rabok jelentek meg és 6–8 méter mélyről kiásták az alagút köveit. Ezeket a köveket kordélyokon az akkor épülő MÁFKI-hoz és NEVIKI-hez szállították. A megjelölt irány elképzelhető, hogy a Várkút lett volna? Mások a börtönből induló alagút végét feltételezték a várkútban, illetve a törökök elrejtett kincseinek őrzőjét vélték tudni az ismeretlen mélységű kútban. A sötét mélység itt is borzongással töltötte el az embereket és – hasonlóan a többi várkúthoz –, különböző mondákat fűztek hozzá. Egy időben „Sárkánykút”-nak hívták a veszprémiek.

Veszprém megye régészeti topográfiája A veszprémi járás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. a 230. oldalán az alábbiakat rögzíti:

„51/1bb. VÁRKÚT: Kő[zépkori]

A veszprémi vár 1569-es felmérésén szerepel első ízben. 1593-ban mint jó kútról emlékeznek meg róla, mely az őrség gondatlansága miatt hasznavehetetlenné vált. A jelenleg 26 m mély, sziklába véssett kút legkésőbb a XV. sz.-ban keletkezett, eredeti mélysége a Séd vízszintjével egyezően kb. 45 m lehetett. Az 1963-ban megindult és egyelőre csak a legutóbbi századok folyamán felgyülemlett törmelék eltávolítását eredményező munka során 26 m-ről 33 m-ig mélyítették. E feltáró munka eredménye néhány kőfaragvány töredéke a vár középkori épületeiből. In *interiori Stuba castris Vesprimiensis iuxta domum cubicularem Episcopalis versus orientem sita...* Teleki 1852–1863, LIX. okl. Lukcsics-Pfeiffer 1933, 37. A kápolna építkezésére vonatkozólag: Csemegi 1955, 68–69. Korompay 1957, 11. kép. Istvánfi 1867, 680.”

Úgy gondolom, a leghelyesebb az lesz, ha idézzük Hungler József: „A török kori Veszprém” könyvének erre vonatkozó leírását:

„Az a negyven méter körüli mélység, ami a középkori veszprémi várkútból megmaradt, egy darab különös történelem a város múltjából. Titokzatossága talán jobban kísért, mint bármely más egykorú emléke. A középkori régi vár kutak nemcsak a megépítés sokszor évtizedekre nyúló küzdelmeivel lettek híresek, de néha a helyi szájhagyományban is élő mondákkal, amelyek a kútba rejtett titokzatos kincsekről vagy a belőlük nyíló titkos oldalkijárákról, rejtek alagutakról beszéltek. Veszprémnek nemcsak neve és keletkezése vitatott, de a várban a Gizella-kápolna előtt álló és 1938-ban helyreállított várkút is ilyen különös, sok titokzatosságot magába záró rejtély.

Sokszor meg-megálltam előtte, elnéztem, bele is tekintettem, de a borzadást keltő néma mélység nem tud választ adni leginkább izgató kérdéseinkre: vajon ki, melyik korban, mikor is építhette és akkor régen hogyan használták?

Az még csak elképzelhető, hogy eleinte a vár alatti völgy forrásaiból látták el magukat ivóvízzel az ott lakók, de a királynék városának ez a megoldás kevés lehetett. Amilyen mértékben nőtt a vár lakóinak a száma, olyan bizonyossággal feltételezhető régebbi korra a kút létezése. A veszprémi vár vízellátását ekkorra már feltétlenül olyan kút biztosította, aminek az alján bővízű forrás lehetett. Mivel eddig sehol a várban másféle kút nyomára nem akadunk, ez csak a jelenleg ismert várkút lehetett. Ha még az 1276-ban elpusztult főiskoláját és az előbbieken érintett lakosságot is figyelembe vesszük, amikor már a püspök jobbágynak a XIV. század elején nagyobb háziállatai is vannak a várban; mindezek vízszükségletét nem a vár alatti forrásokból vagy a Sédből felhordott, és a várba behordott víz, hanem a helyben található várkútnak kellett kielégítenie.

A veszprémi várkút alakjánál és jellegénél fogva ciszterna soha nem volt. A ciszterna esővizet összegyűjtő nagyobb medence volt a középkori várakban. Ezzel szemben, a veszprémi várkút forrásvizet adott. Egyszeri rátekintéssel is megállapítható, hogy a másfél méter átmérőjű nyíláson ésszerűtlen lett volna lefolyatni az esővizet. Ez ugyanolyan naiv feltételezés, mint annak híresztelése, hogy a török ostromok idején éjjel hordták a vizet a váron kívüli forrásokból, a Sédből (!) a több száz főnyi őrség és az elég nagy számú ló részére.

A várkút helyének megállapítására a legrégebbi adat az 1569-ből maradt váralaprajz, ahol kis kör jelzi. A másik adat Istvánffy-nak az 1593-as ostromnál adott leírása. Nála a vár elvesztésének egyik oka a vízhiány, mert az őrség gondatlansága miatt elromlott a felhúzó szerkezet. 1656-ban Leüchhard is a kút hajtóművének elromlását és az emiatti vízhiányt említi. A veszprémi vár vízhiánya tűz esetén, összezsúfolt épületeivel katasztrofális pusztulásnak lehetett oka.

Ismerjük Leüchhard Oktávián helyszíni jelentését a várban 1656. március 28-án történt tűzről. A török kori magyar történelemben egyedül álló esetként borral oltották el a keletkezett tüzet. A hadmérnök jelentése szerint az erős szél valahonnan a vár alóli épületekből tüzes szikrát sodort a várra. Először a székesegyház teteje égett, majd a másik három ház, de azután 5–6 ház kivételével a többi ház is valamennyi utcában (tehát több utca is volt akkor a várbán!) mindenfelé, egymástól tüzet fogtak, és egészen a földig leégtek. Még részletezi is, hogy kinek a házai égték le: „Ezek a székeskáptalan urainak a házai voltak, részben pedig más nemesi rendű tisztviselőké, de volt ott néhány szegény hadinépbelinek is házikója, 50 házteleknyi nagyságban.” A kútház mindjárt a tűz kezdetén kigyulladt és használhatatlanná lett. Tűz van és nincs víz! A „régii püspöki kápolnát” említi, ahol nagy mennyiségű lőpor és a „szükséges mennyiségben elkészített tüzes szerszámok” voltak. Annak ellenére, hogy a mellette és felette levő épületek mind égték, mégis épen maradt. Ez a Gizella-kápolna volt, aminek akkor még megvan a felső emeleti része, amit a XVIII. században a mai püspöki palota építésekor bontottak le.

Az elhatalmasodó tűz láttán és a vízhiány miatt jutott arra a gondolatra az egyik kanonok, hogy a tűz oltására megnyitja borospincéjét. Maga „figyelmeztette a népet, hogy ne takarékoskodjanak borával a császári és királyi lőszer megvédése érdekében.” A nagy áldozatot hozó kanonokot „követte a többi magyar előkelőség is, de a többi veszprémi polgár is borukat teljesen önként ajánlották föl arra, hogy eloltsák vele a tűzvészt, és így mentsek meg a vár többi részét.” Leüchhard szerint 2500 vödör bort használtak fel a tűz eloltására. Közben a szélvihar levitte a tüzet a „Pápa irányába eső völgybe (Dózsaváros), s ott 40 majorudvart vagy házhelyet elpusztított és rommá tett.” Hivatkozik Leüchhard Laskóy András főhadnagyra, aki vállalta az elégetett vagy megégett farészeknek a kijavíttatását, ha „jelentős pénzbeli segítséget” kaphatna a vár, miután „az évi jövedelem nem haladja meg a 200 forint készpénzt, és így nem lenne belőle fedezhető az iparosok fizetése.” A nagy mennyiségű lőpor megmenekült, de egy újabb tűzvész lehetőségére gondolva a mérnök azt javasolta feleteseinek, hogy „a kápolnából... a székeskáptalan” esetleges hozzájárulásával „a lőport és a tüzes szerszámok nagyobbik részét a székesegyház alsó, boltíves kápolnájába rakhassák be.” Tehát a kápolnából azért kell a robbanásveszélyes lőport elvinni, mert az „különböző közel eső lakóházakkal van körülvéve”. Vagyis a várnak ez a része (a Gizella-kápolna környéke!) is sűrűn beépült hely. Erről a tűzről és azt követő nagy pusztításról emlékezik meg Szily Gergely is 1656. április 7-én Batthyány Ádámhoz írt levelében.

A kiváló tudós, Bolgár Mihály Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti című írásában az alábbiakat veti papírra a Várkútról: „A várbeliek hajdan vizüket a mély völgyből részint szamarakon szállították a magasba, részint pedig azon várkútból nyerték, melynek kávját ma is láthatni a Gizella-kápolna előtt. E kút kávjája fából volt, mely fölél tojásdad alakú vörös torony volt építve. A vizet két fogas hengerkerékkel húzták fel, a melyekről lánczokon függő kettős vedrek lógtak le a mélybe. A kút mélysége 24 öl s benne a víz 3 ölnyi volt, fölülről 3 ölnyi mélységig a kút falai ki voltak kövezve, a többi egész a fenéig, sziklába volt vésve. Miután Koller püspök a vizet géppel hajtata fel a várba, e kutat teljesen mellőzték a lakók. Sőt a püspöki víztartó fölös vizét is ebbe bocsáták,

honnét azután a szikla-repedéseken magától eloszlott. Miután e kút feleslegessé vált s dísztelen veres tornya a prépost lakásából a kilátást gátolá, 1797 aug. 17-én lerontatott s teteje egy malomkő alakú kővel fedetett be; a püspöki reservoir feles vize azonban ezentúl is ide vezetett. E kút még most sincs betömve s kellő víznyomó szerkezettel bármikor is lehetne jó ivóvizet kapni belőle.” (Megjegyzés: 1 öl = 1,896 m. 24 öl = 45,504 m; 3 öl = 5,688 m. B.L.)

Igazságtalanok lennének, ha nem jegyeznénk meg, hogy Korompay György: „Veszprém” című könyvében az alábbiakat olvashatjuk: „Salm 1566-ban a várat ostrommal elfoglalja. Az ostrom következtében a várkút használhatatlanná vált.” „Veszprém vára 1569-ből való alaprajza, amelyen a várkút kettős körrel be van rajzolva. (Eredeti a Bécsi Hadilevéltárban.)” „A várban nincs víz, mert az őrség gondatlansága miatt 1593-ban a kút használhatatlanná vált.”

Dr. Lukács – dr. Pfeiffer: „A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában” című könyvükben pedig az alábbiakat olvashatjuk: „Veszprém vára 1759-ben készült helyszínrajzán is látható a várkút felső, azaz püspöki épület előtt négy oszlopon álló gúla alakú tetőzet alatt a kúthenger két oldalára szerelt hajtókerékkel.”

A jelenlegi kút kávjára az alábbi latin szöveget vésték fel az 1938-as felújításkor:

CIVITAS UBI OLIM UBERRIMI FONTES CULTURAE GENTIS HUNGARORUM ERUPERANT In memoriam Alberti de Vetés ex genere Kaplony episcopi Veszpremiensis MCDLVIII – MCDLXXXVI. = (Ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak. A Kaplony nembeli Vetési Albert veszprémi püspök 1458–1486 emlékére.) E fordítás első mondatát a felújítás során a kútkáva peremére véstük fel.

Az 1964/65-ös feltárás részleteit Frasty György 2001. december 5-i veszprémi nyilatkozatában így mondta el: „Engem nem hagyott nyugodni a várkút problémája a felkapott mende-mondák, meg a regék és mesék, hogy abból alagút vezet ki; hogy az kút vagy ciszterna? Ennek kapcsán különböző előkészületeket tettem. A szakmai oldalt dr. Tóth Sándor – a Bakony Múzeum dolgozója – segítette.

A feltáráshoz elég széleskörű társadalmi segítséget vettem igénybe. Többek között a Bányaműszaki Felügyelőség, a Várpalotai Szénbányák, az Állami Építőipari Vállalat segített. Az Áramszolgáltató Vállalattól (az ÉDÁSZ) is különböző anyagokat kaptunk.

Ennek kapcsán 1964-ben megkezdődhetett a várkútnak a feltárása.

Előkészületeként felderítettük a kútfeneket, lemértük és beszínteztük a tartót, aminek következtében arra az adatra jutottunk, hogy a part és az Űrkút utcai szint különbsége a műszer szerint kerek 40 méter. A kút akkori mélysége 24 méter volt.

A törmelék és az iszap kitermelését – mivel sáros, iszapos törmelék volt lenn a kútban –, megkezdjük. Az ásátások során régészetileg értékelhető tárgyat vagy dolgot nem találtunk. Kivételt képeznek azok az érmék, amelyeket az idők folyamán különböző személyek beledobáltak. Az érmék gyakorlatilag tönkrementek az évek során, így használható csak néhány bronz érme maradt meg.

Az ásás során a kútban olyan jelenséget, ami nyílásra vagy befalazásra engedett volna következtetni, nem találtunk.

A kútásás az illetékes hatóságok és egyéb szervek tudtával, hallgatólagos hozzájárulásával indult el. Hivatalos engedélyt nem kaptunk sehonnán. A szakvonal részéről az hangzott el, hogy mivel a kútban régészetileg értékelhető anyagra nem lehet számítani, így őket ez nem érdekli. Ha lesz ilyen, akkor természetesen jelezni kell és akkor leáll az ásítás. Mivel a felelősség elég nagy volt mindenki részéről –nem akarom taglalni itt a feltárás életveszélyességét –, így gyakorlatilag mindent nekem kellett vállalni. Én is bonyolítottam le mindent, nem adva meg azt a lehetőséget, hogy egy baleset során mások kerüljenek kellemetlen helyzetbe. Arra nem volt mód, hogy egy előzetes feltárást csináljunk, hogy a kútban lévő törmelék miből áll, vagy hogyan és mivel történt a kút ásása? Így komoly veszélyek voltak. Maga a le- és felszállás is egy egyszerű 50 literes vas vödörben történt. A vödör fulében kapaszkodtunk.

A kútban gyakorlatilag robbanótestet, lőszer, fegyvereket egyáltalán nem találtunk. Egy becslésem szerint 1945 körül bekerült „Vécsey”-kézigránátot és egy majdnem új állapotban lévő – becslésem szerint 80 mm-es – aknát találtunk, amit kiemeltünk és az akkori légoltalmi részlegnek a közreműködésével kivittünk a Cseri murvabányába. Ők ott robbantották föl. A kút ásatásának befejezéséig több lőszer nem találtunk.

Bizonyos felkészítés történt a régész szakemberek részéről. Egy selvényt készítettünk a kútfenéről. 20 centit felrajzoltunk, majd azt kitermeltük és következett a másik része. Csákánnyal, lapáttal nem lehetett ott dolgozni, hanem rövid nyelű kis ásóval, spaklival és kőműves kanállal. Mi régészeti feltárásként kezeltük és úgy is végeztük a dolgunkat.

A feltárási munkát teljes egészében társadalmi munkában végeztük a Várban lévő Tanácsakadémia (ma a Veszprémi Egyetem Kollégiuma) hallgatóival, akiket Szalóki Antal barátom, a Városi Tanács társadalmi munka szervezője szervezett be esetenként. Nem folyamatosan folyt a munka, hanem akkor, amikor szabadidejük volt, általában délután és hétköznapokon. A kiemelt törmeléket saját költségemen szállítottuk el bérelt teherautóval vagy alkalomadtán, amikor teherautó fuvarozók segítettek, vagy az Áramszolgáltató Vállalat két kocsiját is felhasználtuk.

Az egész feltárás alatt nem történt semmi olyan rendkívüli dolog, amely más, külső szervnek a közreműködését tette volna szükségessé. Folyamatosan, automatikusan és szakszerűen végeztük az egész ásatást.

Egyszerre ketten fértünk el lent a kútban. A beosztás a következőként történt: két személy lement a kútba, ahol az egyik mindig én voltam. Nélkülem a kútba nem mehetett le senki, csak velem. Magát a munkát csak a jelenlétemben lehetett elkezdeni. Négy ember kezelte a csörlőt, mert kézfelfűzésű csörlő volt. Két ember fogta meg a vödört és zárta le a feljövő nyílást egy tobojtóval, borította ki a vödört egy asztalra és végezte a válogatást. Két régész volt aki a legtöbbet segített nem hivatalosan, mert az egész ásatást hivatalosan nem ismerte el senki. Ez egy önszerveződéses, öntevékeny munka volt, így nem folyamatosan és nem olyan hatékonysággal működött az ásatás, mint ahogy kellett volna.

Az előkészületek során igyekeztünk a műszaki feltételeket biztosítani, így a szellőzést, a fejtévédelmet, a világítást. Amikor kialakítottuk a befűtéses szellőzést, rájöttünk, hogy arra nincs szükség, mert a kútban egy kellemes, temperált és viszonylag friss levegő uralkodott. Azt meglepve tapasztaltuk, hogy nincs az a dohos, nyomott szag, aminek általában ilyen mélységben jelentkezni kellett volna. Hogy ennek az oka mi, azt nem tudom, nem is tudtam rájönni. Valahol szellőzik még a kút véleményem szerint. A befejezése az eléggé kategorikus volt. A befejezés időpontjában a kút mélysége 30 méterre növekedett. Tehát 24-ről indultunk és 30 méternél álltunk meg. A munka két naptári évre tolódot ki. Lefelé haladva nedves volt a föld, de nem vizes és főleg nem dohos. A kút oldalfala folyamatos szikla. Vékony sárréteg van rajta. Ezalatt azt kell érteni, hogy ami a párás levegőből por lecsapódott. A kútfalat rendszeresen végigkopogtattuk, hogy nehogy leváljon valami és gond legyen. A vödör miatt is bizonyos rezonancia jelentkezett a kútban. Tehát folyamatos sziklafal van, amibe belevágták a kutat. Lefelé kónuszosan keskenyedik a fal, de egész enyhén. Nem körkörös lent, hanem eltér, mivel nem tudták pontosan követni azt a körkörös formát. Hogy a kivésést, kivágást milyen technológiával végezték eddig a pontig nem tudtam rájönni, mert nem látszott semmilyen szerszámnak a nyoma, vagy olyan megoldás, aminek alapján ezt vésték. Sima az oldala. Lehet, hogy lekopott, lecsiszolódott, vagy a visszafolyó víz lemosta, mivel évszázadokig használták és ahogy húzták fel a vödör vizet az kilocosgott, az rácsapódott a falra és elképzelhető, hogy az eltüntette ezeket a nyomokat. Azokon a vizsgált felületeken, amit mi megkopogtattunk és megvizsgáltunk, szerszámnak a nyomát nem találtuk. Ezt az egész feltárási munkát én végeztem, szerveztem és csináltam. A dokumentálást dr. Tóth Sándor útmutatása alapján végeztem. Szabályos ásatási naplót vezettem és egy milliméteres papírra rétegfelmérést. A teljes dokumentációt elküldtem a Bakony Múzeumnak.”

Rövid áttekintés a veszprémi várkút feltárásáról

Köztudottan Veszprém város egyik feltáratlan építménye a várkút. Sajnálatosan több évszázad óta nem került tisztázásra még az építés időpontja sem, pedig Hungler József kiváló helytörténeti kutató, Veszprém díszpolgára szerint is nagy jelentősége volt a várkútnak, különösen a középkor építkezéseinél és harcainál. Sajnálatosan Hungler József nem tudta megvalósítani dédelgetett elképzelését, a várkút feltárását. Bár 1963-65-ben amatőrök folytattak törmelékkiemelést a várkútból, de akciójuk – támogatás hiányában – csak rész sikerrel járt.

Közel negyven éve élek Veszprémben. Magyar-történelem szakos tanárként szabadidőmben elsősorban a helytörténettel foglalkozom, ezen belül is a legjelentősebbnek tartom az Emlékhelyek Veszprém megyében című gyűjtemény 1996. évi főszerkesztésében való megjelenését. A város szeretete és a Hungler József iránti tiszteletből fakadóan kezdeményeztem 2001-ben a várkút feltárását. A gondolat megfogalmazásakor tisztában voltam azzal, hogy önzetlen munkám során sok nehézséggel kell szembe nézmem. Ugyanakkor Veszprém polgármestere és alpolgármestere támogatásáról biztosított és megbíztak a fenti munkálatok koordinátori szerepével.

A 2001. december 5-én megtartott koordinációs értekezleten egyértelműen kifejezésre juttattam azt a szándékot, hogy a Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakmai irányításával kívánom megvalósítani a várkút feltárását. Ekor a jelen lévő dr. Palágyi Sylvia múzeumi osztályvezető, Rainer Pál muzeológus és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal képviselői támogatásukról biztosítottak.

Mivel tudomásomra hozták, hogy a város költségvetése nem teszi lehetővé e nemes cél nagyobb összeggel való támogatását, ezért kerestem meg különböző cégeket és személyeket a támogatásra. Elsőként fizettem be a várkút feltárását befogadó Műemléki Szakképzésért Veszprém Alapítvány (Várkút) elkülönített számlájára 20.000 forintot. Jelenleg a számlán lévő befizetések, a Város Kulturális Bizottsága által megtélt 250.000 Ft és a természetbeni felajánlások közel 1 millió forintot tesznek ki. Folytatom a támogatók felkérését.

A kezdeményezés nagy érdeklődést váltott ki nemcsak a helyi, hanem a regionális és országos sajtó részéről is. Kifejezték, hogy folyamatosan figyelemmel kívánják kísérni a munkálatokat. Váratlanul hatalmas érdeklődést váltott ki a veszprémi lakosok körében is a várkút feltárása. Sürgetően szorgalmazták a munkák minél előbbi megkezdését.

A várkútra vonatkozóan nagyon szegényes az irodalom, ezért lépéseket tettem az Országos Levéltár felé is. Beszereztem az ezzel kapcsolatban megjelent ismertetőket és újságcikkeket. Rendelkezésünkre állt a Vár geológiai elemzése, mely nemcsak a 40 méter magas szikla vertikális elemzését tartalmazza, hanem a várkút felépítését is 30 méterig. Elkészítettük a várkút videókamerás feltérképezését, mely szerint a jelenlegi fenékpont 29,5 méter és a minták szerint vízkővel fedett kútfal addig ép, nincs sehol sem beomolva. Az 1964-es feltárás vezetőjének rögzített nyilatkozata kifejezi, hogy akkor vélhetően az 1938. évi szintet érték el.

Várhatóan jelenleg a várkút aljág 10-15 méter törmelékkel kell kiemelni. A várkútban a Bakonyi Barlangkutató Szövetség tagjai, a Bakonyi Alpin és Futóklub tagjai, valamint a fal-mászók fognak dolgozni. *Schäfer István Zsolt* – a Bakonyi Barlangkutató Szövetség elnöke – rendelkezik barlangi kutatásvezetői jogosítvánnyal. (Száma: V-37/2000) Ő vállalta a kútban lévő munkálatokért a felelősséget. A szövetség mozgósította az észak-dunántúli tagszervezetei tagjait, akik vállalják a veszprémi munkát.

Schäfer István Zsolt elkészítette a feltárás előzetes és mellékelt tervezetét. E szerint az alapvető eszközök biztosítottak a feltáráshoz. A várkútban csak a kötéltechnikát magas

*A Várkút az emléktáblával
(A szerző felvétele)*

szinten művelők ereszkedhetnek le messzemenően betartva a közlekedés és a feltárás biztonsági szabályait. A Katasztrófavédelmi Igazgatóság biztosítja a fémkereső detektort, illetve biztosítottak a veszélyes gázokat kimutató készülékek. A felvonót vizsgálóval rendelkező szakember fogja kezelni és folyamatban van a kútban elhelyezendő védőpajzs elkészítése is.

A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság részéről Rainer Pál muzeológus szakmai felügyeletével kívánjuk végezni a várkútból kikerülő törmelék földfelszíni elemzését. Az esetlegesen talált tárgyi emlékeket a megyei múzeumban kívánjuk elhelyezni.

A munkák napi felügyeletét és az előírások betartását, valamint az építési napló vezetését várhatóan *Makrai László* ny. geológus mérnök látja el.

Veszprém Megyei Jogú Város jegyzője 7418/2002. számon 2002. március 21-én adta meg a Veszprém, Vár utca (244 hrsz.) várkút feltárásának munkáihoz a közútkezelői hozzájárulást.

A várkút körül a várhatóan 10x10 méteres munkaterületet kerítéssel vesszük körül és a szerszámok tárolására mozgatható raktárt helyez el a „HÁZ-TEK” KFT. A törmeléket speciális vödrökkel szállítjuk a felszínre, ahol gondoskodunk a vödrök biztonságos kiemeléséről és ürítéséről a 3 köbméteres konténer fölé elhelyezett durva és finom rostákra. A konténereket szükség szerint szállítja el és cseréli a Veszprémi Kommunális Rt.

Jelenleg tervezzük a várkút feltárás utáni idegenforgalmilag is vonzóbb kialakítását, melyet jóváhagyásra felterjesztünk a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalhoz.

Talán érdekes lehet, ha nyomon kísérjük a várkút kitisztítási munkáinak részletes ütemezését:

2002. május 8-án (szerda): 1. nap

- Védő kerítés felépítése: 10x10 méteres „HÁZ-TEK” KFT - ajtó nyílás kb. 3,5 méter (A 3 köbméteres konténer méretei: 1,4x2,4x1,0 méter)
- „HÁZ-TEK” KFT
- Kútkáva lebontása:
  1. Vastraverzek levétele
  2. Vasrács hegesztéseinek felszabadítása
  3. Vasszerkezetek leemelése és szállító járműre felrakása Baumeister KFT. Szállítás helye: Martinek Ferenc lakatos mester Veszprém, Tulipán u. 6.
  4. Fedőlappal darabokra szedése, leemelése és szállító járműre rakása
Szállítás helye: Táncsics Szakközépiskola Tanműhelye, Veszprém, Házgyári út 1.
Hermanics József, Töreki József 579-801,
Németh Tibor 30/255-0363,
  5. Kútkáva lebontása a vöröskő talpzatig. Baumeister KFT.
  6. Kútkáva lefedése CONSER KFT.
- Kútkáva éjszakai letakarása, nyitható kapu lakattal bezárása (Makrai László 20/521-8076)

Élelmezést biztosítja: INTERAKTÍV Bt. Veszprém, Muskátlí u. 6. II. em.
Dr. Szűcs László 30/9574-616

Élelmezésvezető: Kiss Gyula ny. tanár, Veszprém

2002. május 9-én (csütörtök) 2. nap

- AGROPROSPER KFT. (Balatonalmádi) fúró gépkocsijának a felvonulása és a mintavételi fúrás elvégzése.
- A 100 mm átmérőjű minta kerítésen belüli lefektetése, kutatható csomagolása. AGROPROSPER KFT. (Bogdán Győző fúrás üzletág-vezető)
- Kút befedése éjszakára

2002. május 22-én (szerda) 16,00 órától 3. nap

- Táncsics Mihály Szakközépiskola 4 tanulója segít.
- Felvonó telepítése (Bányász)
- 3 lábú acél állvány telepítése (Bányász)
- Konténer telepítése (Veszprémi Kommunális Rt.)
- Kezelő állványzatok kiépítése (konténer köré) (CONSER KFT.)
- Védőpajzs telepítése (Schäfer István Zsolt)
- Szerkezetek próbaüzeme.
- Éjszakai üzem.

Élelmezést biztosítja: Horváth-kert Vendéglő Veszprém, Gyöngyvirág u. 2.
Horváth László tulajdonos 30/296-3130, 428-463

2002. május 23-án (csütörtök) 16,00 órától 4. nap

- Barlangászati telepítés befejezése, próbaüzemeltetése
- 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából
- Éjszakai üzem.

Élelmezést biztosítja: Belvárosi Tempo KFT. Veszprém, Szabadság tér 8.
Keil Norbert ügyvezető igazgató 30/9020-331
Kész János szódaballont hoz.

2002. május 24-én (péntek) 5. nap

- Napi munkaidő: 08,00–17,00 óra (ebédszünet: 12,00–13,00 óra)
- Törmelék kitermelés megkezdése.
- 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: VILLA MEDICI Hotel és Étterem
Veszprém, Kittenberger K. u. 11.
Neubauer Sándor

T.: 590-072

2002. május 25-én (szombat) 6. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: CSERHÁT Vendéglátóipari KFT. Veszprém, Kossuth u. 6.
Istenes Sándor ügyvezető igazgató T.: 327-245
Steierlein János h. (Eldobható étkészletet is.)

2002. május 26-án (vasárnap) 7. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: Betekits Hotel és Étterem Veszprém, Veszprémvölgyi u. 4.
Márkus László tulajdonos 30/9474-437

2002. május 27-én (hétfő) 8. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: Bakony GASZT Rt. Veszprém, Radnóti tér 2.
Perger József vezérigazgató T.: 567-240
„Táncsics” Szakiskola konyhája (Funk Ferencné vezető)

2002. május 28-án (kedd) 9. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: Bakony GASZT Rt. Veszprém, Radnóti tér 2.
Perger József vezérigazgató T.: 567-240
„Táncsics” Szakiskola konyhája
Funk Ferencné vezető

2002. május 29-én (szerda) 10. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Ipari Szakközépiskola és Gimnáziumból

Élelmezést biztosítja: CSERHÁT Vendéglátóipari KFT. Veszprém, Kossuth u. 6.
Istenes Sándor ügyvezető igazgató T.: 327-245
Steierlein János h. (Eldobható étkészletek is.)

2002. május 30-án (csütörtök) 11. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: Belvárosi Tempo KFT. Veszprém, Szabadság tér 8.
Keil Norbert ügyvezető igazgató 30/9020-331

2002. május 31-én (péntek) 12. nap

- Törmelék kitermelés
- 4 diák a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: VILLA MEDICI Hotel és Étterem Veszprém, Kittenberger K.u.11.
Neubauer Sándor T.: 590-072

2002. június 1-jén (szombat) 13. nap

– Törmelék kitermelés

– 4 diák a Ipari Szakközépiskola és Gimnáziumból

Élelmezést biztosítja: HUNGÁRIA ÉTTEREM Veszprém, Megyeház tér 2.

Németh Lajosné üzletvezető 30/386-2650

2002. június 2-án (vasárnap) 14. nap

– Törmelék kitermelés

– 4 diák a Táncsics Mihály Szakközépiskolából

Élelmezést biztosítja: Óváros Vendéglő Veszprém, Szabadság tér 14.

Zana Ferenc tulajdonos 30/9570-552

2002. június 3-án (hétfő) 15. nap

– Törmelék kitermelés

– 4 diák a Ipari Szakközépiskola és Gimnáziumból

Élelmezést biztosítja: GOURMANDIA Vendéglátóipari KFT.

Veszprém, Megyeház tér 2.

Ifj. Szeli Sándor 30/216-9299

2002. június 4-én (kedd) 16. nap

– Törmelék kitermelés

– 4 diák a Ipari Szakközépiskola és Gimnáziumból

Élelmezést biztosítja: CSEMEGE-MATCH Rt. 137. ABC Veszprém, Kossuth u. 23.

Molnár Magdolna vezető T.: 426-404

14,00 óraker elértük a Várkút talpöntjét 40,70 m-en. Karsztvízhozam: 2–3 l/perc!!

2002. június 5-én (szerda) 17. nap

– 4 diák a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolából

– Eszközök kiszerezése a Várkútból

Élelmezést biztosítja: GOURMANDIA Vendéglátóipari KFT.

Veszprém, Megyeház tér 2.

Ifj. Szeli Sándor 30/216-9299

2002. június 6-án (csütörtök) 18. nap

– Eszközök kiszerezése a Várkútból

Élelmezést biztosítja: HUNGÁRIA ÉTTEREM Veszprém, Megyeház tér 2.

Németh Lajosné üzletvezető 30/386-2650

2002. június 7-én (péntek) 19. nap

– Veszprémi Egyetem Szilikát- és Anyagmérnöki Tanszéken golyósmalomban a pénz megtisztítása.

(Dr. Kovács Kristóf egy. docens, tanszékvezető

Dr. Szabó Péter tudományos munkatárs)

2002. június 12-én (szerda) 20. nap

– Fedőkő (Vetési emlékkő) megtisztítása.

VEKOR 2000 KFT., Balatonfűzfő (Kovácsics Gábor ügyvezető igazgató)

2002. június 13-án (csütörtök) 21. nap

– Geoprosper KFT. elkészítette a falazó sablont.

– Baumeister KFT. megkezdte a vöröskő felépítmény építését.

(Gelencsér Ferenc műszaki vezető, Gábel Ernő, Simon László, Görög Miklós,

Madarász József, Szarvas István.)

2002. június 14-én (péntek) 22. nap

- Vöröskő felépítmény elkészítése.
- Védőrácsok festése.

2002. június 17-én (hétfő) 23. nap

- Vetési emlékkő visszahelyezése (Baumeister KFT.)
- Ismertető tábla elhelyezése (Rédei István müköves, Gyulafirátót, Haraszt u. 40.)

Szövege: VÁRKÚT
 mélysége: 40,7 méter
 első írásos emlék: 1569
 1938 és 1965 után
 teljes feltárás és felújítás:

2002

CASTLE WELL

- Vas szerkezetek festése (Martinek Ferenc lakatos mester)

2002. június 21-én (péntek) 24. nap

- A Várkút felépítményének a befejezése

2002. július 11-én (csütörtök) 25. nap

- Díszvilágítás kiépítése.

2002. július 12-én (péntek) 26. nap

- Díszvilágítás kiépítésének befejezése.
- Védőrács és vastraverzek visszaépítése.
 (Malasits Károly villanyszerelő mester és a barlangászok;
 Martinek Ferenc lakatos mester)

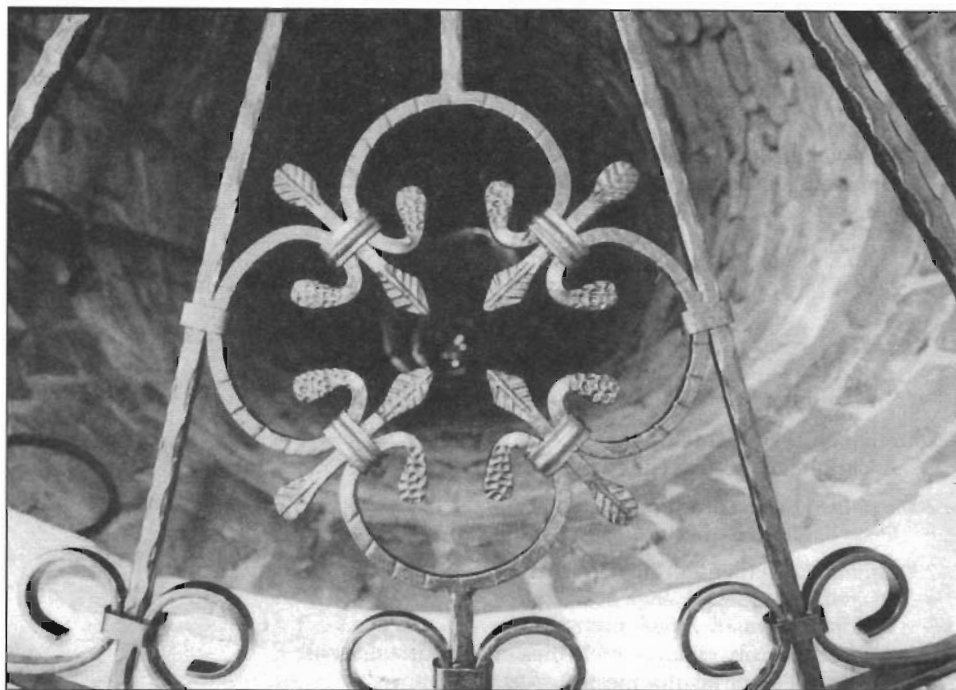
Ünnepélyes átadás: 2002. augusztus 18-án 17,30 órakor.

*

A közel 1 millió forint készpénzre és jelentős természetbeni felajánlásra alapozva el lehetett készíteni a részletes feltárási tervet. A teljes feltárás és felújítás tényleges költségeit 5 millió forint körülire terveztük. *Németh Károly*, a Baumeister Kft. ügyvezető igazgatója megbízásából *Gelencsér Ferenc* műszaki vezető elkészítette a felépítmény felújítási tervét.

Azt tudtuk, hogy a Séd és a Vár szintkülönbsége 40 méter körül van, így a kút mélységét 40–45 méternek gondoltuk. Ilyen mélységben dolgozni csak komoly bányászati ismeretek birtokában szabad, ezért is nagy öröm volt számomra, amikor *Makrai László* nyugalmazott geológus mérnök ígert mondott megkeresésemre. Ő aktív korában az akkori Veszprémi Szénbányák földtani főosztály vezetője, vállalati főgeológusa volt, így nagy gyakorlattal rendelkezett az ilyen jellegű munkákban is. Tőle a feltárási munka teljes összefogását kértem. Kiváló segítő találtunk a zirci *Strasszer Ödönben* is, aki Dudaron a Szénbányánál a villamos részleget vezette és egyben bányamentő is volt. Vizsgálva rendelkezett vitla (felvonó) kezeléssel.

Terveink szerint a napi 8 órás műszakokban délelőtt és délután is 4–4 barlangász, illetve alpinista végezte a feltárást. Egyszerre ketten értek el az 1,4 méter átmérőjű kútban, kettő pedig a felszínen ügyelt felkészülve az esetleges azonnali mentésre. Ismereteim szerint eddig kevés helyen alkalmaztak védőpajzsot (vagy ahogy ők nevezték, fejpapot) a lent dolgozók védelmében. A Schäfer István Zsolt tervezte védőpajzs elkészítését a minden vas munkát vállaló *Martinek Ferenc* kiváló lakatosmester vállalta szintén térítésmentesen!

*A megvilágított Várkút a díszráccsal
(A szerző felvétele)*

A háromlábú felvonóállvány biztosítása jelentette az előkészítés egyik legnehezebben megoldható feladatát. Ekkor sietett ismét segítségünkre a Balatonalmádi székhelyű Geoprosper Kft.-től *Bogdán Győző* fűrási üzletágvezető: nemcsak a kútból a szakszerű mintavételt vállalta kedvezményesen, hanem az állványt is beszerezte tapolcai ismerősétől. Így *Martinek Ferenc*nek a csigát kellett csak felszerelni. *Egresi Sándor* – a „HÁZ-TEK” KFT. ügyvezető igazgatója – egy szóra vállalta a védőkerítés felépítését és a vitla biztosítását. Hasonlóan támogatta kéréseinket a CONSER Kft. ügyvezető igazgatója is. Munkatársai a faanyagot és a rosták elkészítését a megbeszéltek szerint teljesítették. A Veszprémi Kommunális Rt. vállalásának és az igényeknek megfelelően pontosan biztosította a 3 köbméteres konténereket és azok elszállítását. 16 konténer telt meg a feltárás során! Az általam készített részletes ütemtervnek megfelelően, mivel az adott szó mindenkit kötelezett, szinte kivétel nélkül mindenki percnyi pontossággal végezte a munkáját!

Tudtuk, hogy a kútból felhozott anyagot teljesen át kell vizsgálni, ezért három veszprémi középiskolából kértem naponta 4–4 tanulót. A Táncsics Mihály Szakiskola és Szakközépiskola, a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola és az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium tanulói példamutatóan teljesítették igazgatóik felkérését. Szinte végig számíthattunk az önként jelentkezők szorgalmas munkájára. A Magyarpolányban élő *Takács Viktória* szobrász- és restaurátorművész önzetlen segítsége az utolsó pillanatban érkezett. Vállalta az almádi vörös kőből készült, kávéat lezáró fehér homokkőben lévő és a kiváló *Vetési Albert* püspökre emlékező felirat olvashatóvá tételét. A fedőkő élére a latin szöveg magyar fordítását véstük. *Dr. Michael Roth* az általa kikísérletezett kémiai szerrel víztaszítóvá és

kopásállóbbá tette a kávt lezáró követ. A Magyar Építőipari Múzeum igazgatója, Gy. Lovassy Klára az ötlet felvetődésétől a befejezéséig tevőleges segítséget adott. A Dubniczay-házban rendelkezésünkre bocsátott szobában tudtuk elhelyezni a Megyei Katasztrófavédelmi Hivataltól kapott munkaruhákat és szerszámokat. A közgazdaságisok segítségével itt rendeztük be az ebédlőt és az „irodánkat” is.

Kiss Gyula ny. tanár körütekintő szervező munkájának köszönhetően egy-egy veszprémi élelmiszerbolt vagy étterem – szinte egymással versenyezve – vállalta naponta a kútnál dolgozók finom falatokkal való ellátását. Ők így járultak hozzá a feltárás sikeréhez.

Minden nap új kihívásnak számított. A sajtó rendszeres híradásai kapcsán nemcsak a veszprémiek, hanem tágabb régiókban is figyelemmel kísérték a munkát. A hazai és külföldi turisták körében szintén izgalmat váltott ki a 40 méter körüli mélység és sokan olvasták el a szinte példa nélkül álló közel 80 támogató egyén és szervezet névsorát! Vendégünk volt Mádl Ferenc államelnök, aki veszprémi diákként is többször belenézett a várkút irdatlan mélységébe.

Most már tudjuk, hogy nincs menekülő-alagút a veszprémi várkútból. Így elveszítettünk egy dédelgetett illúziót, viszont nyertünk egy tény: ez valóban ásott kút volt és nem ciszterna! Sajnos továbbra is adósok maradtunk a létesítés korának a meghatározásával.

Ismereteink szerint országosan is egyedülálló, ha valaki belenéz a várkútba, a mozgásérzékelők bekapcsolják a kút mélyén, a víz fölött lévő reflektorokat és csodálattal adózhatunk elődeink emléke előtt, akik lehet, hogy több éves munkával teremtették meg a veszprémi vár lakóinak és harcosainak az élet nélkülözhetetlen elemét, a vizet.

A várost szerető cégek és egyének áldozatkész munkájukkal hozzájárultak, hogy a harmadik évezred első éveiben eltüntethettük ősi városunk történelmének egy fehér foltját, s a várkutat büszkén mutathatjuk be a Veszprémbe látogatóknak.

Katonaidőm és nyugati hadifogságom

HOGYA GYÖRGY

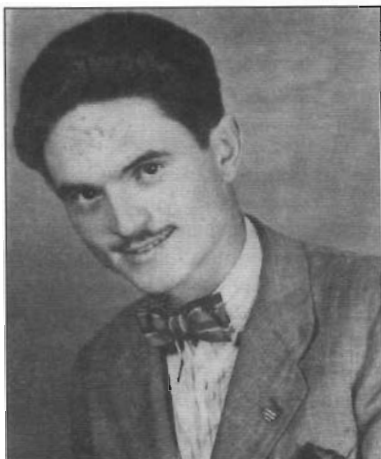
Tényleges katonai szolgálatom

VESZPRÉMBEN SOROZTAK BE KATONÁNAK 1943. november 1-jén. A katonai szolgálatra való alkalmasságom orvosi vizsgálata az egykori Korona vendéglő (utóbb Halle, jelenleg Hungária) alagsorában történt. Jelen volt egy katonaoorvos és *Vitéz Makay Barna* százados (népszerű nevén a Pipás százados), egy szakaszvezető írnok és egy-két hivatalosnak látszó civil.

A királyhelmeci Hogya család 1941-ben

Besorozásom után alig telt el két hónap, a M. Kir. Belügyminisztérium áthelyezett a pécsi Állami Gyermekmenhelyhez, ahol 1944. január 8-án jelentkeztem szolgálattételre. A súlyos betegsége miatt nyugdíjba ment *Ribényi Margit* helyét foglaltam el. A nyilvánvaló jó munkám, valamint a Belügyminisztériumban még 1942. december 19-én jó eredményel letett irodakezelői szakvizsgám elismeréseképpen *Johan Béla* államtitkár aláírásával

Hogya György civilben és katonaként 1944-ben

együttal előléptettek irodakezelővé. Nagyon kedveltem mind munkahelyemet, mind Pécs városát. A csodálatos fekvésű és műemlékekben gazdag várost könnyű volt megszeretni és a szórakozási lehetőségeket kihasználni.

A II. világháború idején a szovjet hadsereg már Erdélyt is elfoglalta, amikor sor került az én korosztályom katonai szolgálatra való behívására is. Ez nyárutón történt.

1944. augusztus 20-án először és utoljára borozgattam apámmal illetve iparostársaival a királyhelmeci kuglizóban, amelyet a város iparosainak a pénzéből építettek fel. Hatalmas terméből lejárát vezetett a pincébe és a pincelejárát fölött egy fekete táblán ABC sorrendben, mint alapítók – többek között – apám neve is olvasható volt: *Hogya György*. Egy budapesti szabázmester is volt közöttünk, mint egyenruhás katona, aki újabb, modernebb szabásmintával ismertette apámat. Így kerültek össze egy kis borozgatásra a kuglizóban, melyet 90%-ban iparosok látogattak. Számítalan iparos neve volt olvasható a tetőtartó gerendán, így többek között apámé is: *Hogya Gyuri ütött 12 fát, fizetett 1 liter bort!*

Mint pelyhedző bajszú legényke, büszke voltam az apám sikerére, valahányszor olvastam e sorokat. Nyáridőben itt a kuglizóban éreztem magamat otthonosan, télen pedig a Katolikus Körben.

Két heti szabadságom lejártá után, augusztus végén visszautaztam Pécsre, ahol másnap, augusztus 28-án SAS jelzésű katonai behívót kaptam. Közvetlen hivatali főnököm még aznap fel is mentett a szolgálat alól. Az élelmezésvezetőnk, *Szűcs Teri* néni „hamuban sült” pogácsát süttetett számomra, hogy épségben visszajöjjek a háborúból.

A soproni 86. gyalogezred ágfalvi úton levő laktanyájába vonultam be (volt 18-as laktanya) tényleges katonai szolgálatomra. Egy-két napi várakozás után Ágfalvára gyalogoltunk, ahol sváb parasztok szénatárolóiban helyeztek el bennünket. Mivel csokornyakkenődővel vonultam be – hisz akkor ez volt a divat –, a körletparancsnok tizedesem pincérnek nézett. Itt és ekkor kötött velem barátságot *Fehér László* alsóörsi fiú, akivel a barátság a hadifogság, majd a háború után Márkóra való nőülése után is tartott 1989 júliusában bekövetkezett haláláig.

Amikor a zászlóaljnyi ember összegyűlt, 1944 szeptember elején Sopronban bevagoníroztak és a Kassa melletti Zsarnó községbe szállítottak bennünket. Az úton az akkor nagy népszerűségnek örvendő dalt énekeltük, melyet egy pápai bajtársunktól tanultunk meg:

El kell válni tőled, édes angyalom, / elválásunk bárhogy is fáj, nem panaszkodom. / Bármerre visz a sors te tőled el, / légy te boldog mindörökké, nem felejték el. Refr. Majd háború után, leszek én is boldog teveled, / mikor minden álom valóság lesz. / Kicsi-kis kaputokon majd halkán beosonok, / és úgy mint régen, tiéd vagyok.

Zsarnón is parasztházaknál, a pajtában voltunk elhelyezve. Feladatunk tankcsapdaállítás volt. Emlékezetem szerint többek között az alábbi veszprémi fiúkkal voltam együtt: *Beke Péter, Joó Ernő, Farkasréti József* kőművesek, *Debreczeni János* ács, *Molnár József* és *Cso-may Kálmán* bádogosok, *Szabó Sándor* asztalos, valamint *Tisztartó József, Schindler János* stb. Az én beosztásom zászlóaljfőnök, illetve légifigyelő volt. Partizánok felbukkanása esetére egy fejsze volt a fegyverem. Zászlóalj-parancsnokom *vitéz Bokor Ignác*, közvetlen századparancsnokom *Rozmán Imre* hadnagy, szakaszparancsnokom *Südy István* soproni hadapród iskolás volt. (Jelenleg nyugdíjas iskolaigazgatóként él Balatonfüreden.) Az aradi vértanúk emléknapijára, október 6-ára ő gyakoroltatta és szavaltatta el velem a Nemzeti dalt a körletünkhöz tartozó nagy kertben, ahol az ünnepélyre felsorakozott a zászlóalj.

Szokás volt a fehér nyírfa kérgét leszedni, ezt levelezőlap nagyságúra formálni és arra írni. A posta azonban nem vette át. Szüleimnek előbb tábori levelezőlapra írtam, de elolvasás után elkobozták. Azután zárt borítékban küldtem levelet a szállásadónk címét megadva. Néhány nap múlva hívtak a századirodára, mert jelentést kaptak a Torna felé vezető úton figyelőszolgálatot tartóktól, hogy anyám ott tartózkodik, nem engedték be Zsarnóra. Egy hadapród, *Solti* vagy *Boros* nevű kíséretében kimentem a jelölt útszakaszra, ahol édesanyám könnyek között várt rám. Mindnyájan könnyeztünk. Zsarnótól kelet felé kb. 50–70 km-nyire laktak szüleim, azért nem volt probléma anyám számára a hozzám való látogatás. Egy délelőttöt töltöttünk együtt abban a reményben, hogy nemsokára újra találkozhatunk.

1944. augusztus 23-án a románok háborúból való szerencsés kiugrása folytán a szovjet csapatok nem észak felől – ahonnan vártuk őket –, hanem Dél-Erdély felől jöttek, ahova harc nélkül, vonaton jutottak el. A debreceni nagy páncélos csata után helyzetünk egyre reménytelenebbé vált, és teljesen felesleges munkát végeztünk a tankcsapda készítéssel. Október közepén az egész zászlóalj zárt egységben elhagyta Zsarnó, Torna stb. községet, és nyugat felé vonultunk a csodálatos Szádelő-völgyön át.

1944. október 15-én déltájban Rimaszombaton vonultunk át, és a Fő téren szolgálatot teljesítő rendőr boldogan újságolta: *Horthy* kormányzó rádión bejelentette a fegyverszünetet, vége a háborúnak. Rimaszombaton egy katonai laktanyában helyeztek el bennünket. Ott telefonon felhívtam egykori kollégámat, *Rakuscscinec György* gyermekmenhelyi élelmezésvezetőt. Sajnos meglátogatására nem került sor, mert estig bezártak egy garázsszerű terembe, nehogy megszökjek és átálljak a partizánokhoz. A kijáratit ajtó elé is őrt állítottak. Egy héttel korábban még légifigyelő lehettem, most meg a szökésemtől tartottak. Elég együgyű elképzelés volt ilyet feltételezni rólam, hisz ilyesminek még a gondolata sem merült fel bennem!

A felsőbb hadvezetés által kijelölt útvonalon, állandóan szakadó esőben Losonc, Balasgyarmat, Nagymaros után – itt a Duna partjáról légballonok voltak felengedve zavarni a légitámadást végző repülőket –, Párkány községbe értünk. Az úton gyakran énekeltük az akkor éppen időszerű dalt: *Erdő mező ázik, szegény baka fázik, húzd meg pajtás seje haj, mert még elázunk hazáig.* Bizony, bőrig ázva helyeztek el bennünket a gazdák istállóiban. Mi egy Haver nevű vagy becenevű polgár istájlójában kaptunk helyet és három napi pihenőt. Másnap délelőtt – mintha Rimaszombaton mi sem történt volna –, engedélyt kértem és kaptam a Duna túloldalán lévő Esztergom város megtekintésére, hisz a bazilika messziről hívta az érdeklődőket. Harmadnap bevagoníroztak bennünket és Sopronban az ágfalvi úton lévő 18-as laktanyában helyeztek el, ahol beöltöztünk katonai egyenruhába. Civil ru-

hám egy pécsi kolléganőm testvérének a pincéjébe került, ami ott a harcok folyamán megsemmisült.

1944 november elejétől kiképzésre a Bécsi-dombra jártunk, lögyakorlatra pedig Harkára. Ezredparancsnokunk *Ditrich Géza* ezredes, századparancsnokom *dr. Zsótér Sándor* főhadnagy, akit nagyon nagyra becsültem emberséges magatartásáért. Szakaszparancsnokom *Dormány Géza* hadnagy, ill. helyettese *Cserbák István* őrmester volt. Szobaparancsnokom *Erdélyi János* szakaszvezető, a keleti frontot megjárt idegroncs, aki civilben erdész volt Mezőtárkányban. Erdélyi egyszer valamilyen ürüggyel átküldött a szomszéd szobaparancsnokhoz, de nem ismerve az ostoba kaszárnya-szokást, én csak szabályosan, a tanulatlaknak megfelelően jelentkeztem. Ezért 25 „feküdj” volt a büntetésem. Aztán ez a szomszéd szobaparancsnok – talán *Révész* volt a neve –, megtanított a következő szövegű jelentkezésre: „*Szobaparancsnok úr, Hogya György honvéd alázatosan jelentem, beléptem a kölni-vízzel fellocsolt, rozmaringgal kispert, pinaszertető vitéz legénységi szobába.*” Erre a szövegre a mi hálótermünk újoncain is meg kellett tanítanom, ezt parancsba kaptam.

Közben Erdélyi szakaszvezető kitüntetett azzal, hogy minden írásbeli munkát rámbízott. Néhány nap múlva két szegény, Szabolcs megyei parasztfiú – előzetes parancskihirdetés után –, jelentkezett a német SS-be. Erdélyi szaki dührohamot kapott, parancsot adott nekik, hogy katonaládájukon lovagolva álljanak meg minden ágy mellett és kiáltanak: Édesanyám, egy nagy marha vagyok! Ki nevetve, ki elgondolkodva a látottakon, néztük a cirkuszt. Aztán fenyítésképpen az egész szobának ezt kellett csinálnia. Ez lett az Erdélyi szaki szerencséje, mert néhány nap múlva kihallgatásra rendelték. Tanúként engem is meghívatott, de azt tanúsítottam, nem kitolás volt, az egész szoba legénysége ezt csinálta. Ezek után a nyilvánvaló dorgálás következményeként magatartása tűrhetőbb lett mindnyájunkkal szemben.

1944. december 6-án iszonyatos légitámadás érte Sopront. Éppen alaki kiképzésünk folyt az ágfalvi út mentén lévő szövőgyár melletti telken, amikor váratlanul megjelent fellettünk két Liberátor. Előbb mindnyájan lehasaltunk a földre, aztán futottunk ki a soproni fenyvesekbe, minél távolabb a várostól, csaknem Brennbergbányáig.

Ekkor már több háznál vágták a sertést, készültek a menekülésre, a Német Birodalomba. Azok a város lakók, akik a városszéli erdőbe menekültek, rosszul jártak, ugyanis az ellenséges gépek azt a részt lőtték, bombázták. A légiriadó után a mi századunkat a Déli pályaudvarra vezényelték, menteni az agyonbombázott állomáson a vagonokból az ország keleti részéből idemenekülő ingóságait, terményeit és ami volt.

A Deák téren sok halott katona volt, de másnap már elszállították őket. Az utak tele voltak nyugat felé menekülő emberekkel, fogatokkal. E napokban készített dr. Zsótér főhadnagy fényképfelvételt mindnyájunkról, mely ma is megvan a zsoldkönyvemben.

Németországba megyünk

Feltehetően az állandó légitámadásoktól tartva – de inkább a magyar–német kormányközi megegyezés alapján –, 1944. december 14-én, hajnali 5-kor – zárt menetben –, Németországba indultunk és kb. 60–70 km-nyi út megtétele után este 9 óra körül Neusiedl am See városka laktanyájába értünk. Akik velem együtt inkább éhesek, mint fáradtak voltak, azok két-három adag rizses húst is kaptak vacsorára. Amit nem bírtunk elfogyasztani, azt eltettük a már alvó bajtársak részére.

Másnap Bruck vasútállomására gyalogoltunk, de nagyon kellemetlen hóvihárban tettük meg az utat, majd bevagoníroztak bennünket. A célállomást nem közölték velünk. Nem emlékszem, mennyi ideig tartott az útunk, annyi azonban bizonyos, hogy fáztunk és any-

nyira dobálta a szerelvény jobbra-balra testünket, hogy aludni nem lehetett. Ebben a helyzetben állandóan a kisiklás veszélyére gondoltam.

Egy, már elfelejtett nevű német városkába érkezve kellemes meglepetésben volt részem, mert estére minden családhoz meghívtak 2-3 magyar katonát. Én *Scher János* vigántpetendi illetőségű, és egy már elfelejtett nevű honvéd társaságában fogyasztottam el a szerény vendégvacsorát, mely kb. 3-4 dkg sonkaszeletből, krumpliból és káposztából állt. Sört is kaptunk, abban Németországban soha nem volt hiányunk. *Scher János* nevére azért emlékszem, mert feltehetően sváb származása folytán tűrhetően beszélt németül, lényegesen jobban mint én, így a vendégvacsorai tolmács szerepét ő töltötte be. Lassú beszédű, megfontolt ember volt.

E városkában láttam először vadászpuskával felszerelt kíváncsiskodó öregurakat. Feltehetően a polgárőrségre tartozó feladatokat láttak el. Egy-két nap múlva a Nürnberg környéki, Auerbach nevű város közelében lévő West-lágerba értünk, ahol azonnal meleg fürdőbe mehettünk. E lágerban több tízezer német és magyar katona kiképzése folyt. Mindnyájan fabarakkokban voltunk elhelyezve és az élelmezésünk is német rendtartás szerint történt. Ezt azért említem, mert reggelenként már nemcsak feketekávé t kaptunk, hanem ún. hitlerszalonnát, azaz marmaládét, esetleg mézet is. E környékről kitelepítették több apró falu ill. tanya lakosságát. E terület kizárólag harcászati kiképzési bázis lehetett. Civilekkel soha nem találkoztunk a kísérteties vidéken. A mi barakkunkat egy széles út választotta el az ukrán hadirokkant katonáktól, akiknek jelentős része csonka kezű, csonka lábú vagy félszemű volt. A parancsnokuk is egy SS-egyenruhás ukrán. Egyedül neki volt oldalfegyvere, de egyik keze műkéz volt.

A modern kiképzés egyik alapvető eleme volt, hogy lögyakorlatok alkalmával itt már mozgó célpontra lőttünk mind puskával, mind pedig gépfegyverrel. Jó céllövő voltam, így jutalomként néha kaptam 2-3 db cigarettát. Ezt az ajándékot más is megkapta, ha jól célzott. Egyébként fából készült leventepuskánk volt a napi gyakorlatokhoz. Mi csodafegyvernek neveztük.

A három napos karácsonyi ünnepek alatt sajnos ágyban kellett maradnom, mert torokgyulladásom volt. Kegyetlen, bugris őrvezető volt a szobaparancsnokunk, aki három napon át velem tüzeltetett a vaskályhában. A tüzelőt minden gyakorlat után az erdőről hozták, így az volt bőven.

A reggeli kiképzésünkön a német katonák mosolyogtak. A magyar katonai vezetés számára elengedhetetlenül fontos volt mínusz 10-15 fokos hidegben az ún. csuklógyakorlat végeztetése. Ez olyan embertelen módon történt, hogy reggel egy szadista tiszt elüvöltötte, hogy ébresztő, de már ment is szíjjal verni az újoncokat. Sokszor csak a bakancsba sikerült belépni, és a zubbonyt, ha azt nem, akkor a nadrágot felkapni. A havas úton bukfeneket csináltattak velünk, de csodálatos módon akkor mégsem betegedtem meg sem én, sem a bajtársaim.

Valamikor 1945 január vége felé *Hitler* kancellár, a Német Birodalom vezérére is felekkettek bennünket, de az eskü előtti várakozás, majd vigyázállás következtében a bakancsunk csontkeményre fagyott. Az eskütétel egy fenyveserdő tisztásán zajlott le. Eskü után volt ám futás és kúszás, mely bizonyára hasznos volt, mert felmelegedtünk és nem betegedtünk meg.

Már nem emlékszem, mi célból, de új zászlóalj, ill. századok létesítését kétszer-háromszor is végezték, össze-vissza keveredtünk az eredeti századtól vagy szakasztól másikkhoz.

A nagy átszervezések következményeként síszászadba kerültem, Erdélyi János szakasparancsnoksága alá. Előzőleg ő kért, hogy jelentkezzek hozzájuk, mert szabadabban mozoghatunk. Ez így is történt. Mindnyájan megtanultunk síelni, bár e téren nékem már volt

némi gyakorlatom. Naponta olyan irányba és távolságra mentünk el, ahol már találtunk egy-egy magányos kávézóhelyet, ahol megpihenhetett a sízszázad.

Az akkori elképzelés szerint fehér köpenybe öltözve leptük volna meg – hátulról – a hazánkat elfoglaló szovjet hadsereget. Ebben az időpontban folyt az emlékezetes „balatoni csata”, és ebben vettünk volna részt a német csodafegyver egyidejű bevetésével. Századparancsnokunkat egy *Pozsgay* nevű zászlós véletlenül hasba lőtte. Néhány nap múlva századunk feloszlott, így egy újbóli átszervezés útján tisztos iskolára küldtek Erlangenbe. Volt aki lópatkoló, volt aki tábori csendőri stb. iskolára ment.

Erlangenben *Beke Péter* és *Jóó Ernő* nevű veszprémi bajtársakkal kerültem egy iskolára. Parancsnokunk egy újbóli zászlós volt, és társaságában egy nagy kiterjedésű fronttérkép nézegetése közben – melyen zászlóval jelezték mind a keleti, mind a nyugati fronton a szemben álló felek helyét –, szóba került, ha elveszítjük ezt a háborút, sem ő nem mehet vissza a Délvidékre, sem én a Felvidékre.

Mindig éhesek voltunk, következményeként az élelmesebbje megtalálta a német konyha alatti pincébe a lejáratot, ahol sok répa volt tárolva. Egy délután magam is szerencsét próbáltam, de sajnos rajtavesztettem. A németek a magyar szolgálatvezető *Toldi* nevű őrmester elé vezettek, aki másnapra kikötést helyezett kilátásba. Az esti sorakozónál parancsnok is kihirdették, de iskolaparancsnokom hatékony közbejárására reggel nem kötöttek ki, viszont egész napot bent a tanteremben kellett eltöltenem, hogy ne is lássanak a németek.

E tanfolyamon egy hálószobában 8 fő aludt. Pihenő időben éneklés folyt, legemlékezetesebb az alábbi volt:

*A Kárpátok mély árkában úgy sírnak a fák,
lehullott a rózsalevél, lehull a virág.
Vészes ágyuk dörrenése, vissza-visszatér,
lelkesítő magyar nótát, fujdogál a szél...*

*Csak a drága jó anyámnak, ó ne szóljatok,
ne epossze fájó szívét, forró sóhajom.
Mondjátok, hogy visszatérek, visszajövök én,
visszajövök egy szép május zengő reggelén!*

E dalt meghatottan, sokszor könnyes szemmel énekeltük minden szabadidőnkben.

Már homály borítja, hogy egy vagy két hét telt el az iskolán, ahonnan Würzburgba kerültem abban az időben létrehozott árkász századhoz. A Majna folyón – mely a várost kétélcszi –, tanultunk hidat verni, de csak a kötélcsomó kötéséig jutottunk el, valamint gyutacsot a helyére elhelyezni, TRI-2-vel vasúti sínt robbantani. Talán egy hétig tartott ez a kiképzés, már csak egy ott tanult katonadal részletére emlékszem: *...Tajtézik a hullám, száll a ladik, öreg árkász hajtja. Odaát a parton egy barna kislány, aggódik miatta. Ne sírj te barna lány, ne aggódjál, nem leszel te árva. Leszerel az árkász, elvesz téged, te leszel a párja.*

Egy éjjel iszonyatos angolszász légitámadás érte Würzburgot. Foszforbombákat dobtak le nemcsak a városra, de a város körüli magányosan álló parasztházakra, tanyákra is. Ott minden égett és füstölt, kivéve a mi kaszárnyánkat (talán Hindenburg volt a neve), mely a Majna folyó túlsóoldali partján lévő hajóállomással szemben, a város felé eső parton állt. E helyzetben a magyar katonaságot is mentésre, törmelékek eltakarítására, az utak rendbehozatalára rendelték ki. Szakaszomat a kórházba vezényelték, ahol egy kevés munka után, aki csak tehetett, hát ennivaló után nézett. Szerencsére olyan fürdőszobába léptem be a társammal, ahol a tartalék szén meggyulladt, és az ott tárolt 50–60 kg-nyi burgonya és

két sonka feketére égett. A sonka belsejében a csont körül azonban maradt ehető húsrész. Azonnal nekiláttunk enni. A szobában talált vöröskeresztes karszalagot eltettem emlékül.

Másnap este visszavonulási parancsot kaptunk. Tulajdonképpen fejvesztetten menekültünk kelet felé. Útba esett egy nagyobb város – talán Fürth –, ahol hatalmas raktárakban volt felhalmozva a Puházati felszerelés és az ételkészlet. Kötelező volt minden bajtárs számára felvételezni bakancsot, kapcát, fehérműt (inget, gatyát), húskonzerveket, komiszkenyeret stb. Így meneteltünk tovább majd megszakadva a teher alatt, többnyire éjszaka, lecsukló szempillával, egymás kezét fogva, nehogy kiessen valaki a sorból.

Fürth elhagyása után néhány napi meneteléssel Schwabach környéki falvakban gyülekezett a zászlóalj. Elhelyezésünk német parasztcsaládok szénapadlásán volt. Már első nap délutánján parancskihirdetés volt a templom előtti útszakaszon, amikor is *Varga József III.* százados (civilben Pest környéki tanító volt), leszidta az egész zászlóaljat, gyáva, hazafiatalan népségnek titulálva. Feltehetően a nagyfokú szeszfogyasztás hatása alatt hősködött, hisz a közelében tartózkodók szerint Würzburgban is állandóan részeg volt. Itt kijelentette: „*Nem lesz hátrálás, együtt fogunk megdöglenni*”. Szerencsénkre ez nem rajta múlt, hisz nemhogy fegyverzetünk nem volt, hanem élelmiszerünk is annyira akadozott, hogy harmadnapig a lakosság jóindulatára voltunk szorulva. No, meg a tarlórépa állt korlátlanul rendelkezésünkre. Azt lehetett „szerezni” bármelyik gazdától.

Azóta öt évtized múlt el, de nem tudtam megfejteni a magyar hadvezetőség azon felelőtlenségét, hogy a jobb ellátás érdekében miért nem adták ki a felszereléseket és ételkészleteket, amikor mindezek híján voltunk. Elbeszélések alapján tudom, hogy hasonlóan cselekedtek a keleti fronton is. Visszavonuláskor az időben ki nem adott felszereléseket leöntötték benzinnel és elégették. Soha ne felejtjük el GéHás tisztikarunknak, a Don-kanyarban sok tízezer honvéd menekült volna meg a kínzó éhség és a vele együttjáró fagyhaláltól, ha a hadtáp-vezérkarunkban emberségesebb emberek szolgálták volna a hazát. Jól látja *Nemeskürty István* történész, amikor ezt írja: „*De mégis mentek a katonák, mert a haza szólította őket. Helytálltak, amíg tudtak. És ahogyan tudtak. Lőszer nélkül, fegyver nélkül, meleg öltözet nélkül, élelem nélkül, hóban-fagyban. És meghaltak.*” (*Nemeskürty István: Nemzeti létünk temetői. História, 1993. 3. sz. 7. p.*)

Amíg a konyhánk megérkezett, addig minden honvéd ott és úgy szerezte be ételkészletét, ahogy tudta. Jómagam a még Würzburgban szerzett vöröskeresztes karszalag igénybevételével és *Szika Lajos*, egykori veszprémi Danuvia-gyári bérelszámoló – nálamnál jobb német tudású bajtársam – révén jutottunk el egy házhoz, melyben három öregasszony lakott. Előzetes tájékozódásunk szerint betegesek voltak. Fájdalomcsillapító tablettákat adtam nekik, ezért mindkettőnk kapott tejeskávét, véres hurkát és egy darabka barna kenyeret. A háznál egy férfi, egy francia hadifogoly is volt, szemmel láthatóan idegesnek és gondterheltenek látszott.

A modern német állattartás először e községben keltette fel a figyelmemet. Kb. 10–12 db tehene lehetett a „házigazdánknak”. A szénát ugyan vasvillával hordták be az istállóba, de önitatót és mintaszerűen kimeszelt istállót, tisztán tartott tehenekeket ekkor láttam életemben először. A gazda lakóhelyiségéből is nyílt ajtó az istállóba, ők azon közlekedtek.

Eközben a német csapatok már teljesen szétszóródva menekültek keresztül a falun. Némelyik német katonánál fegyver is volt, némelyiknél csak egy pánclőköl. Egy magyarországi zsidó munkaszolgálatos század is átvonult a falun, de beszélni nem volt szabad velük. Ők az egyenruhánkról ismertek fel bennünket, és kiabálták ki a sorból: „*Fiúk, mi is magyarok vagyunk*”.

Emlékezetem szerint 1945. április 15-e vasárnapra esett. A fogam nagyon fájt, ezért felkerestem a templom melletti épületben rendelő tábori orvost, húzza ki a fájós fogamat. Félttem, nehogy beteg foggal kerüljek fogságba, ahol majd kibírhatatlan fájdalmaknak te-

szem ki magamat. Délután kb. 3 óra volt, amikor a ház előtti nyílt verandán az orvos a fogamra tette a fogóját. E pillanatban hatalmas robbanás történt az udvaron, tőlünk kb. 20 méterre. Szerencsénkre egy vastag cseresznyefa túlsó oldalára esett az akna, így szétszóródó szilánkjai minket nem sértett meg, de a fogam ki lett húzva egyetlen rántással. Néhány perc múlva az amerikai aknatűz áthelyeződött a falu nyugati szélére, így visszamentem a körletembe. Ekkor már a gazda egy nagy fehér zászlót (lepedőt) akasztott ki a háza sarkára. Óvatos ember lehetett, mert nem az utcafront felőli sarokra tűzte ki – ahol gépjárművön német tiszték is menekültek –, hanem a belső, a kert felé eső sarokra.

Bajtársaim már alaposan felmérték, hol mi található a környéken. Így az egyik sósbor-szeszhez is jutott és azzal fertőtlenítettem vérző ínyemet. Örök titok marad számomra, hogy milyen ösztön vagy sugallat hatására, két- és négykerekű kiskocsikat szereztek, arra rakták fel málháikat, mert tudni vélték, hogy átmegyünk a szomszéd faluba és ott adjuk meg magunkat.

Amerikai fogságba jutunk

Amint előbb írtam, Fürthben több kilónyi fehérmű és élelmiszer mennyiséget kellett vételezni. E napon takarodó már nem volt, készenlétben vártuk az indulási parancsot. Én úgy tudtam, hogy kitörünk a gyűrűből kelet felé, hogy közelebb kerüljünk Magyarországhoz. Kb. 22 óra tájban elindult a zászlóalj a legközelebbi falu felé, melynek határában néhány órát pihentünk az országút két oldalán lévő vizesárokban. Sorakozó után bevonultunk a faluba, annak egyes udvaraiba. A hajnali szürkületben és csendben szokatlanul csengő, enyhe zaj kíséretében láttuk meg az első amerikai katonákat. Hogy bakancsuk fémfűzője, vagy a pisztolytáskáról lelógó bőrszíj végén lévő csengettyű adott e élesebb hangot, azt nem tudtam megállapítani. Ahogy feljött a nap, a tiszteseknél lévő fegyvereket összehordva, ki-ki húzta maga után a nem egyenes úton szerzett 2 vagy 4 kerekű kiskocsit, rajta a málhával. Kimondhatatlan boldogság lett úrrá mindannyiunkon, hogy megúsztuk és befejeztük a háborút.

Kb. 10 órára értünk egy közeli városka körülkerített vásárterére. Pihenőt rendeltek el, és enni kezdtünk, félve ugyan, de engedély megadása nélkül felbontva a Fürthben kapott konzervet. A meleg miatt már köpenyünket is letettük a fűre. Talán 10–15 pernyi pihenő után ismét sorakozót rendeltek el tisztjeink, mondván, csak megszámlálnak bennünket. Sajnos annyira bíztam a szavukban, hogy nemcsak hátizsákomat az élelemmel, hanem köpenyemet is otthagytam a pihenő helyen. E sorakozónál megint érthetetlen volt számomra, hogy honnan tudták egyes bajtársaim, hogy az órát és a vágóeszközöket el kell dugni. Élelmesebb bajtársaim egyike-másika nemcsak köpenyüket nem hagyták a pihenőhelyen, hanem csomagjukat is magukhoz vették. A sorakozó és létszámmellenőrzés, a szépen sorba lerakott málhántól kb. 40–50 méterre történt.

Az ellenőrzés után parancsszóra, zárt menetben elindultunk a vásártér kijáratára felé, ahova hatalmas, nyitott tehergépkocsik álltak egymás után sorba. Néhány tucatnyian próbáltunk a csomagokhoz futni, de Varga József III. százados előkapta a nála meghagyott pisztolyát, s üvöltötte felénk: takarodjatok vissza a sorba, mert lelőlek benneteket. Jőmagam akkor már kb. 5–6 méterre közelítettem meg a csomagomat, helyesebben a hátizsákomat. Láttam, hogy az amerikai néger katona némán, várakozó álláspontra helyezkedve ugyan, de ránk tartotta a géppisztolyát. Ettől megijedve magam is visszaálltam a kijárat kapu felé menetelő sorba. Otthagytam mindenemet, köpenyt, élelmiszert, pokrócot, feljegyzéseimet stb. Csak zsoldkönyvem, abban nyírfakéregből még Zsarnón készített levelezőlapom maradt meg. Felszálláskor nagy zaj és elégedetlenség volt hallható. A tiszték ért-

hetően kiabálták, hogy egyelőre kaszárnnyába megyünk, ahol fehér tányérból fogunk étkezni, ott kb. 2–3 nap múlva ellátnak minket igazolvánnyal (dokumentummal). Ezt is elhittem. Mint közalkalmazott természetesnek tartottam, ha egyszer majd leszerelek és jelentkezem a szolgálati helyemen, papírral kell igazolnom, hogy hol, mennyi ideig tartózkodtam mint katona, mint fogoly. Utólag tudom, hogy a keleti fronton fogságba esettek, vagy a „malenkij robotra” elhurcolt civilek ugyanúgy bevették a maszlagot, mint mi.

Kb. 35–40 ember fért fel egy-egy gépkocsira, melyet veszett tempóban vezettek a néger sofőrök. Jó néhány óras száguldás után – ha jól mondták és jól emlékszem –, Bamberg vagy Amberg nevű városba értünk. Egy hatalmas gyártelep kerítéssel körülvett udvarán telepedtünk le. A sarkokon vadászati magasleshez hasonló építményben fegyveres amerikai katonák őriztek bennünket. A gyártelepen már megszámlálhatatlan számú német hadifogoly volt. Aznap sem enni, sem inni nem kaptunk. Éjjel bolyongtunk mint a tébolyodottak, mert nagyon szenvedtünk testileg, lelkileg. Amikor nagyon fáradt lettem, egy alvó német katona alól kilógó sátorlapra, hátamat a némethez érintve, jobb oldalamba lefeküdtem. Nem sokat aludtam, két repülőgép jelent meg a város felett és lövöldözés kezdődött. A zajra a német felébredt és elzavart magától. A nagy hidegben a keleti frontot járt tisztseink javaslatára több százan nagyon sűrűn egymás mellé álltunk, és bal-jobb vezényszóra helyben meneteltünk napkeltéig. E napon csak vizet kaptunk, melyet hordókból lehetett kimerni, már akinek volt művel. Délután tovább vittek, ahol újabb megpróbáltatások vártak ránk.

Ből – Iggenheim vagy Mannheim?

1945. április 17-én a már ismert, nagy méretű tehergépkocsikra szálltunk, és ha jól mondták, Ből – Iggenheim (mások szerint Mannheim) nevű város határában lévő, szöges dróttal és figyelőtoronnyal körülvett fogolytáborba vittek bennünket. (Ből a térképen nem található.)

A táborban leírhatatlan szenvedés várt ránk. A foglyok számára sátor itt sem volt. Az időjárás viszontagságai ellen – erősen fújt a szél –, úgy védekeztünk, hogy egy tövestül kiszedett fa gödrében húztuk meg magunkat négyen: *Baranyai János* (Tihany), *Molnár Sándor* (Berhida), *Gaal János* erdész és jómagam. Ivóvízbázis, konyha és egészségügyi sátor, természetesen német alkalmazottakkal, az első perctől fogva volt.

Naponta fél liter levesszerű folyadék, itt-ott egy szem babbal és egy szem nagyméretű keksz, néha kőkemény cibak, még ritkábban kalács 5–7 részre osztva szerepelt az étlapunkon. Kávé üresen vételezhető volt a konyhán, ki-ki a maga századához beállva már kora reggel. Azok a foglyok lényegesen jobban jártak, akiknek sikerült a konyháról krumplihéjat szerezni és megfőzni az ugyancsak a konyháról szerzett papírdoboz lángja mellett.

Bőven volt tetű, melyet napos időben, úgy dél felé, szorgalmasan irtott minden fogoly, de szaporodásukat nem lehetett csökkenteni. Aki már nem bírta lábra állni, azt a REVIER feliratú és vörskereszettel ellátott sátorba vitték.

Ami a szállást illeti, sátornak csúfolt tákolmány csak azoknak volt, akik legalább egy pokróccal rendelkeztek, és így készítettek maguk fölé közös „fedele”t. Ilyen volt *Peszlen Imre* őrmester is, aki még mindig pofozkodással teremtett rendet. Ekkor még olyan vasfegyelem volt, hogy nem mertek tenni ellene semmit. Viszont hallottam, hogy ugyanebben a táborban egy Kovács nevű kegyetlen őrmestert agyonverve a latrinába süllyesztettek el. A végelgyengülésben elhaltakat reggelenként a német szanitécék szedték össze és előbb az egészségügyi sátorba vitték, majd onnan a bejárati kapun kívülre. A táborvezetők, rendészek, konyhai dolgozók stb. mind németek voltak.

Az akkori, tavaszi hideg időjárás, az esőzések és az éhezések következtében legyengült táborlakókon úgy próbálták segíteni, hogy hatalmas, vizet át nem eresztő ponyvákat hoztak. Este a sarat elkaptuk egy konzerves edénnyel és szorosan egymás mellé, az oldalunkra feküdve helyezkedtünk el a földön. Két sorba feküdtünk le, soronként 15–20 fogoly, úgy, hogy a fejünk összeért. Ekkor borították ránk a ponyvát. Forgolódni nem nagyon lehetett, illetve az is vezényszóra, egyszerre történt, ha már elzsibbadt a fél oldalunk. Én igyekeztem mindig a karomon feküdni, hogy védjem a vesémet. Egy hajnalon már nem bírtam sem a zsidóságot, sem a vizeleési önmegtartóztatást, azért kibújtam a ránk terített ponyva alól. Mintegy sugallatra, a tábor drótkerítése felé tartva – az átlépni tilos egy szál szöges drót mellé téve – találtam egy hátizsákot. Az őr nem nézett felém, így azt kiemeltem és eltávoztam kissé távolabb a helytől. Előbb ráültem, figyeltem, hogy követtem-e valaki vagy nem. Aztán belenyúlva kivettem belőle egy német zubbonyt, egy sötétszínű inget és egy csípőfogót. Azonnal magamra vettem a zubbonyt, hisz a meleg az életet jelentette a számomra. Az inget váltásként használtam, de tulajdonképpen éjszakára azt is felvettem. A későbbiek során a csípőfogóval életmentő feladatot láttam el.

E táborban a németek, románok, szlovákok és magyarok mellett több olaszt is fogva tartottak. Ez utóbbiak jellegzetessége az örökös hangoskodás volt. Egyetlen földimmel, *Novella János* továbbszolgáló szakaszvezetővel találkoztam e táborban, de igen kevés érdeklődést mutatott mind szülőföldünk, mind irányomban. Aztán soha többé nem találkoztunk, nem került haza. Testvére tőlem tudta meg, hogy él.

Kb. 2–4 hét múlva megkezdődött a válogatás nemzetiségek szerint. Oda jelentkezett a fogoly, ahol úgy gondolta, jobb lesz az élelmezés vagy előbb mehet haza. Én a csehszlovák táborba jelentkeztem, hisz a háború elvesztése után a szülőföldemet ismét elcsatolták az anyaországtól. Át is mentünk néhány százan egy szomszédos táborba, de ott is minden ugyanúgy zajlott, mint az ott hagyott előzőben. Egy ilyen átjelentkezés folytán találkoztam össze *Fehér László* barátommal, egykori soproni szobatársammal. Ő és társai szintén egy nagyobb árokban húzták meg magukat, de helyet szorítottak nékem is néhány napra. E boxban ugyanúgy vegyesen voltunk németek, magyarok stb. mint korábban, csak a németek már a csehországi Szudéta-vidékről származtak.

Ludwigshafen

1945 május elején-közepén ismét átvittek egy csehszlovák táborba, mely a Rajna mellett terült el. A város neve Ludwigshafen. E tábor is már korábban létrejött, mert a szögesdrótkerítés és őrtornyok készen vártak. A körülmények ugyanolyanok voltak, mint a korábbi táborokban, a foglyokkal teli boxok között itt is 20–25 méter széles „senki földje” volt. Az ivóvízbázis ki volt építve, latrina a tábor végében, az elsősegélynyújtó helyet vöröskeresztes zászló jelölte. A város 2–3 km-nyire tűnt a táborból nézve, és hatalmas vörössalak hegyeket láthattunk a gyárkémények körül. A tábor lakóinak a számát a németek 100 ezerre becsülték. Itt vettem először nagy hasznát a talált csípőfogónak, amennyiben „szállásomat” annak segítségével készítettem el. A belső táborunk egyik végénél bőven volt szögesdrót, abból 4–5 darab kétméteres hosszúságút vágtam, ez lett a kunyhóm váza, olyan formában, hogy két végét a földbe szúrtam. E félkör alakzatra hosszába is tettem szögesdrótot, s a magammal hozott cukroszacskóval beborítottam a tálcolmányt. Egy szétterített zacskódarab volt a „lepedő”, alárakva némi fűféle gaz. Eső, ill. napsütés ellen védelmet adott a kunyhó. Az éhezés és tetű eddig is állandó társunk volt, itt hozzá jöttek a szünyogok milliói is.

Május 8-án éjszaka fegyverropogásra ugrottunk fel. Egy kis görgöttüz is járult hozzá, egyben kurjongatás. A németek mondták, hogy vége a háborúnak, *Keitel* tábornagy feltétel nélkül kapitulált. Biztosra vettük, hogy napokon belül elindulhatunk haza.

E táborban láttam először, kb. 60–80 méterrel arrébb lévő boxban, hogy amerikai katonák verték a németeket. Állítólag SS-ek voltak, akik leköpdösték a győzteseket. Bámész-kodni nem tudtunk, mert sorakozó volt és tetvetlenítettek bennünket DDT-porral. Német szanitécek egy fúvósszerkezettel a ruha alá, testünk minden részére befújták a port. Bár a tetvességünk még aznap megszűnt, néhány nap múlva megismételték a fertőtlenítésünket.

Ha emlékeztem nem csal, e táborban vettem tőlünk ujjhegylenyomatot. A személyi adatunkat tartalmazó nyomtatványra mind a tíz – előzőleg fekete festékbe mártott – ujjhegyünket rányomtuk a papírra. Állítólag az is a szövegben volt, hogy soha többé nem fogunk fegyvert az USA ellen.

A felvidéki magyar hadifoglyok között egy majdnem földit, a nagykaposi *Illés Zoltánt* találtam, aki nagybátyámat, *Sánta Istvánt* – a környék leghíresebb focistája volt –, személyesen is ismerte.

Június elején az acélsisakjukon MP betűjelet viselő amerikai katonák a mi boxunk foglyait tehergépkocsikra parancsolták. Sajnos, üres gyomorral indultunk el, de abban a reményben, hogy végre megkapjuk a megígért dokumentumot és mehetünk haza. Ismét csálódniuk kellett, mert a célállomásunk a heilbronni fogolytábor volt.

A heilbronni fogolytáborban

1945 június első napjaiban tehergépkocsin Heilbronn határába érkeztünk, ahol a hatalmas fogolytábor szélső, csehszlovákiai hadifoglyok számára kijelölt részébe, az „A” boxba (szektorba) kerültem. Amerre a szem ellátott, mindenütt drótháló volt, benne embertömegek mozogtak. A tábor dimbes-dombos volt, így tőlünk messzire lehetett látni. A mi boxunk (utólagos megítélése bizonytalan), kb. 100x200 méteres területű lehetett, a két box között kb. 20–25 méter senkiföldje volt. Alsó vége a tábor főútvonalával volt határos, felső vége és egyik hosszúsági széle mellett szántóföld volt. Sem fabarakk, sem sátor nem várt itt bennünket. Százas csoportokba kellett felsorakozni és egy megszámozott karó leverésével kijelölték minden akkor érkező század helyét. Az enyém a 18. század volt. Egyúttal kijelölték annak tisztet vagy altiszt vezetőjét (gruppenführer). A németek 400 ezerre becsülték a tábor akkori létszámát.*

*Adatkiegészítés

Visszaemlékezésem leírásánál a heilbronni amerikai fogolytábor *területi nagysága*, valamint a *foglyok létszáma* hosszú évek óta gondot okozott a számomra.

Nagy segítséget jelentett a *Farkas Gáborné* által kezdeményezett és Debrecenben 1993 óta rendszeresen megrendezett Nyugati Hadifoglyok Egyesülete égisze alatt a találkozók létrejötte, lebonyolítása. E debreceni találkozók tudatosan kutattam a volt heilbronni fogolytársaimat és a tőlük kapott, foglyokra vonatkozó létszámadatokat alább közreadom.

Kiemelten kezelem *Csáth Béla* (Budapest, 1111 Stoczek u. 17/B) volt fogolytársam (bányamérnök, technikai történész) által rendelkezésemre bocsátott német nyelvű Heilbronn-Böckingen-i fogolytábor helyszínrajzát. (A rajz eredetije *Tarcai Béla: Magyarok a nyugati hadifogoly táborban* c. könyvben található.) E szerint a fogolytábor nagysága 1200x800 lépés ami kb. 1 négyzetkilométernek felelne meg. A személyes benyomásom alapján – és ezt mások is megerősítették –, én bizony nagyobbak véltem.

Ugyancsak csatolom az egyik illetékes, *dr. Horváth Sándor* volt fogolytársam (nyugd. főkönyvelő)

nyíregyházi lakos által készített helyszínrajzot, aki egykor a tábor tolmácsa volt. Szerinte a tábor 14 altáborra volt felparcellázva, a foglyok száma májusban 300 ezer volt. 1964-ben felkereste a régi tábor, de a helyén már szántóföld volt.

Sem a két helyszínrajz, sem az alábbi létszámadatokhoz nem fűzök kommentárt, úgy fogadom el, ahogy kaptam. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a ténytet, hogy akkor csaknem valamennyien huszonévesek voltunk, nem pedig történétkutatók.

Debrecen, 1994.

<i>Jóó István</i> (1922) Szombathely, Tizenegyes huszárok u. 87.	270.000 fő
<i>Fábián László</i> (1923) Makád, Petőfi u. 43. sz.	15.000 fő
<i>Szekeres Endre</i> (levente) Lenti, Ságvári u. 28.	250.000 fő

Debrecen, 1995.

<i>Bosák Béla</i> (1915) Vaskút, Temető u. 11. sz. (Élelmiszer elosztóban dolgozott, a fehér kalács 80 dkg-os volt, minden boxnak saját konyhája volt)	365.000 fő
--	------------

Debrecen, 1996.

<i>Szócs Kálmán</i> (1923) Sepsiszentgyörgy (Egyidőben vonultunk be Sopronba, egy zlj.-ban voltunk, együtt estünk hadifogságba és a heilbronni tábor „A” boxában volt ő is. Csak 1996-ban a debreceni találkozón ismertük meg egymást)	100.000 fő
---	------------

Debrecen, 1998.

<i>Makai Gábor</i> , Budapest, 1046 Erkel F. u. 41. sz. (Szerinte 3 amerikai fogolytábor, ebből magyar	250.000 fő 13.000 fő volt)
---	-------------------------------

Az alsó résztől – ahol a konyha is működött –, felfelé, középen egy szélesebb út volt kijelölve, attól jobbra-balra települtek a századok. Megérkezésünkkor a konyha már állt és volt néhány ezer fogoly is a boxban. A tábor közepén néhány almafa állt, de az előttünk itt járók már leszedték a levelét, hogy kevés dohánnyal keverve elfüstöljék. Sajnos az első napon nem kaptunk ételmet, azért az itt-ott található burgonyát felszedtük, mely nem sült meg, mert üveges volt.

Mínthogy 1945. április 16-tól a fogságba jutásom napjától fogva köpeny, pokróc és sátor nélkül voltam én is, alváásra beosztották a hozzám hasonlókat a 32. századba a már korábban odatelepítettek sátrába. Az is csak egy sátorlap volt egy-két pokróccal is összevarrva, nagyobbítva, mely kizárólag eső és nap ellen védett. Befogadóm *dr. Zsoldos László* alsókálosai, ill. miskolci hadapródormester (civil foglalkozására nem emlékszem), és *Katona Oszkár* veszkényi (Sopron megye) honvéd, aki civilben Budapesten *gróf Teleki Pál* szakácsa volt. A mellettünk lévő, nyugatra eső sátorban a kassai *Schalkházy fivérek* voltak. (Jellemző volt rájuk, ha ettek, az ételt sokáig rágva, rendkívül lassan fogyasztották el.) Nagyon tarka, szedett-vedett volt a sátoztábor, mely vegyesen magyarországi és felvidéki magyarokból, de főként csehországi szudétanémetekből állt.

Ha ebédoztás volt, akkor a 18. századdal álltam sorba. Velük mentem le a konyhára a napi fél liter levesért is. A rizslisztből készített kalácsadagomat, mely 1/5-öd és 1/10-ed között váltakozott, szintén e századnál kaptam meg. A szétosztás ceremóniáját (két konzervdoboz fedele madzaghoz erősítve szolgált mérlegül) már többen leírták. A morzsa mindig az osztóé volt. A hajnali, cukor nélküli feketekávéét viszont bárki, bárhol sorba állva megkaphatta. A gyomorégés elkerülése végett az erős kávéet sokan nem vették igénybe. A hiányos táplálkozás miatt a skorbut megelőzése céljából hetente kaptunk egy evőkanálnyi citromsavat, mely állandóan marta a gyomromat, bármennyire is felvegyíttem azt ivóvízzel.

Az előző, a ludwigshafeni táborból magammal hozott 2 db cukros papírszák egyike volt a fekhelyem, azon feküdtem, mint lepedőn, míg a másikba két lábamat belebújtattam, így a hideg ellen némileg védett. Még mindig nagyon sokszor fáztunk. A két sátortársamnak legalább volt köpenyük, de így is vacogott a foguk. Ha éjjel volt, ha nappal, sajnos Oszkár arról beszélt, hogy mi minden jót szokott főzni, mint szakács. A többi fogolynak is ez volt a beszédtemája.

Néhány nap elteltével találtam a vendéglátó századommal néhány bodroglói – földimnek számító – hadifogolyt. Ők tőlem idősebbek voltak, közelebbi barátságba nem kerültem sem velük, sem két sátortársammal. A keleti frontot járt foglyoktól hallottam, hogy 1944 őszén a szülővárosom, Királyhelmece körül igen nagy harcok voltak – mely később valótlannak bizonyult –, összekeverhették Királyházával, mely szülővárosomtól északkeletre, Kárpátalján fekszik. E rossz hírnek nagy hatása volt rám, no meg a háború elvesztése miatt is általában levert, szótlan fogoly voltam. Elzárkózás és visszahúzódás volt magatartásomra jellemző.

Napos, jó időben a 18. századnál tartózkodtam, ahol a Rozsnyó vagy Rimaszombat környéki *Sárközi* nevű cigányzenész naphosszat kártyázott. Ő majdnem mindig nyert! Mindenféle pénzt összekártyázott és nagyon bölcsen elrakta magának. Többen wc-papír gyanánt használták mind a márkát, mind a száz pengőst, mert azt hitték, a háború elvesztésével a pénz is elértéktelenedett.

Bármilyen egyhangú volt is a fogolyélet, a magam részéről soha nem vettem kártyát a kezembe. Mindig eszembe jutott apám intelme, ha felnövök, ha pénzem lesz, mulassak, szórakozzak, csak ne kártyázzak. A szórakozásra kellemesen fogok visszagondolni, de a kártyán való pénzvesztést nagyon meg fogom bánni. Bizonyára saját élettapasztalatát adta át nekem, mikor e tanácsot adta.

A heilbronni tábor rendfenntartói (policájok) és szakácsai is természetesen mind németek voltak. A magyarok részéről történő bármilyen szabálysértést megtorolták. Így pl. ha a konyha környékén cselled pótélelemhez akart jutni a magyar, ha elfogták, akkor a „platz”-on, azaz „Teleki-téren” kiállították egy földbevert karó mellé, nyakába akasztva egy nagy táblát, német nyelven ráírva, hogy „LOPTAM”. A kiállítás egy órára szólt, egyúttal nem kapta meg a neki járó ebédet sem. A kenyér kiosztása után e téren zajlott le a cserelere. Minden fogoly a kezében tartotta azt, amit szeretett volna elcserélni, általában dohányra. Csak az erős dohányosok voltak képesek arra is, hogy élelmiszerüket vagy bármilyen még véleglenül megmaradt értéktárgyaikat elcseréljék cigarettáért. Akinek az aranygyűrűje, karórája véletlenül megmaradt, az amerikai őrökkel is üzletelhetett. Táborunk szélső lévében, a két sarkon és középen volt őrtorony. Az őrk kezdeményezték a seftelést. Volt őrk, aki a megígért cigarettát vagy zacskó dohányt egy kövel összekötözve bedobta, de volt olyan is, amelyik zsebetrette az értéket, majd ráfogta géppisztolyát a nyomorult fogolyra. A feketebőrű amerikai őrk megbízhatóbb cseretársak voltak, mint a fehérek.

Azokban a fogolytáborokban, ahol eddig megfordultam, de itt is kb. 3 méter magas dróthálókerítésen belül, attól kb. 1,5–2 méterre egy szál szögesdrót volt kihúzva. Azt átlépni tilos volt, mert aki átlépte, arra az őrség rálőtt.

Személyesen ilyet nem láttam, de fogolytársaimtól hallottam, hogy a frontot járt, idegileg tönkrement öregebb hadifoglyok – elsősorban németek –, így végezték be életüket. Bár egy-két hideg, esős éjszakán magam is meginogtam, de bennem erős volt az életösztön: ha már eddig életben maradtam, akkor nekem haza is kell jutnom szeretteim körébe!

A tábor alsó részében, a konyha és kerítés közötti részen volt az ivóvízellátást biztosító vízbázis. Ez azt jelenti, hogy 10–15 vízcsap, valamint 3–4 zuhanyozó volt a víznyerőhelyen, körülötte apró kavicsréteggel, a csapok alatt pedig vízkifolyó-árok. Ha jó idő volt, többször bocsátottam magamra vízsugarat, hogy feléledjek az állandó éhezés következté-

ben beállt aléltságomból. Gyakori látvány volt, amint e helyen imát mormolt egy általam ismeretlen szektához tartozó, kopasz fejű, *Mantu* névre hallgató, állítása szerint kassai illetőségű hadifogoly. Ezen vízkifolyó-árok igénybevételével képzeltem el kiszökésemet a táborból. Az árkot átszövő szögesdrótot át tudtam vágni a csipőfogómmal, de a kifolyó körül a „Fő utca” túloldalán is, a sarkon őrtorony állt, ugyanúgy, mint a mi boxunk sarkán. A két őrtorony öre könnyen áttekinthette a terepet. Nappal szó sem lehetett a kísérletről, de éjjel is kockázatos volt, mert a reflektorok kivilágították a tábor szélét. Sajnos az őrk sosem aludtak. Pedig egyetlen szökési lehetőségként ez a vízesárok kínálkozott, mely a táboron túl, messze kivezetett a szántóföldekre. Mind esős, mind meleg éjszakákon végzetesnek látszott a szökési kísérlet, mert az őrk figyeltek.

Ilyen gondolatok közötti érkezett el 1945. június 23-ika. E napon hárman is azon tanakodtunk, ha „véletlenül” beleesnénk a wc-nek frissen kiásott kb. 2,5 m mélységű, 15 m hosszú gödörbe, egy kéz- vagy labtöréssel, esetleg ficammal a tábori kórházba lehetne jutni. Tudni vélték, ott annyi ennyivalót adnak, hogy akár meg is lehet húzni.

E nap délutánján a hangszórókon keresztül kihirdették, hogy aki a mai napon töltötte be a 22. életévét, az jelentkezzen a lágerführernél. Azonnal eszembe jutott, hogy az állandóan nyakamba lógó „dögcédulám”-on (halálozás esetén ezzel történt az azonosítás) római számmal van beírva a július, azaz VII. hónap 23-ika. Egy használt zsilettel azonnal kikapartam egy függőleges vonalat, és „VI.” hónap lett belőle. Tőlünk a harmadik boxban volt egy nagy sátor, abban székelt a lágerführer. Úgy 12–14-en jelentkezünk, de egyedül voltam, aki „aznap” töltöttem be a 22. életévét, a többi vagy idősebb, vagy fiatalabb volt. A lágerführer néhány szóval megköszöntött, elmondta, hogy az ő fia is ma 22 éves, de nem tud a sorsáról semmit. Mindenki kapott néhány vékony szeletet kenyeret, kivételt csak velem tett, mert kb. 1/4 kg barna kenyérvéget és egy műanyag poharas, répából készült marmaládét kaptam tőle. Búcsúzóul meg is csókol. Ahogy belém fért, visszafelé a sátramig ettem a barna kenyeret és a marmaládét. Ettem, közben félnem kellett, hogy a kiéhezett foglyok közül valamelyik vérszemet kap és kicsavarja kezemből az ételemet megmentő élelmiszert. Sem előtte, sem utána nem hallottam, hogy születése napján megajándékoznak hadifogolyt.

A heilbronni táborban töltött fogságom idején, úgy július közepén küldött a csehszlovák Vöröskereszt kenyeret, mely végre barna volt. Fejenként egy-egy szeletet kaptunk, melyet a századparancsnok tisztetek soronkívül szétosztottak közöttünk. Ugyancsak egy esetben kaptunk dohányt, mely kb. 4x10 cm-es nagyságú vászonzacskóban volt elhelyezve. Én nem bontottam fel, eltettem nehezebb napokra.

1945. július 29-én híre kelt, hogy elengedik a csehszlovák hadifoglyokat. Július 30-án valóban sorakozó volt névsorolvasással egybekötve. Mint mindig, most is ötösével sorakoztunk fel, aztán abc-sorrendben új századot alakítottunk. Azt nem tudni, milyen szempontok alapján válogatták össze az ezer hadifoglyot. Tény, hogy július 31-én gyalogmenetben elhagytuk – az utólag birtokomba került német kiadású helyszínrajzon annak északkeleti sarkában álló – tábort (boxot) és elég hosszúnak tűnő idő után érkeztünk ugyanezen fogolytábor másik boxába, mely közepén volt, sík területen. Ott egy végtelennek tűnő esős éjszakát éltem át kint a szabadban. Amikor már nem bírtam állni, egy földkupacra ültem le, egyik cukros papírzacskót a fejemre, másikat a térdemre helyezve, összegörnyedve ülve vártam a reggelt. Nagyjából annyi átok szállt fogvatartóinkra, mint amennyi esőcsepp lecspepent rólam a földre.

Magyarázatul szolgál, hogy a velünk átjövő Szudéta-vidéki németeket az ittlévő németek befogadták. A kb. 200 főnyi magyar nemzetiségű fogoly, ha korábban is együtt, egy sátorban voltak, akkor most is együtt lehettek, de akik sátor nélkül maradtak, azokról itt nem gondoskodott senki.

Másnap ragyogó napsütés volt, de az étkeztetésünkről megfeledeztek. Ekkor jól jött az eltett, a szárított kalács. Harmadik nap déltájban, ebédosztás után megtörtént a névsorolvasás, majd zárt menetben átmentünk a tábor nyugati felébe. A közelünkben szélmalomok látszóttak, de érdekes, hogy ezekre volt fogolytársaim már nem emlékeznek. E boxban kétszer is adtak édes tejelevest, benne különféle szárított gyümölcs volt. Mondanom sem kell, hogy a foglyok nagy része rosszul lett a sok édes levestől. Jó jelnek vettük a bőséges levesosztást, mivel az a hír járta, innen már mindenkit hazabocsájtanak. E boxban adtam oda a gondosan őrzött zacskó dohányt egy nem értékes, de szépen megmunkált alpakka cigarettatárcáért. A dátumot is belevéstem Heilbronn, 1945. augusztus 6.-a, de valójában augusztus 5.-e volt. Másnap, augusztus 6.-án tehergépkocsira szálltunk, és néhány órai utazás után a Stuttgart közelében lévő katonai repülőtér melletti Böblingen város határában álló Flug-Klem feliratú repülőgépgyár ötszintes főépületének lettünk a lakói. E nappal életünknek új szakasza kezdődött.

A böblingeni fogolytábor

1945. augusztus 6-án annyiban kezdődött új élet a számunkra, hogy sátortábor helyett téglaeépület lett a börtönünk. Nem is akármilyen, hisz Böblingenben a Flug-Klem feliratú repülőgépgyár épületegyüttese is szögesdróttal volt körülkerítve, a sarkokon magasleszerű őrhellyel, géppuskával ellátott őrséggel, amely lengyel nemzetiségű volt. A számuk pontosan 160 fő, parancsnokuk egy amerikai őrmester. Úgy vigyáztak ránk, mintha SS-ek lettünk volna, hiszen a tábor SS-ek fogvatartására létesült, így mondták az őrség tagjai.

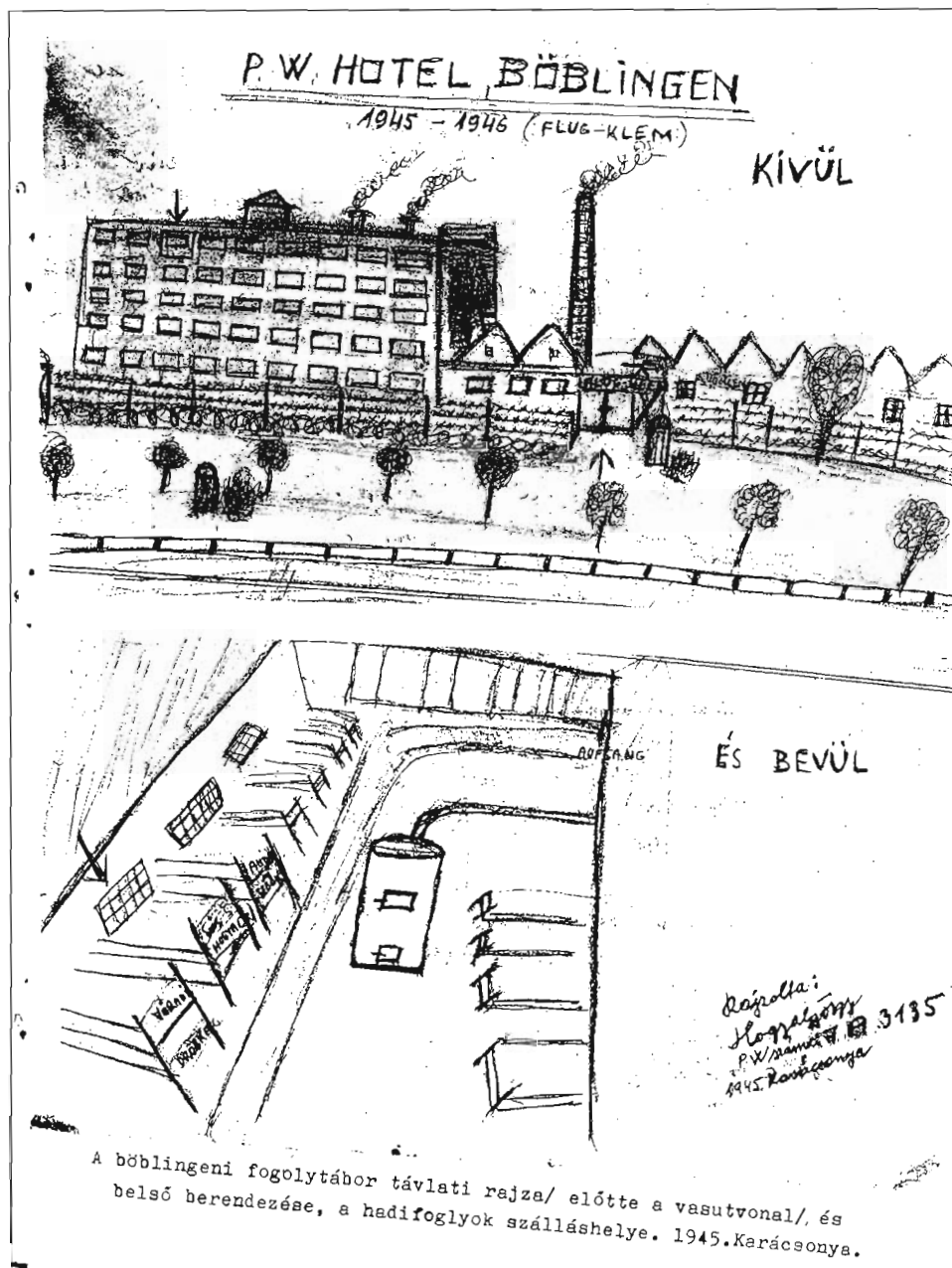
Többmillió értékű gépeket, műszereket és felszereléseket kellett megsemmisítenünk. Első dolgunk volt minden szintről kidobálni a gép- és műszerberendezést. A kidobált tárgyakat és a félkész repülőgépeket dzsippel hordták, vontatták ki a gyár területéről a bombatölcsérekbe. Az épület teljes kitakarítása után a földszint maradt garázsírozó hely, a IV. szint pedig a hadifoglyok elhelyezésére szolgált. Közben azonban emeletes vaságyakat hoztak, melyekbe szalmával megtöltött zsákokat raktunk, hozzá kispárnát és két pokrócot kaptunk. Kiosztottak továbbá minden hadifogoly számára egy db csíkos kabátot, mert az ebédlőbe csak abban léphettünk be.

Az ezres létszámú fogolytábor nemzetiség megoszlása kb. az alábbi: 700 szudétánemet, 250 felvidéki magyar és 50 Tiso szlovák államfő törzséhez tartozó, piros nadrágos szlovák katona volt. Tisztek nem voltak köztünk. Minden szinten egy német nemzetiségű, de csehül vagy szlovákul is beszélő gruppenführer volt a vezető, illetve összekötő a parancsnokság felé. Minden fogoly számot kapott, s csak azzal mozoghatott. Az én nyilvántartó számom: 7A. 3135.

Az első napokban csak napi egy liter édes kekszlevest kaptunk, ez a mennyiség azonban az előző táborokban már alaposan kiéhezett foglyoknak kevés volt. Aki akart, főzött magának. A konyhaépület alagsori részében 40–50 hordó zöldbab volt. A kukacokat kidobálva „jójú” főzeléket készítettek. Én nem kóstoltam meg a babot.

Kb. egy heti rendezkedés után elsősorban a motorszereléshez, a géplakatos munkához értők kijártak a kb. 1–2 km-re lévő repülőtérre különféle előkészületeket végezni. Eközben 20 fő morc tekintetű magyart – köztük engem is – tehergépkocsival naponta átvittek Sindelfingenbe. A városka szélén, egy kanális mellett végighúzódó utca féloldalán lévő kb. 30–40 családi házban kellett a bútorokat átrendezni az odaérkező amerikai katonák számára. A lakosság csak a legszükségesebb holmiját vitte el. Odaérkezésünkkor már csak egy 3 gyermekes édesanya sirt a négykerekű talicskája mellett, mert nem bírta húzni a ter-

A böblingeni fogolytábor látképe (felül) és egyik terme (alul)
(Hogya György PW 3135 sz. hadifogoly rajza 1945 karácsonján)

het. Közös magyarázkodásunkra ekkor egy kacsingatós szemű amerikai őrmester engedélyezte a rakomány áthúzását-tolását a szomszéd faluba.

Csak később jöttünk rá, hogy a szemrángatózás talán nem is beleegyezést jelentett, azt hogy oké, hanem valamiféle szembaja volt. Ugyanez az őrmester irányította a naponta érkező amerikai katonákat az általunk elrendezett házak valamelyikébe. A házak bútorral való berendezése, gépekkel való felszereltsége, az éléskamrákban itt-ott megmaradt gyümölcsös és alkoholos üvegek tartalma arra utalt, hogy a német munkásemberek nem éltek rossz anyagi körülmények között.

Egy heti „kiszállás” után már mindnyájan a repülőtérré jártunk erős lengyel fegyveres kíséret mellett. Kivonuláskor, bevonuláskor ötösével számoltak bennünket. Szálláshelyünk, a gyártelep és a katonai repülőtér között egy-két kilométer lehetett a távolság. Közben egy vasúti sín páron is át kellett mennünk. Egy hatalmas hangárban, ahol nagy meglepetésünkre térdig jártunk a ruhaneműben, minden fogoly választhatott magának amerikai egyenruhát és fehérműt, amennyit csak akart. Az amerikaiak által már eldobott katonai egyenruha volt a kötelező munkaruhánk. A PW betűjelzést (háborús hadifogoly) csak később festették rá a ruházatunkra, amikor már 5–6 német hadifogoly megszökött a repülőtér bejáratánál otthagytott dzsippel. Az amerikai hadsereg katonái nem gyalog jártak be munkahelyükre, a repülőtérré. A kocsijukban rendszeresen otthagyták a vezetői jogosítványt. Mivel közülünk a németek értettek a gépkocsivezetéshez, az amerikai egyenruhát felvéve, a kocsiiban talált jogosítványt felmutatva vígan kihajtottak. A kapuőr annyi fáradtságot sem vett, hogy a legegyszerűbb ellenőrzést elvégezze. Ezek után kaptuk a PW jelzést. (A magyar hadifoglyok közül akkor még ketten értettek a gépkocsivezetéshez: *Trenka Géza* repülőőr őrmester és *Csiszár Gusztáv* orvostanhallgató.)

Az én munkahelyem a gépfegyvert konzerváló műhely volt és csak az ottani munkafolyamatot ismertem. Ekkor láttam, milyen a futószalag-rendszer. Másodmagammal feladtom volt az íróasztal nagyságú, benzinnel feltöltött tartályba rakni az odakészített géppuskákat, majd külsejükről a ragadós foltokat ecsettel letisztítani. A következő két német szétszedte, a következő sűrített levegővel szárazra fújta stb. stb. A műhely utolsó helyiségeiben újból összeszerelve egy hatalmas, forró olajjal teli tartályba engedték le csigásoros megoldással, és főzték néhány percig. Hűtése után barna papírral bélelt ládába rakták és ázsiai célpontot írtak rá.

1946. február 4-ig kb. 10–11 ezer gépfegyvert konzerváltunk és csomagoltunk be. A foglyok nagyobb része a SHERMAN típusú tankokat hozta rendbe, újíttotta fel. Ezek száma kb. 8–9 ezer volt. A harcokcsik hossza 7 méter, súlya 35 tonna és volt bennünk 1 löveg valamint 3 géppuska.

A napi munkaidő 7 órától 16 óráig tartott, közben egy óra ebéddő volt biztosítva. A dolgozó hadifoglyok ételmezése: reggel feketekávé, délben a repülőtéren kekszleves, este a körletünkben egy-két fogásos vacsora és hozzá édesség, általában puding. Étkezéshez az említett kékcsíkos flanellekabát felvétele kötelező volt, anélkül nem lehetett az ebédlőbe lépni.

Úgy november táján munkabeszüntetést akartunk végrehajtani, mert ígéretük ellenére, három munkában eltöltött hónap után sem engedtek haza bennünket. Ezt azzal indokolták, ha elengednek bennünket, akkor a szovjetek elvisznek mindnyájunkat Szibériába. Azt is közölték velünk, ha nem dolgozunk, akkor nem kapunk enni. Meggyőző érvek alapján tovább folytattuk munkánkat a repülőtéren.

Vasárnaponként, mintha odahaza lennénk, tiszta ruhát és cipőt vettünk fel és a gyárterület udvarán körbesétálással, beszélgetve töltöttük az időt. Már aki akarta! Az őrtornyokon szolgálatot teljesítő lengyel őröket nem volt szabad megközelíteni, vagy figyelmeztetést

bármivel is elterelni. Mivel élelmezési gondjaink már nem voltak, így állandó témánk a szabadulás, a hazamenetel volt.

Két jóbarátom volt: egyik *Vasas Géza*, velem egykorú, tornaljai (Safarikovo) szabósegéd, akitől számtalan magyar nótát tanultam. Számára az volt a kikapcsolódás és öröm, ha nótával kapcsolatos sikereiről beszélhetett, és ezt nemcsak meghallgattam, de meg is tanultam. (Sajnos a háború utáni lakáskörülmények, a zaklatott élet nem volt alkalmas a barátság felelevenítésére, majd az 1980-as évek elején olyan hírt kaptam, hogy meghalt.) A másik, a 10 évvel idősebb *Rigó Gábor* Bolyba, a szomszéd faluba való gazdálkodó volt. Ő tüzkörfényes csizmában szokott sétálgatni. Barátságunk azáltal alakult ki, hogy egyik nagybátyámmal, *Sánta Andrással* 1935-ben együtt vonult be katonának a brünni tüzerekhez. Valami nem lehetett rendben a felesége körül, mert a hazamenetel utáni többszöri vágyakozás megbeszélése közepette számtalanszor elmondta a következőt: „*Öccse! Először felmegyünk a Csonkavár mellé hozzátok. Bekopogok, mire kiszól édesapád, ki az? Erre azt mondom: Gyuri bátyám, a bolyi Rigó Gabi vagyok, meghoztam a fiát a hadifogságból. Erre apád beinvitál, és amíg családod körberajong, megiszunk néhány pohár bort. Aztán elindulok Bolyba, ahol először az édesanyámhoz térek be. Megkérdezem, hogy mi újság van? Mire édesanyám azt fogja válaszolni: Jaj, Gabi fiam, Gabi fiam, kurva lett a feleséged! Erre kihúzó a kerítésből egy karót és agyonverem a hűtlen asszonyt*”. (A fogságból való hazaérkezésemkor úgy tájékoztattak, hogy Rigóné együtt él egy szlovák férfival. Kb. 2 hét múlva Vasas Géza – ők másik vonatszerelvényen lettek haza indítva –, levelezőlapon arról tájékoztattott, hogy Rigó Gábor a szerelvényről hazajövelekor eltűnt. Soha többé nem hallottam róla.)

Egyik érdekes, de különcnek is beillő fogoly volt (*Andrej*) *Pilut András* kassai lakos. Ő azzal szórakoztatott bennünket, hogy rajzokat készített azon kassai épületekről, ahova szabadulása után majd be fog törni kirablása céljából. Nem használta a fogoly szót, a „harkály” elnevezést népszerűsítette. *Csiszár Gusztáv* V. éves orvostanhallgató (a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karával telepítették ki Németországba, Halle városába), rumyai (Rumince) lakos a lélekvándorlásról és a természetfölötti jelenségekről tartott néhányszor kiselőadást. Barátja és évfolyamtársa volt *Sodás Sándor*, akinek kedvenc nótája *Nincsen pénzem, se dohányom... c. dal* volt. Érdekes, hogy bár közös emeletes ágyunk felső részén volt a fekhelye, nem fejlődött ki közöttünk baráti hangvételű kapcsolat. *Drobka Géza* rimaszombati szabó, a hosszú, depresszióra hajlamosító téli estéken vicekkel terelte el figyelmünket a hazavágyás gondolatától. Ilyen beállítottságú hadifogoly volt még *Karancz József* őrmester, nő, budapesti lakos, aki születési helyül egy szlovák községet jelölt meg abban a reményben, hogy előbb kerül haza. Kedvenc szavajárása volt az „aranytökü barátom” megszólítás, amit soha senki nem vett sértésszámba, inkább önkéntelenül is barátságos mosolyt váltott ki. Jómagam – időöltés céljából – kérdegetés útján próbáltam leírni egy-egy magyar szó német vagy szlovák megfelelőjét, és elkészíteni egy egyszerű magyar–német–szlovák szótárt. Szilárd meggyőződésemm volt, hogy hasznát fogom venni az életben.

Ugyancsak vasárnap volt sorakozó *Sebők János* keszegfalui (Kamenicna) fogolytársunk ágya melletti szék körül, mert egy ollóval ő végezte a hajvágási feladatot. A fizetség cigarettával vagy dohánnyal történt. E cikkeket tudtommal a tankokban találták. A táborban a foglyok számára már kötelező volt a borotválkozás, melyet ki-ki saját maga végezte el. Tisztálkodásunk – emeletenként – tusolással történt az egykori német munkások által használt, erre a célra épített helyiségben. Vascészejű wc ugyanezen tömbben volt.

A fentebb leírt állapotok között jött el a keresztény világ egyik nagy ünnepe, a karácsony. Gondolataink fokozott mértékben otthon, a család körül forogtak. Szenteste az ebédlőben gyülekeztünk, ahol a közismert *Stille Nacht* elénekzése után a német nemzetiségű hadifoglyok szórakoztató műsort adtak elő. Egyik magyar fogolytársam, *Drobka Géza*

– többek között – a következőket írta az egykori csehszlovákiai magyar nyelvű HÉT című folyóirat 1981. február 14-iki számában: „*Soha nem fogom elfelejteni az 1945. év karácsonyát, amikor a fogságban üres konzervdobozokból hangszereket fabrikálva zenekart szerveztem és emlékezetből összeállított vidám jelenetekkel szórakoztattuk fogolytársaimat, noha valamennyien, tehát mi magunk is vizsgálatásra szorultunk volna...*” Az bizonyos, hogy ezen az estén mindnyájunk szeme könnyezett.

A karácsonyi ünnepek elmúltával befeküdtem a REVIER-nek nevezett egészségügyi elfekvőbe. Két körülmény indokolta az elhatározásomat: egyrészt fáj a vesém és a végtagjaim, másrészt kellemesebbnek találtam a meleg szobát, mint a repülőtéri foglalatkosodást. Létszámunk a betegszobában 5–8 között váltakozott. Egy nagyobb és egy kisebb betegszoba volt, utóbbi az elkülönítő lehetett a fertőzészgyanusak számára. Fő-, egyben kezelőorvosunk *dr. Georg Franz* volt, kisegítője egy ápoló, aki fenntartotta a rendet és tisztaságot. Itt ismertem meg egy elfelejtett nevű szudétánémet törzsőrmestert, aki tökéletesen beszélte a magyar nyelvet. Ő mutatta meg, hogy kell önarcképet rajzolni tükör segítségével. Ez a rajzom megmaradt.

Élelmezésünk diétás volt, ami bőséges tea-fogyasztással járt, hozzá 3x2 db tableta, nevüket akkor nem tudtam.

Így telt az 1946. év első hónapja.

A szabadulás

1946 február elején nagy volt a nyüzsgés. Felszámolták a betegelfekvőt, mert hazabocsátásunk időszerűvé vált. A különféle összeírások, adatellenőrzések ideje következett, ezért visszamentem a főépületbe a századomhoz. Ekkor, 1946. február 6-i keltezéssel kaptam meg az elvégzett munkáért járó 123,20 dollárról szóló igazolást azzal, hogy majd a Csehszlovák Nemzeti Bank ezt kifizeti. Mindenki pakolt, amibe tudott. Jómagam már korábban egy faládát szereztem, és a „kincseimet” abba helyeztem el. Egyik fogolytársamtól vásárolt 1,5 méternyi katonai posztót legalulra tettem és leragasztottam. Továbbá 2 esőkabátot, 2 pár bakancsot, fehérneműt stb. tettem el magamnak a nehezebb időkre. Elsőre számoltam azzal, hogy ruháimat pótolni kell valamivel.

Kb. február 10-én indult el a szerelvényünk, és a szállító vagonokban az előre leírt névsor szerint helyezkedtünk el. Utazásunk amerikai katonák kísérete mellett történt és Régensburgba érve két napot a pályaudvaron várakoztunk. A pályaudvaron szlovákiai svábokkal (cipszerekkel) találkoztunk össze, akiknek a szerelvénye szintén ott várakozott. A véletlen folytán találtam köztük egy földit, *Róth N.-t*, akitől megtudtam: akik a csehszlovák republikában 1938-ban németnek vallották magukat, vagy német hangzású a nevük, azokat kitelepítik. *Róth* egy időben, az 1930-as évek végéig szülővárosomban dolgozott a nagybátyám mellett mint villanyszerelő, ott is nősült meg, *Tokay Magdolnát* vette feleségül, de idővel Szlovénia belsejébe költöztek. Tőle tudtuk meg, hogy a birodalmi márká jó fizetőeszköz és óvott bennünket attól, hogy 1945-ös évjáratú száz koronást vegyünk a kitelepítettektől. Méghozzá birodalmi márkáért! Ekkor tudtuk meg azt a kellemetlen hírt is, hogy minket magyarokat is ki fognak telepíteni Csehszlovákiából Magyarországra. A többi, volt fogolytársal is eszmecserét folytatva egyesek tudni vélték, hogy a böblingeni táborunkban még 8 német SS-t bűjtattak, valamint azt, hogy az egykori betegelfekvő főorvosa, *dr. Georg Franz* öngyilkos lett. Tettét azzal magyarázták, hogy tagja volt az SS-nek, háborús bűnöket követett el, ezért vagyont elkobozták és kilátástalannak látta a jövőjét, a szabadságát. E tájékoztatást négy évtizeddel később volt fogolytársam, *dr. Csiszár Gusztáv* (1922–1992), a mátészalkai kórház egykori igazgató főorvosa is megerősítette.

A következő megállónk már Csehország területén Plzen vasútállomása volt. Ahogy megállt a szerelvényünk, minden vagon bejárata előtt 2–3, karszalagot viselő civil férfi állt meg puskával a vállán. Egy-egy rendőrt is lehetett látni, amint intézkedett. Külön állították a Wehrmacht egyenruhás Szudéta vidéki németeket (ezek közé került az én egykori szobatársam is), és külön a Tiso-féle, piros nadrágos szlovák katonákat. A leszállítottakról tudni vélték, hogy háborús bűnösök. A Tiso-fiúk – ellentétben korábbi viselkedésükkel – most szemmel láthatóan begazoltak, nem ilyen fogadtatásra vártak. Hogy mi lett a sorsuk, nem tudni. Az utaskísérő amerikai katonák búcsúzóul még konzerveket adtak számunkra, majd jó utat kívánva elindult velünk a vonatszerelvény Prága felé. Őrséget már a csehszlovák rendőrök adták egészen Pozsonyig (Bratislava). Különösebben nem kellett vigyázni ránk, mert most már mindenki meg akarta kapni a dokumentumot, a leszerelő levelet.

A pozsonyi elbocsátás

1946. február 19-én délelőtt a pozsonyi vasútállomásra érve mindenki elhagyta a szerelvényét és az állomás előtti téren készülődtünk a sorakozáshoz. Közben egy magyar fiatalember bizalmasan közölte velünk, lehetőleg ne beszéljünk hangosan magyarul, mert a szlovákok mint győztesek gyűlölik a magyarokat, sőt ki fogják telepíteni őket Magyarországra, vagy a Szudéta-vidékre.

Végül ötös sorba sorakozva egy Pozsony külterületén lévő leszerelő táborba kísérték bennünket, mint volt magyar katonákat, hisz többségünknel az öltözék ezt egyértelműen elárulta. Volt aki csak szidalmakat szórt felénk, volt, aki szó nélkül bámult. Mi pedig lehajtott fejjel, összeszorított fogakkal ballagtunk következő állomásunk felé.

A szögesdróttal körülkerített táborban ismét megtörtént a valóságos számbavételünk, az adatok egyeztetése, másnap reggel pedig a csomagjaink ellenőrzése, azaz a fosztogatás. Amikor tudomást szereztem a készülő eseményről, egy pár bakancsot inkább bedobtam a latrinába, egy esőkabátot pedig átadtam *N. Aladárnak*, a tőlünk 6 km-re lakó leleszi roma származású fiúnak azzal, hogyha neki sikerül átmenteni, akkor majd visszaadja. Ezt meg is ígérte. E lépésre azért szántam rá magamat, mert Böblingenben többször is kapott tőlem füstölnivalót vagy rágógumit.

Egy fabarakk épületben ötösével léptünk a fosztogatók elé és amikor lehajoltak átkutatni a csomagot, én kezembe lóbálva a csomagomat kiléptem a szobából, mintha már átvizsgálták volna. Nehézség nélkül átmentem a szomszéd barakkba, senki nem szólt utánam. A sorakozó során kértem Aladárt, adja vissza az esőkabátot, de azt válaszolta, jól el van téve, majd a vonaton visszakapom. Ugyanezen sorakozó után mindenki megkapta az elbocsátó levelét (Prepostaci list) és zárt menetben visszamentünk a pályaudvarra. Ekkor láttam életemben először szovjet katonákat, amint le- és felsétálva járőrszolgálatot végeztek el a vasútállomás területén.

Egy-egy vidék, helyesebben város és környékére való volt fogoly közös menetlevéllel indult el, most már személyvonaton és nem marhavagonban. Az ingyenes menetlevélén volt név szerint feltüntetve, felsorolva, hogy ki hol fog leszállni. Így is történt. Az én csoportom vezetője *Czene József* szakaszvezető, egykori csapi MÁV mozdonyvezető volt. Ő utazott a vonattal legtovább, tehát nála volt a közös menetlevél. Nagyon izgult szegény, nem tudta mi vár rá, nem tudta eldönteni átlépje-e a csehszlovák-szovjet határt vagy nem? Kassára érve a vasútállomáson ismét szidalmaztak bennünket a szlovákok. Itt találkoztam végre egy földimmel, név szerint *Leczó József* cipőfelsőrész-készítővel, aki meg-

nyugtatott szüleim és más hozzátartozóimmal kapcsolatban. Mindenki él és jól van – mondta.

Utazásunk Kassától Perbenyik vasútállomásig (ide Magyarország határa 2 km-re, Ukrajnáé 10 km-re van), kölcsönös élménybeszámolókkal telt el. Témánk előterébe került most már a (1944. november 26.) szovjet megszállással kapcsolatos rémtettek (rablások, nemi erőszakok stb.), a magyarok kitelepítése a közeljövőben, melyhez hozzászóltak a velünk egy kupében utazó odaváló magyarok is. A perbenyiki vasútállomásra este már sötétben, 7–8 óra körül érkeztünk meg. Aladárt hiába kerestem, az esőköpenyemmel együtt eltűnt. A vasútállomáson az első utas ismerősöm a szomszédom, a velem egykorú *Berta Ferenc* volt. Busz ekkor nem járt, így gyalog indult el csoportunk a kb. 2 km-es útnak Helmece felé. Csomagomat egy ideig Berta Ferenc segítette vinni. Akik nem hozzánk tartoztak, illetve tovább mentek Királyhelmeceen túli községekbe, azok előbbre mentek, és hírül adták, akikkel csak találkoztak, hogy jönnek haza a hadifoglyok. Mire a Köszörű-dombhoz értünk, anyám nővére, *Eperjessy Istvánné sz. Sánta Erzsébet* és szomszédai már a kapuban vártak. Néném nem engedett továbbmenni, míg meg nem mosakszom és iszom egy pohár meleg borosteát. Az ő fia is fogságban volt és ugyanúgy nem kaptak tőle lapot, mint az én szüleim tőlem. Alig ittam meg a teát, a hírré egyik öcsém már leszaladt néném házához, mondván, anyám is jön. Hazafelé menet a Fő utcában többen érdeklődtek aziránt, hogy kikről tudok? Különösen a Rigó vendéglő előtt álltak sokan. Majd az egykori autóstandnál (valamikor állt ott egy kerekes kút is), ahol a Fő utcától elválik a Csonkavár felé vezető út, találkoztam össze a drága jó édesanyámmal. Úgy ölelt magához, úgy csókolgatott, mint megszületésemkor az elsőszülött fiát. Mint mondta, érezte, hogy jönni fogok, már napokkal korábban összekészítgette a fehérneműmet. Apám a kapuban várt, ott voltak testvéreim és szomszédaim. A kiskapun belül mindenkit megcsókolva akkor éreztem igazán, hogy most már hazaértem.

A helyismereti munka története Veszprémben az 50 éves Eötvös Károly Megyei Könyvtárban

CSISZÁR MIKLÓSNÉ

A tudományos munka megszervezése

1952. SZEPTEMBER 10-ÉN a 2040/13/1952. Minisztertanácsi rendelet döntése alapján a veszprémi városi és a körzeti könyvtárt összevonták és megalakult a Veszprémi Megyei Könyvtár a Bakonyi Múzeum épületében¹. Vezetője Horváth Géza magyar-történelem szakos középiskolai tanár lett². A könyvtár feladata egyrészt a város kulturális igényének kiszolgálása, másrészt a megyében működő közművelődési könyvtárak irányítása, felügyelete lett. A Népművelődési Közlöny 1953. 22–23. számában megjelent „A megyei könyvtárak közművelődési szabályzata”, mely szerint a megyei könyvtárak „különleges feladata a megye területére és arra a tájra vonatkozó irodalom gyűjtése, amelybe a megyeszékhely tartozik. ... A gyűjtés könyvekre, folyóiratokra, térképekre, aprónyomtatványokra (pl. plakát), kéziratokra terjed ki”.³ A szabályzatban előírt feladatoknak a könyvtár csak részben tudott megfelelni, a csökkentett könyvbeszerzési keret nem tette lehetővé a megyei tájirodalom teljes körű megvásárlását.

Onika Olga, Galabits Erzsébet, Páldy Róbert, dr. Hanel Károly, Ráskai Béláné, Dancs Józsefné
(1956–1957 között)

*Páldy Róbert és munkatársai a múzeum előtt
(1956–1957 között)*

1955-ben az a Páldy Róbert került az intézmény élére, aki a könyvtár szervezeti és szakmai megerősítése mellett arra is törekedett, hogy a megyei könyvtár Veszprém megye szellemi és kulturális központjává is váljon⁴. Megteremtette a tudományos munkához szükséges személyi feltételeket, megerősítette a feldolgozó csoportot, kialakította az olvasószolgálati és módszertani csoportot. Felismerte a „tájérodalom” gyűjtésének fontosságát. Tájékozódott a Veszprém megyei szakkönyvtárak gyűjtőköréről, ennek ismeretében határozta el, hogy a megyei könyvtár elsősorban a megye újkori történeti, gazdasági, művelődéstörténeti anyagát kívánja gyűjteni. Megszervezte a „tájismereti” anyag visszamenőleges szerzeményezését, feltárását, raktározását. A könyvek tárolása – helyhiány miatt – a teljes állománytól nem elkülönítve történt, hanem a központi raktárban numerus currens raktári jelzettel, valamint „Veszprém megye különgyűjtemény” bélyegzővel látták el.

Páldy Róbert igazgató a Veszprémi Megyei Könyvtár tudományos munkáját három csoportra osztotta:

*Takács Kálmán, Galsi Erzsébet, Varga Béla, Ráskai Béláné, Onika Olga, Dancs Józsefné
(1957–1958 körül)*

- helytörténeti kutatás segítése és szervezése,
- könyvtártörténeti, a könyvtártörténeti és könyvtártudományi kutatás helyi feladatainak megoldása,
- bibliográfiai tevékenység⁵.

A könyvtár kezdeményezésére a megyében működő könyvtárak és múzeumok szakembereinek együttműködésével 1956-ban megalakult az Eötvös Károly Helytörténeti Munkaközösség. Feladata a megye történetét feldolgozó átfogó művek, valamint táj- és szakbibliográfiák megjelenítése volt⁶.

A Veszprém Megyei Tanács anyagi támogatásával, Páldy Róbert szerkesztésében sorozatot indítanak „Veszprémi Könyvek” címmel. E sorozatban két kiadvány jelent meg 1957-ben.

Lipták Gábor – Zákonyi Ferenc: *Veszprém megye a szabadságháborúkban és a tájékoztató könyvtárosok által sokat használt Nagy László: Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820–1956-ig*, ami műfajában első volt az országban is. 1959-ben adták ki Nagy László: *A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának cikkbibliográfiája* című munkáját.

Kiadásra került még a rövid életű művelődéstörténeti folyóirat, a negyedévente megjelenő *Veszprémi Szemle*, ami csak évtizedek múlva éledt fel újra, de akkor már várostörténeti periodikumként.

Munkaközösség alakult Veszprém művelődéstörténetének megírására. Tervek készültek:

- Veszprém megye életrajzi lexikonának összeállítására,
- a Balaton bibliográfia elkészítésére,
- az országos tudományos folyóiratok helytörténeti bibliográfiai feltárására.

A tudományos munka szervezése mellett a Veszprémi Megyei Könyvtár szervezetileg is folyamatosan bővült. 1959. október 12-én a könyvtár önálló gyermekrészlege az Ifjúsági Házba, a régi Püspöki Jóságkormányzóság épületébe költözött⁷. 1960. december 5-én a múzeumban maradt felnőtt részlegben az „ablakos kölcsönzés” megszűnt és szabadpolcos kölcsönző és olvasóterem nyílt⁸. Az olvasóterembe – helyben használatra – a legfontosabb lexikonok és kézikönyvek kerültek. A helytörténeti könyvek a krónikus helyhiány miatt nem kerültek ki az olvasóterembe. 1960-ban Páldy Róbert igazgató távozott, helyére Gróf Ervin került megbízott könyvtárvezetőként⁹. A Művelődésügyi Minisztérium 2/1960. (V. 25.) számú rendeletében szabályozta a helyi nyomdák sajtótermékeiből a megyei könyvtárak részére történő kötelezpéldány szolgáltatást¹⁰. 1961-ben Gróf Ervin igazgató a megye nyomdáival megegyezett, hogy a Veszprémi Megyei Könyvtár részére rendszeresen megküldik termékeiket.

Bibliográfiák – Évkönyvek – Sorozatok

1962-ben a könyvtár vezetésével a módszertani osztály vezetőjét, Varga Bélát bízták meg, aki felvállalta a Páldy Róbert által elkezdett tudományos munka folytatását és a kiadói tevékenységet. Fontos feladatának tartotta a gyűjtemény következetes gyarapítását, a szolgáltatások folyamatos bővítését és a társadalmi kapcsolatok kiépítését.

A helyismereti gyűjtemény fejlesztése érdekében 1963-ban munkatársaival közösen kidolgozták „A Veszprémi Megyei Könyvtár helyismereti munkája” című szabályzatot¹¹. Ebben rögzítették a könyvtár helyismereti állományának gyűjtőkörét, melyben meghatározták, hogy a könyvtár gyűjti a Veszprém megyéről szóló dokumentumokat. A bibliográfiai

adatgyűjtés könnyítése érdekében elkészítik Veszprém megye településeinek jegyzékét. Veszprém megye közigazgatási területe az idők folyamán gyakran változott. Jelentős területi változást hozott a Minisztertanács 1950. évi március 16-ikával hatályba lépő rendelete, mely a keszthelyi, a sümegi és tapolcai járások egész területét Zala megyétől Veszprém megyéhez csatolta, ez összesen 95 települést jelentett. Ugyanekkor több települést elcsatoltak Komárom, Fejér és Somogy megyéhez¹². A helytörténeti dokumentumok szerzeményezése és a dokumentumok feltárása a feldolgozó osztály feladata volt. A feldolgozott kiadványokhoz az alábbi katalógusok építését írták elő: betűrendes, szak-, földrajzi, nyomdászati katalógus. Elkészítették a katalógusok szerkesztési szabályainak tervezetét is. A szabályzat előírta, hogy folytatni kell az eddig elkezdett bibliográfiai munkákat. A helytörténeti könyvek beszerzése nemcsak a frissen megjelent dokumentumokra terjedt ki, hanem a kutatók által keresett, illetve olyan alapművek megvásárlására is, amelyek antikváriumokban, vagy könyvaukciókon voltak csak hozzáférhetőek. A XIX. sz. végén és a XX. sz. elején megjelent, de a könyvtárból hiányzó Veszprém megyei hírlapok pótlására csak 1964-ben nyílt lehetőség. Az OSZK Mikrofilmtárával kötött szerződés alapján folyamatosan történt a hiányzó folyóiratokról készült mikrofilmek beszerzése. Meghatározták a következő évek feladatait is.

A művelődésügyi miniszter 146/1964. (M.K.16.) M.M. számú utasítás 49. pontja a könyvtárak munkarendjéről az alábbiak szerint rendelkezik. *„Az utasítás hatálya alá tartozó könyvtárak három hónapon belül (a Könyvtártudományi és Módszertani Központ útmutatója alapján) kötelesek munkarendjüket elkészíteni. Ebben részletesen meg kell határozni a könyvtár gyűjtőkörét, szolgáltatásainak körét, szervezeti egységeinek feladatait, az egyes részlegekben foglalkoztatott dolgozók létszámát és munkakörét...”*¹³. 1964-ben elkészült a Veszprémi Megyei Könyvtár működési szabályzata és munkarendje, melyben meghatározták a Veszprém megyei helyismereti dokumentumok gyűjtését, felsorolják a gyűjtendő dokumentumtípusokat. A szerzeményezés a feldolgozó könyvtáros (csoportvezető-helyettes) feladata volt. Munkájához tartozott a feltárás, a katalógusok szerkesztése, a helyismereti bibliográfiai munka összehangolása és a megyei kötelezpéldány kezelése, valamint a helyismereti kérdések megválaszolása. A működési szabályzat 1965 január elsejével lépett hatályba. Az állomány továbbra is az olvasóteremben elhelyezett katalógusok segítségével volt elérhető és a könyveket a központi raktárból kellett kikérni¹⁴.

A könyvtár működését, a szolgáltatások bővítését a könyvtár szűkös elhelyezése akadályozta. Mindenképpen szükség volt egy új épületre, amely lehetőleg a városközpontban helyezkedik el. A választás az egykori Püspöki Jóságkormányzóság épületére esett. Az épület teljes rekonstrukciója után az ünnepélyes átadás 1968. augusztus 20-án volt. Az intézményünk ekkor vette fel Eötvös Károly nevét. Az új épület minőségi változást hozott az intézmény életében.

A földszinten kiállítások megrendezésére alkalmas klubövezet működött, mögötte a gyermekkönyvtár talált igazi otthonra. Az emeleten alakították ki a szabadpolcos könyvkölcsönzőt, a folyóiratolvasót, a zenei részleget és az olvasótermet¹⁵. Az olvasóteremben 15 férőhely állt az olvasók rendelkezésére, itt a legfontosabb lexikonok, kézikönyvek, képzőművészeti albumok kerültek a polcokra. Az olvasószolgálati osztály létszáma 1968-ban a megnövekedett kölcsönzőtér és olvasói igények miatt a következőképpen alakult. A könyvkölcsönzést két adminisztrátor, a tájékoztató munkát négy szakképzett könyvtáros végezte, a háromszintes tömöraktárban két kolléga dolgozott. Az olvasószolgálati osztályvezetői feladatok ellátásával ekkor Halász Bélát bízták meg. A könyvtár nyitvatartási ideje az országban a legmagasabb volt. Munkanapokon 11–20 óra között vehették igénybe olvasóink a könyvtár szolgáltatásait.

Páldy Róbert és munkatársai
(1958–1960 között)

A helyismereti gyűjtemény: könyvek, kéziratok, folyóiratok, mikrofilmek, aprónyomatványok, plakátok a háromszintes tömöraktárba kerültek. Kutatóink a helyismereti gyűjteményünkről az olvasóteremben elhelyezett katalógusok segítségével tájékozódtak. A helytörténeti könyvek beszerzését, feldolgozását, katalógusok építését továbbra is a feldolgozó osztály munkatársai látják el. Újabb, jelentős változást eredményezett a fénylyukkártya bevezetése. A ma már elavultnak tekinthető tájékoztatói eszköz akkor nagyon fontos szerepet töltött be az olvasók minél jobb ellátása érdekében. „A megyei és országos folyóiratok és hírlapok Veszprém vonatkozású cikkanyagáról valamint a gyűjteményes művek helyi vonatkozású tanulmányokról 1969-től fénylyukkártyás feltárást készítünk, mely három részből áll: fénylyukkártyából mely tárgyszavak betűrendjében van, sorszámmutatóból és egy szerzői betűrendes katalógusból.” – olvasható a könyvtár 1969. évi működési szabályzatában¹⁶. A megnövekedett igények, tájékoztató kérdések képzett szakemberek alkalmazását tették szükségessé. A tájékoztató munkát általános és szaktájékoztatók látták el. A szaktájékoztatót nemcsak az olvasószolgálatos kollégák végezték, hanem a könyvtár legjobban képzett munkatársai is besegítettek. Tarnay Zsuzsanna 1962-től megbízott helyismereti szaktájékoztató 1968-ban nyugdíjba vonult. Először az 1969-es működési szabályzat rendelkezik arról, hogy az „olvasószolgálati könyvtáros a helyismereti és történelemtudományi irodalom szakreferense. A rendelkezésre álló bibliográfiai segédeszközökkel figyelemmel kíséri a helyismereti irodalmat, javaslatot tesz beszerzésre, együttműködik a feldolgozó csoporttal. ... Olvasótermi felügyeletet tart és szükség esetén besegít a kölcsönzésben.”¹⁷. 1971-ben az Olvasószolgálati osztály vezetésével Madarász Margitot bízták meg, mivel Halász Béla igazgatóhelyettesi kinevezést

kapott. Helyismereti szaktájékoztatói feladattal csak 1972-ben bízták meg dr. Ungváry Ferencné, aki 1978-ig látta el ezt a munkakört. 1980-tól a helyismereti szaktájékoztatói feladatokkal dr. Csiszár Miklósné bízták meg. Feladata a helyismereti kutatókkal való foglalkozás, a helytörténeti katalógusok, valamint a folyóiratok gondozása volt. Az Olvasószolgálati osztályhoz tartozott, rendszeresen részt vett annak napi munkájában. A helyismereti-helytörténeti szakkönyvek után érdeklődő olvasókat egy szisztematikusan gyűjtött, feltárt könyv- és folyóiratállomány várta és ösztönözte a további kutatásra. A könyvtár vezetése ezeket a kutatásokat mind erkölcsileg, mind anyagilag támogatta. Igény szerint helyet adott helyismereti előadások, szakkörök, vetélkedők megtartására.

A helyismereti szaktájékoztató szorosan együttműködött a Feldolgozó osztállyal. Részt vett a szerzeményezésben, a könyvek igény szerinti irányításában. Az újonnan megjelent helytörténeti könyveket három példányban vásárolták meg, ebből egy példány szabadpolcra, kettő pedig a központi raktárba került, ebből az egyik példányt csak helyben lehetett használni. Ezek a könyvek fokozottan védettek voltak. A mindenkori gyarapításnál figyelembe vették az állandó megyehatár változásokat. Az elcsatolt települések esetében a dokumentumok gyarapítását befejezték. Veszprém megye határait érintő változást jelentett a Minisztertanács 1034/1978. (X. 6.) sz. határozata, mely 1979. január 1-jei hatállyal a Veszprém megyéhez tartozó Keszthely várost és a keszthelyi járás községeit Zala megyéhez csatolta. Ez összesen tíz község elvesztését jelentette¹⁸.

Az 1960-as években megkezdődött a megyei könyvtárba járó országos periodikák helytörténeti vonatkozású cikkeinek bibliográfiai feltárása. Ennek eredményeképp 1970-ben megjelent a „*Veszprém megye irodalma 1945–1969.*” című bibliográfia Onika Olga szerkesztésében. Ez a munka napjainkban is folytatódik „*Mit írnak megyénkről*” címmel, kezdetben folyóirat mellékleteként, 1982-től külön füzetben. 1997-től a Mikrolsis program segítségével érhető el.

1973-ban munkacsoport alakult a megyei napilap, a „*Veszprém Megyei Középdunántúli Napló*” című 1945–1979 között megjelent számai tartalmi feltárására. Ezt a bibliográfiát Tóth Jánosné szerkesztésében 1981-ben jelentették meg.

A bibliográfiai munkálatok személyi bibliográfiák összeállításával folytatódtak. „*A Veszprém Megyei Bibliográfiák*” című sorozatban jelentek meg 1987-ben az Eötvös Károly, 1995-ben a Zákonyi Ferenc és 1998-ban a Lőrincze Lajos munkásságát feldolgozó bibliográfiák.

Az 1960-as évektől számos újabb kiadványsorozatot indított el a megyei könyvtár. 1961–1987 között hét alkalommal került kiadásra a *Veszprémi Megyei Könyvtár Évkönyve*. 1961-től 1987-ig tíz kötetben jelentek meg a *Veszprém Megyei Módszertani Füzetek*. A sorozat célja a megyében dolgozó könyvtárosok írásainak közzlése volt. 1977–1989 között új sorozat indult el *Közművelődési Kiskönyvtár* címmel, mely az ötödik kötettől Horizont Közművelődési Kiskönyvtárra változtatta nevét. Ebben a sorozatban tizenöt kötet jelent meg.

Veszprém megye földrajzi neveinek gyűjtését 1976 májusában határozták el. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár szervezésében munkacsoport alakult, ennek tagjai végezték az adatgyűjtést. A kiadványok megjelenéséért a megyei könyvtár vállalt felelősséget. A gyűjtőmunka októberben kezdődött Ördög Ferenc nyelvész tudományos irányításával. *Veszprém megye földrajzi nevei* című sorozat kötetei: A tapolcai járás (1982), A pápai járás (1987), Az ajkai járás (1992), A veszprémi járás (2000).

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár 1984-ben nyerte el a tudományos könyvtár címet¹⁹. Ezt az elismerést számos nívós kiadványának is köszönhetette.

1990-től rendszeresen megjelenik a *Bakony–Balatoni kalendárium* a már nyugdíjas könyvtárigazgató Varga Béla szerkesztésében.

Rendszerváltás – Megváltozott olvasói igények

1991-ben a könyvtár vezetésében személyi változás történt. Varga Béla igazgató nyugdíjba vonult, utódja Halász Béla lett. A helyismereti munka jellege és a helyismereti tájékoztató könyvtáros feladata nem változott.

Az 1991. évi XX. törvénynek megfelelően a Veszprém Megyei Önkormányzati Hivatal egy új szervezeti és működési szabályzat elkészítését írta elő, ami 1993-ban készült el. A szabályzat részletesen kitér a helytörténeti gyűjtemény gyűjtőkörére, a bibliográfiai szerkesztő munkára és a helyismereti tájékoztató szolgálatra²⁰. A helyismereti tájékoztató könyvtáros státusza ezúttal sem változott, az olvasószolgálati munkákban is rendszeresen részt vesz.

A rendszerváltás után a helyismereti gyűjtemény gyarapítása nehezebbé vált. Megnőtt a nyomdák száma, amelyek nem mindig tesznek eleget a kötelezpéldány-szolgáltatásnak és a könyvek ára jelentősen nőtt. Ma már a nagyon drága albumokból egy, a fontos kézikönyvekből pedig két példányt vásárolunk. A másodpéldány a központi raktárból kölcsönözhető. A gyűjtemény gyarapodását az 1985-től megrendezett helytörténeti kutatók gyűjteményeiből bemutatásra kerülő kiállítások is segítik. Kutatóink könyveket, meghívókat, fényképeket ajándékoztak könyvtárunknak. A Veszprém Megyei Üzemtörténeti Klub megszűnésével mintegy hatvan pályamunka került a könyvtár birtokába. A Veszprém megyei kistéleplülések kiadványait a települések polgármestereinek segítségével gyűjtjük be. Őket minden évben levélben keressük meg, melyben kérjük, juttassák el könyvtárunk részére a településükről szóló, illetve megjelenő dokumentumokat.

Megváltozott a helyismereti gyűjtemény használóinak köre is. Az üzemtörténeti klub megszűnésével azok az idős kutatók, akik anyagi támogatást nem kaptak, a pályázati lehetőségeket nem ismerték, jelentős számban maradtak el a könyvtárból. Helyettük az új generációt képviselő fiatalok jelentek meg felhasználóként, kutatóként. Az oktatási intézmények a társadalmi változások hatására az igényeket felmérve érettségire épülő új szakirányú képzéseket vezettek be. A Veszprémi Egyetemen 1996-ban turizmus tanszék alakult. A hallgatók tanulmányaik során rendszeres gyűjtőmunkát végeznek, kiselőadások megtartására, tanköri dolgozatok és szakdolgozatok megírásához kérnek segítséget. Témaként gyakran választják Veszprém megye idegenforgalmának, építészettörténetének, művelődéstörténetének kutatását. A veszprémi Táncsics Mihály Szakközépiskola és Kollégium 1998-tól műemléki szakkal bővítette profilját. Az érettségire épülő szakirányú oktatás technikai végzettséget ad a hallgatóknak. A négy féléves képzés során a tanulók rendszeresen feladatokat kapnak műemléki épületek kutatására. Az építészeti és műemlékvédelmi szakkönyveken kívül régi helyi napilapok, építészeti és műemlékvédelmi szakfolyóiratok, valamint a gazdag képeslap gyűjtemény segíti munkájukat. A 2001/2002-es tanévben négy részből álló előadássorozatot indítottunk, ahol az előadók Veszprém arculatának kialakításában jelentős szerepet vállaló építészek voltak. Az elhangzott előadások: Teremtés és építészet, Veszprém város településtörténete, A veszprémi vár rekonstrukciója, Veszprém városközpont rekonstrukciója az 1960-as évektől. Minden témakörhöz ajánló bibliográfia készült. A kép- és hangzóanyaggal demonstrált előadásokra a város története iránt érdeklődő olvasóinkat is meghívtuk.

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár a helyismereti szaktájékoztató munkáján keresztül kiállítások rendezésével, honismereti vetélkedők szervezésével, önálló kiadványok szerkesztésével, reprint kiadványok megjelentetésével, irodalmi előadások megszervezésével aktívan jelen van a város kulturális életében. Veszprém Város Önkormányzata Gizella királyné tiszteletére 1992-től minden évben megrendezi a Gizella Napokat. Az alkalomra az Eötvös Károly Megyei Könyvtár a következő kiadványokat jelentette meg: 1993. A király-

né városa. Szemelvények Gizella királyné életéből, 1994. Gutheil Jenő: Szent Imre városa. Reprint kiadás, 1995. Szent Imre legendája. Reprint kiadás, 1996. Boldog Gizella királyné, 1999. Múltidéző, 2000. Régi jó idők, 2001. Csermák legendárium. Fejezetek Csermák Antal életéből.

Jelentős esemény volt a megye életében a már Páldy Róbert által is tervezett megyei életrajzi lexikonok: a Veszprém megyei életrajzi lexikon (1998) és a Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon I–II. (2001) kötetének megjelenése. Mindkét mű főszerkesztője Varga Béla nyugdíjas könyvtárigazgató volt és a könyvtár több munkatársa vett részt szerkesztőként a munkában.

Az eltelt évek során könyvtárunk ismét szűknek bizonyult. A nagyobb gondot az épület állagának romlása okozta. Egyre sürgetőbbé vált a könyvtár teljes rekonstrukciója, amely többévi vajúdás után 1996. december 20-án megkezdődött. Az új épületrész megnyitása 1998. augusztus 10-én már a hivatalos könyvtárvatás előtt megtörtént. Az építési tervek többszöri módosítása után a helyismereti részleg az új épületrész legfelső szintjére került, az olvasóteremmel közösen birtokolva a teret. Az egy légtérben elhelyezett két külön olvasói igényt kielégítő részleg tájékoztató munkáját három szakképzett könyvtáros látja el. Feladatuk nem egyszerű. Ismerniük kell az olvasótermi kézikönyvtár teljes állományát, melynek számítógépes feltártsága még nem teljes. Ugyanakkor az olvasótermi tájékoztató munkához napi gyakorisággal használniuk kell a különböző számítógépes adatbázisokat. (Pressdok, Hundok, MNBK, MNBP, MNBS stb.)

A szabadpolcra került különgyűjtemény használóinak, a megye helytörténeti kutatóinak a már 1985-ben elindított kiállítássorozata kibővítve 2000-ben „*Bemutakoznak Veszprém megye helytörténészei*” címmel folytatódott. Műveiken keresztül évente három-négy jeles megyei kutató munkásságával ismerkedhetnek meg olvasóink.

A helyismereti részlegben elhelyezett több mint tízezer kötet könyv és kétezret meghaladó számú kézirat számítógépes feltártsága teljes körű. Gyűjteményünkben a CD-ROM-ok is egyre nagyobb számban találhatók meg. Helyismereti folyóiratainkat 1990-től szabadpolcon, a régebbi évfolyamokat a központi raktárban tároljuk. Az egyéb dokumentumokat: képeslapokat, aprónyomtatványokat, mikrofilmeket az új szárny raktárai melletti folyosón, a plakátokat a régi épület raktárában helyeztük el. A helytörténeti tájékoztató munkát a nyomtatásban megjelent kézikönyveken, bibliográfiákon, katalógusokon kívül több számítógépes adatbázis is segíti.

A Veszprém megyei helytörténeti könyvállomány az ALEPH integrált könyvtári rendszerben kereshető vissza. A Veszprém megyei napilap, a Napló a megyére vonatkozó cikkeinek bibliográfiai adatai 1994-től a „*Napló-adatbázis*”-ban, és a „*Mit írnak megyénkről*” című adatbázis országos lapok Veszprém megyéről gyűjtött cikkeit tartalmazza.

A Közép-dunántúli Fejlesztési Tanács 2001 októberében pályázatot írt ki a Közép-dunántúli regionális helyismereti adatbázis létrehozására. A pályázatot a székesfehérvári és a tatabányai megyei könyvtárral közösen nyertük el. 2003 februárjától az Eötvös Károly Megyei Könyvtár honlapjáról „*Regionális Helyismereti Tár*” alportálról link kapcsolatok segítségével a régió megyei könyvtárainak, valamint városi könyvtárak, múzeumok, levéltárak helyismereti adatbázisai érhetők el.²¹

*

A Veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár 2002 október második hetében ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját. Az ünnepsorozat részeként nyitotta meg Halász Béla igazgató a „*Képek, könyvek, könyvtárosok – 50 éves a Megyei Könyvtár*” című kiállítást az olvasótermi – helyismereti részlegben. Olvasóink fényképeken, egykori dokumentumokon,

*Molnár Jánosné helytörténész kiállításának megnyitója 2002. április 17-én
(Az álló sorban Molnár Jánosné, Halász Béla, dr. Csiszár Miklósné)*

valamint a könyvtár kiadványain keresztül ismerhették meg a könyvtár történetét és olvashatták a bejáratnál a teret kettéosztó oszlopon, mint tartópilléren az elmúlt fél évszázad könyvtári munkatársai, egykori kollégáink nevét, amely így reprezentálta a közösség összetartásának és együttműködésének a fontosságát.

JEGYZETEK

1. Népművelési Közlöny, 2. 1952. 9. sz. 31–35. p.
2. A könyvtár munkatársainak névjegyzéke = A Veszprémi Megyei Könyvtár Évkönyve. 1961. Veszprém, 1962. 44 p.
3. A megyei könyvtárak közművelődési szabályzata 865 43 166/1953. In: Népművelési Közlöny, 3. 1953. 22 23. sz. 167 p.
4. Varga Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története = A Veszprémi Megyei Könyvtár Évkönyve 1961. Veszprém. 1962. 38 p.
5. Páldy Róbert: A tudományos munka kialakítása a Veszprémi Megyei Könyvtárban. In: M. Könyvszemle, 5. 1958. 3. sz. 289–292. p.
6. Varga Béla = A Veszprémi Megyei Könyvtár története = A Veszprémi Megyei Könyvtár Évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 33. p.
7. Kiss Györgyné: Fotóalbum a Gyermekkönyvtár történéseiről 1959–1964. (EKMK Kézirattár)
8. Megnyílt a megyei könyvtár szabadpolcos kölcsönzője. In: Középdunántúli Napló, 16. 1960. 288. sz. 1. p.
9. A Veszprémi Megyei Könyvtár munkaterve 1961 évre. Veszprém, 1961. 84 p. (EKMK Kézirattár)
10. Magyar Közlöny, 1960. 43. sz. 1–3. p.

11. A Veszprémi Megyei Könyvtár helyismereti munkája.[1963.] 8 p. (EKMK Kézirattár)
12. Fejes Imre: Veszprém megye közigazgatási beosztása és tanácsi vezetői (1945-) 1950-1981. Veszprém, 1982. 24-25. p.
13. Művelődésügyi Közlöny, 8. 1964. 16. sz. 365-366. p.
14. A Veszprémi Megyei Könyvtár működési szabályzata és munkarendje [Hatálybalép] 1965. jan.1-től. Veszprém, 1964. 14-15. p., 21. p., 35. p. (EKMK Kézirattár)
15. Szabados László: A Veszprémi Megyei Könyvtár új épülete. In: Könyvtáros, 18. 1968. 11. sz. 652-654. p.
16. A Veszprémi Megyei Könyvtár működési szabályzata és munkarendje. [Hatálybalép] 1969. dec. 1-től. Veszprém, 1969. 36 p.
17. A Veszprémi Megyei Könyvtár működési szabályzata és munkarendje. [Hatálybalép] 1969. dec. 1-től. Veszprém, 1969. 16 p.
18. Fejes Imre: Veszprém megye közigazgatási beosztása és tanácsi vezetői (1945-) 1950-1981. Veszprém. 1982. 46 p.
19. Művelődési Közlöny, 28. 1984. 16. sz. 750. p.
20. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár szervezeti és működési szabályzata és mellékletei 1993. Veszprém, 1993. 20 p.
21. Vezetői összefoglaló. (Közép-dunántúli regionális helyismereti adatbázis) KD-167- 2001-1 [Veszprém], [2003].

KISEBB TANULMÁNYOK

Veszprémi hadtörténeti barangolások I. Junkersek a város egén

HANGODI LÁSZLÓ

NÉHÁNY ESZTENDŐ HÍJÁN lassan évszázada már, hogy Veszprém városa mindennapi életképeinek részét alkotják a különféle légben zakatoló, kerregő, zúgó-búgó csodamasinák. Igen, a repülés, azon belül pedig a katonai repülés valóban idestova 100 esztendő lesz a város egén. Az első merész légjáró vitézek az első világháború előtti utolsó békeévek tavaszain és nyarain berregtek át az ámuló Veszprém felett, mégpedig olyan, ma már özönvíz előtti, sárkányformának tűnő alkotmányokon, amelyekkel maga a felszállás is bátor lelket igényelt az akkori ifjonti őrmester és hadnagy uraktól. Ezeknek a légi utaknak persze megvolt a maguk szigorúan előírt célja, s nem szimpla sétarepülgetések voltak. Az ezidőtű városunk határában és környékén zajlott nagyszabású királygyakorlatok és nagygyakorlatok gyalogsági, lovassági meg tüzérségi manővereit, a tűzvezetést és eredményességét kellett a repülőgépek nyitott kabinjaiban a pilóta előtt vagy mögött hunyorgó megfigyelő-altiszteknek, -tisztéknek szemrevételezni, lefotografálni, majd landolás után az előjáróknak jelenteni. Egy-egy gyakorlótér feletti átkelésbe aztán belefért időnként a Veszprém egén végzett alacsony forduló az ámuló polgárság nagy csodálkozására és tetszésnyilvánítására.

Bár ebből az időből vajmi kevés veszprémi repüléstörténeti emlék maradt fenn napjainkra, az egyik ilyen a Laczkó Dezső Múzeum fotótárában fellelhető légifénykép, amit a városról készített egy pilótapáros a szóban forgó időszakban.

Jó két évtizeddel később már egészen másfajta gépmadarak dübörögtek a levegőben. 1936-tól immár egy jelentős alapterületű kaszárnya, kiszolgálóépület és hangárkomplexum állt készen Veszprém északi határában a Papod-hegy lábának előterében. Hazánk túl volt egy vesztés világháborún, területeinek kétharmadát a győzők elcsatolták, a katonai légjáró erők tiltott fegyvernemmé váltak. Mégis, a titkos haderőfejlesztési program, ezen belül a rejtett légierő-kiépítés folyamata hamarosan beindult. Ennek legfőbb irányítója a m. kir. Kereskedelemügyi Minisztériumon belül működő Légügyi Hivatal, a LÜH lett.

1936 nyarán a LÜH szerte az országban, mintegy negyven helyen indította be a katonai repülőterépitési munkálatokat, s ennek keretében egy éven belül Veszprém-Jutason egy, a kor színvonalán modern katonai repülőbázis született. Az épületegyüttes fontos részei voltak az alapincézett parancsnoki és legénységi épületek mellett a nagyméretű bombázógépek befogadására tervezett hangárok, a javítóműhelyek stb. A kétszáz fős emeletes legénységi hálókörletek, a területvisszaszerző, revíziós háborúra készülő hadvezetés iránymutatása szerint egyben hadi használhatóságra is készültek. Mélyen alattuk hatalmas, pillérsorokkal tagolt bombabiztos, vasbeton óvóhelyek kerültek kialakításra, amelyeket vészhelyzet esetén a széles lépcsővel készült főlejáraton, de aknaszerű vészlejáraton is el lehetett érni. A repülőtér talaja a tömött és kötött dolomitos alapjával kitűnő lehetőséget nyújtott a felszállópálya létrehozásához, amely természetadta előnyös helyzetet csak az árnyékolta be, hogy szeszélyesen változó széljárás nyargalászott e korábban birkalegetletésre

*A hajózó és a szerelő katonák egy Ju-86-os gép előtt a jutasi repülőtéren
(A szerző gyűjteményéből)*

használt rónák felett. A Bakony felől gyakorta le-lecsapó heves légáramlatok, amelyeket még ráadásul a Papod tömbje is megkevert, sokszor próbára tették az innen startoló vagy itt landoló repülőgép-vezetőket, pilótanövendékeket. S bizony ebből idővel halálos repülőbalesetek is kerekedtek.

1936 októberében – a „kutya-betyár hónapban”, amikor is azidőtt „el kellett masírozni” – az első leendő veszprémi repülőkatonák, a szombathelyi volt K. und K. 11-es huszár-ezred macskaköves kaszárnyaútjain verték a vigyázsmenetet, ugyanis itt alakult meg a titkos 3. könnyűbombázó repülőezred, amelynek öt sorállományú százada ehelyütt kezdte 1937 májusáig tartó alap- és szakkiképzését. Az ezred meglehetősen szélfúttá társaságnak tűnhetett, mert a „szalagsapkás fligerek” közt mindenféle származék előfordult a zalai újonctól az abaúji regrutáig.

A következő tavaszon aztán vagonírozott az ezred, s irány Tapolca, Pápa és Veszprém. Az 1. és 2. század, az első osztályparancsnoksággal és az ezredparancsnoksággal Tapolcára, a 3. bombázószázad Veszprémbe, a 4. és 5. repülőszázad pedig Pápára települt. Az egyes századok ekkor még nem rendelkeztek hadirepülőgépekkel, gépparkjukat a gyakorlórepüléseket, gyakorló bombavetéseket és a pilótanövendék-képzést biztosító kisebb kétfedelű gépek, néhány Udet, WM Budapest, Hungária és Bücker jelentették. Ez a sanyarú repülőgép-ellátottsági helyzet azonban rövidesen megváltozott. Felsőbb szintű döntés született arról, hogy a 3. bombázóezredet mint nappali nehézbombázó alakulatot német gyártású Junkers Ju-86 K-2 típusú modern harci repülőgépekkel szerelik fel és szervezik első osztályú harci csapatossá. A gépeket a Dessau-i Junkers Művektől rendelték meg, majd az első három darab kétkormányos iskolagépet 1937 decemberében német pilóták hozták meg a Veszprém-jutasi repülőtérré.

1938 januárjában a három iskolagéppel a jutasi reptéren megalakult a „Ju-86-os átképző iskola”, ahol megkezdtek a repülőgép-vezető és műszaki kiképzést.

Az 1938. március 5-én meghirdetett hadseregfejlesztési, ún. „Győri Program” alapján

április és június között a Junkers Művektől folyamatosan érkeztek a Ju-86-osok, szám szerint 63 darab. A repülőgépek egy részével a LÜH 2. bombázórepülő ezredének 2/3. „Buzogány” és a 2/4. „Vörös ördög” és a 2/5. „Halál” szombathelyi századait szerelték fel. A gépek másik csoportját a LÜH 3. bombázórepülő ezredéhez vezényelték. Az ezredparancsnokság és a 3/1. bombázórepülő osztályparancsnokság, valamint a 3/1. „Isten nyila”, a 3/2. „Isten kardja” bombázórepülő századok kilenc-kilenc gépe Tapolcára került. A 3/II. bombázórepülő osztály parancsnoksága, a 3/4. „Sárkány” és a 3/5. „Hüvelyk Matyi” bombázószázadok kilenc-kilenc darab gépe Pápán állomásozott. A 3/3. „Sárga vihar” bombázórepülő század a Veszprém-jutasi repülőtéren összpontosult.

A Junkers Ju-86-osok kétmotoros, egyenként 970 LE-s Weiss Manfred Gnome Rhone K-14-es csillagmotoros 380 km/h teljesítményű 8000 m csúcsmagasságot elérő, 2000 km maximális hatótávolságú, 1000 kg bombaterhelésű nappali nehéz bombázógépek voltak.

A típus impozáns megjelenésű konstrukció volt. Háromágú légcsonnyal, plexiorrával, a benne elhelyezett forgatható géppuskaállással, zárt pilótakabinjával, osztott hátsó vezérsíkjával erőt sugárzott, és kora modern harci repülőgépének számított mind sebességével, mind tűzerejével és bombaterhével.

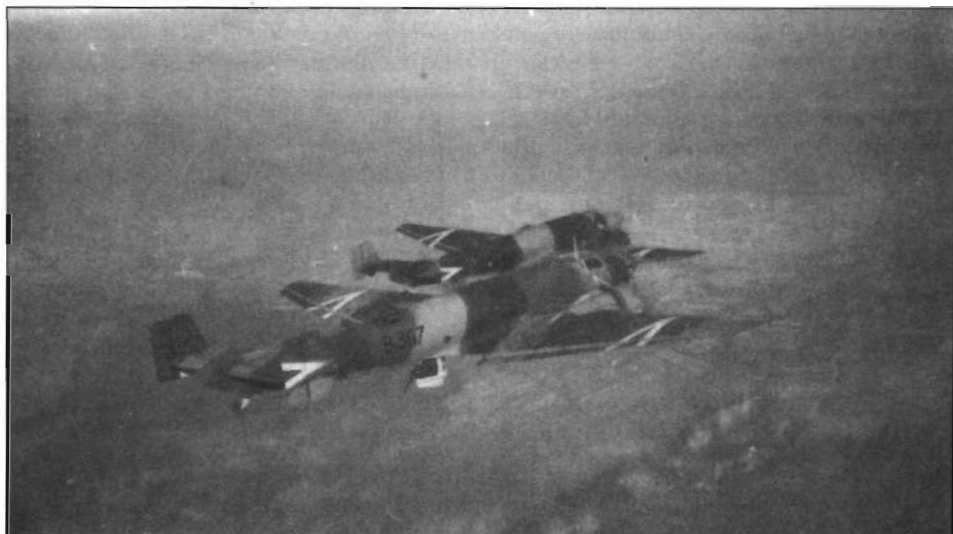
A Ju-86-oson gépenként négyfőnyi hajózó személyzet teljesített szolgálatot. A gépet vezető pilóta, aki szakaszvezetői rendfokozattól kezdve legénységi állományú is lehetett, a megfigyelő vagy navigátor, aki a bombacélzást és oldást is végezte, mindig tartalékos vagy hivatásos tiszti rendfokozatú személy volt. Rajtuk kívül volt még a gépen egy legénységi vagy továbbszolgáló állományú hajózó rádiós lövész és egy hajózó szerelő lövész.

A repülőgépbe a hasrész alatti kis ajtón át lehetett bejutni. Az ajtó a futóművek és a kiereszthető rádiógondola közti haslemezen nyílt egy kis kilincssel. Egy beakasztható há-

Hajózó és cjtőcernyős katonák

romfokú alumíniumlétrán lehetett fellépni a gép sötét törzsének közlekedőfolyosójára. Menetirány szerint elindulva, elhaladva a bombatárak mellett és a bombatárajtók felett, a pilótafülkébe lehetett jutni. Azon túl egy alacsonyabb ajtó volt, amely a megfigyelő plexikupolájába vezetett. Repülések során itt helyezkedett el hasoló testhelyzetben a megfigyelő, aki a térképet, a navigálóműszereket, a bombacélzó készüléket, a bombaoldó műszereket és az előlről jövő vadászpilóta támadások kivédésére szolgáló GEM típusú védőgéppuskát kezelte. Ebből a géppuskatípusból összesen három volt felszerelve a Ju-86-osra. A megfigyelőn kívül a rádiós és a szerelő is kezelt egyet-egyet.

Ju-86 K gép a légtérben (Veress D. Csaba gyűjteményéből)

A beszállóhajótól hátafelé volt közvetlenül a behúzható távirászgondola. Ezt csak felszállás után engedhette ki a törzsből a rádiós. A gondolában a menetiránynak háttal ült a gép hasa alatt a rádiós lövész. A gondola a menetiránynak háttal nyitott volt. Erre nyílt tekintése a rádiósnak, és a távirászi feladatok mellett géppuskájával hátulról-alulról fedezte gépét és bajtársait. A rádiósülés után a szerelő-lövész fülkéje következett, amely a törzs felső-hátsó harmadán nyílt néhány méterre a hátsó osztott vezérsíktól. A szerelő forgó üléséből itt egy, a rádióséhoz hasonló, félkörös sínen mozgatható géppuskát kezelve felülről és hátulról tudta tüzével fedezni a gépet. Ő is a menetiránynak háttal foglalt helyet. Hosszabb út vagy eső esetén a szerelő egy plexibúrát tudott ülése fölé húzni védekezésül a menetszél és a csapadék ellen.

A repülőgépeken a *Hehs Ákos* mérnök kifejlesztette ejtőernyőt rendszeresítették. Veszély esetén a személyzetnek meghatározott módon lehetett a gépet elhagyni. A pilóta a kabinban egy kioldókar segítségével tudta ledobni a kabintetőt és tudta elhagyni a repülőt. A vezérmegfigyelő az orrkabin hasi részén nyíló vészkijáraton át tudott ugrani. A rádiós-lövész előtt ott állt a géppuskája. A rögzítő csapszeget kirántva a fegyvert ki kellett rúgni és ezután vált lehetővé az ugrás a kizuhant géppuska után. A szerelőlövész üléséből a törzs mellett kiugorva tudott menekülni.

A Ju-86-os bombaszekrénye négy bombatárból állott. Ezek összeszerelve és a gép törzsébe beépítve helyezkedtek el. A bombatárakban csak német rendszerű bombákat lehetett elhelyezni. Vagy 4 darab 250 kilogrammos, vagy 16 darab 50 kilogrammos bomba ment bele. Ezenkívül felhasználhatók voltak 10, 2 és 1 kilogrammos gyújtóbombák is. A bombák a bombaszekrényben mindig függőlegesen voltak felfüggesztve, fejjel lefelé. A bombák oldása történhetett egyenként és sorozatvetéssel is. A gép tehát a három darab 8 mm-es GEM nagy tűzgyorsaságú géppuskájával jelentősen védve volt, 1000 kg bombaterhével pedig nagy rombolóerőt képviselt a haditechnika korabeli fejlettségének színvonalát véve alapul.

Nos, jó hatvan évvel ezelőtt ezek a csodamadarak váltak jellegzetes, mélyen búgó hangjukkal Veszprém mindennapi légilátványosságává s maradtak is egészen 1945-ig.

IRODALOM

- Csanádi Norbert, Nagyváradai Sándor, Winkler László: A magyar repülés története. Budapest, 1977.
- Dákay Ferenc: A háború előszele... Egyes bombázó alakulatok riasztása 1938-ban = In: Magyar Szárnyak (továbbiakban: MSZ), 1987. 16. sz. USA, Norwalk, 1987.
- Hangodi László: A M. Kir. Honvéd 3. Nehézbombázó Ezred története = In: Tanulmányok a XX. század történetéből. ELTE BTK, Budapest, 2001.
- Imrey Ödön: Emlékforgácsok – alulnézetben = In: MSZ, 1991. 20. sz. USA, Wallingford, 1991.
- Kelemen Antal: Kiegészítés Nemes Endre „Repülő akadémikusok” című közleményéhez = In: MSZ, 1986. 15. sz. USA, Norwalk, 1986.
- M. Szabó Miklós: A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban. Budapest, 1987.
- Nagyváradai Sándor, M. Szabó Miklós, Winkler László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986.
- Ormay József: Milyen gépek bombázhattak, és milyen gépek nem bombázhattak Kassát? = In: MSZ, 1984. 13. sz. Kanada, Toronto, 1984.
- Vajda Ferenc Antal: Miért nem tudott Magyarország megteremteni egy korszerű, ütőképessé légiert? = MSZ, 1988. 17. sz. USA, Norwalk, 1988.
- Veress D. Csaba: Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a II. világháborúban = In: VMK, 1980/15. sz. Veszprém, 1980.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Veress D. Csaba 70 éves

HANGODI LÁSZLÓ

Születésnap köszöntő Veress D. Csaba 70. születésnapja alkalmából. Elhangzott 2003. szeptember 23-án Veszprémben az Eötvös Károly Megyei Könyvtár konferenciatermében.

Kedves Ünnepeelt Barátunk, Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Mindnyájan!

Egy különlegesen gazdag, eseménydús és szakmai sikerekben bővelkedő életpálya köszöntésére jöttünk ma itt egybe. Szinte furcsa kimondani, de a mindannyiunk által szeretett és tisztelt *Veress D. Csaba* tanár, hadtörténész 70 éves. Jómagam, ki tapolcai gimnazista diákkorom óta szellemi atyamesteremként s szakmai, pedagógusi-történelmi példaképemként tekintek rá, különösen hálás vagyok jó sorsomnak, hogy a mai ünnepen, itt és most méltathatom életútját és munkásságát.

Veress D. Csaba 1933. szeptember 23-án polgárcsalád fiaként a Baranya megyei Villányban született. Elemi iskolai tanulmányait ugyanitt végezte, s itt volt gyermekfejjel szemtanúja a II. világháború súlyos, 1944 késő őszi baranyai, Dráva-menti harci eseményeinek, amelyek később aztán fontos részterületévé váltak hadtörténelmi kutatásainak, amikor Magyarország története e viharos időszakának első legteljesebb hadtörténelmi szintézisét megalkotta.

Pécsi és mohácsi gimnazista éveit után útja a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakára vezetett. Ugyanekkor vált katonaviselletté is, s mint gyalogsági golyószóró-irányzó, emlékezetes katonai szolgálatát azon a máig legendás tájon, Nagybjom-Böhönye vidékén teljesítette, ahol 1944–45-ben a legádázabb dél-dunántúli csaták dúltak a német és orosz csapatok között, amelynek még látható nyomait akkor és ott ő saját szemével láthatta, s amely események lefolyásának két elröppenő évtized múltán a legavatottabb hazai kutatójává, hadikronikásává vált.

Am addig még hátra volt 17 küzdelmes zirci és veszprémi középiskolai történelem tanári esztendő. Ha elfogadjuk az ókori antik bölcsélet ama sorait, hogy „...*ércnél és kőnél maradandóbban alkot, ki a fiatalság ifjúi lekét színezi...*”, akkor ez Veress D. Csabára különösen igaz. Emlékezetes, felejthetetlen történelem óráinak hangulatát megyszerte máig emlegetik egykori, s ma már nem ritkán nagypapa korú tanítványai. Valamint jeles érdeme a történelmi szaktanterem berendezése, amikor már a Táncsics Mihály Szakmunkásképző Iskola tanára volt, amelyben az egyes történelmi korokat megidéző tanítási órákon a háttérrel a különböző korszakokból származó kiállított régiségek, relikviák alkották, amely tárgyak révén megélhetővé, megérthetővé s megérinthetővé vált letűnt régmúltunk évszázadainak hozzánk szóló üzenete.

1974-től 1978-ig Veszprém megyei középiskolai továbbképzési felügyelővé lépett elő és ekkor már érlelődött a történelmi, hadtörténelmi életkorszakának közelgő kezdete.

1977-ben robbant be szinte szó szerint a tudományos, szakmai életbe, amikor hosszú évek kitarató és szorgalmas adatgyűjtése és részletfeldolgozása után megjelent a Balatoni csata című könyve, amely mindmáig a legteljesebb és legrészletesebb bemutatása a szűkebb pátriánkban 1944–45-ben tombolt iszonyú csatáknak.

Veress D. Csaba személye az új típusú hadtörténelmet jelentette a szakmában, amellyel akkor ugyan egyedül volt, de azóta követői révén gyakorlatilag iskolát teremtett.

Ő maga nem elégedett meg a könyvtárak és levéltárak kényelmes mélyén fellelhető történelmi adatokkal, hanem el is ment azokra a helyekre, ahol ama harci események lejajlottak, amelyekről éppen tudományos publikációját készítette. Bejárta a gránátszilánk verte Balatonmenti csatatereteket, de ugyanúgy megmászta a megyebeli középkori várainkat, amikor azok hadikrónikáját írta, de elutazott a napóleoni háborúk dunántúli helyszíneire is, hogy mint sok kortárs történész, ne csak tudja, hanem lássa és értse is azt a kort, azt az ütközetet, amelynek kései krónikáirójává szegődött. Ma már a Magyar Hadtudományi Társaság kebelén belül létezik Csata- és hadszíntérkutató szakosztály, amelynek alapítói ezt a metódikát és Őt választották szakmai példaképükké.

Veress D. Csaba 1979-től kezdődően 1992 végén történt nyugállományba vonulásáig a veszprémi Bakonyi, majd a Laczkó Dezső Múzeum történészeként, tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. Ezek voltak legtermékenyebb szakmai évei. Könyvek tucatjait s cikkek százait írta hadtörténelmi, vártörténelmi, településtörténelmi és más kutatási témáiból, mellette kiállítások sokaságát rendezte. Országos híre egyre nőtt, elismerések, érdemérmek, kitüntetések sora jelezte megbecsültségét.

A pedagógusi tevékenységtől soha nem szakadt el teljesen. Szívesen tett eleget az egész megyéből érkező felkéréseknek egy-egy rendhagyó történelem óra, történelmi előadás megtartására.

Állandó előadója volt a Bakonyoszlopon, majd Tapolcán megrendezett Veszprém megyei Középiskolai Honismereti Táborknak, amelyek során egy-egy vártörténelmi előadását – leltégyen szöveg vagy Csobánc váráról –, stílusosan az adott várrom udvarán tartotta meg, amelyeknek, mint egykori diákrésztevőnek, máig fülemben csengenek felejtetetlen mondatai, szavai.

E tiszteletreméltó életpálya különösen tiszteletreméltó részlete, ahogy mint hadtörténelmi lehetőségei szerint felkarolta a két világháború megyebeli katonasírjainak ügyét. Hajdani szövetségi hovatartozásuktól függetlenül figyelemfelkeltő cikkeiben, előadásaiban hangsúlyozta a hadisírok gondozásának fontosságát, akár a névtelenség jele alatt nyugvó II. világháborús orosz katonáról, temetőszéli szemétdomb alatt porladó német és magyar katonák sokaságáról volt szó, miközben útbaigazította az időnként jelentkező érdeklődő, ősíket kereső leszármazottakat s november eleji estéken gyertyát gyújtva az Alsóvárosi Minden élők gyülekezőhelyén egy, a szülőhazájától valamennyi Veszprémbe nyugvó katoná közül a legmesszebbre vetődöttek közé tartozó első világháborús árva bosnyák baka mohos sírkövén.

Eme gazdag és hiteles életút zálogai e hiteles cselekedetek. A tudás, kitartás és jó szerencse együttesen szép eredményeket hozva példaértékű életművé álltak össze. Köszöntjük a pedagógus, történész író Veress D. Csabát. Boldog születésnapot és még sok boldog születésnapot kívánunk. Jókedvben, testi és lelki egészségben, termékeny napi munkában töltött hosszú szép éveket kívánunk.

Befejezésül kérem, engedjenek meg Kedves Mindnyáján egy szubjektív záróakkordot.

Kedves Barátom! Engedd meg, hogy a magam nevében e mai jeles napon egy ősi magyar jókívánsággal is köszöntselek:

„Sok születésnapokat vígan megélhess, napjaidat számlálni ne légyen terhes. Légyen életednek virága mindig kinyílt. Szíved ne szenvedjen semmi sebes nyílt...” Boldog születésnapot!

Találkozásaim Veress D. Csabával

A 70 éves Veress D. Csaba köszöntése

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

Elhangzott 2003. szeptember 23-án Veszprémben az Eötvös Károly Megyei Könyvtár konferenciatermében.

Gyermekkorom meghatározó élményei közé tartoztak azok a második világháborús történetek, melyeket a Don-kanyart is megjárt apai nagyapámtól hallottam. Talán ennek volt köszönhető, hogy míg osztálytársaim az indiános regényekért rajongtak, én szabad időmben háborús könyveket olvastam. Ez a fajta érdeklődésem középiskolás diákként is megmaradt, s ha könyvesbolt környékén jártam, mindig az ilyen témájú könyveket kerestem. Így történt ez 1977 június elején is, amikor a veszprémi Centrum Áruház előtti téren az Ünnepi Könyvhétre felállított sátrak között nézelődtem. Az egyik standnál egy zöld fedeles, harckocsit ábrázoló könyvre lettem figyelmes. Már a kötet címe is sokat ígérő volt: „Balatoni csata”. Szerzőjét Veress D. Csabának hívták, aki – mint később megtudtam –, ezzel a munkájával egy csapással magára irányította a második világháború magyarországi katonatörténetével foglalkozó szakmai közönség érdeklődését. A „Balatoni csata” persze nem volt könnyű olvasmány egy alig tizenhat éves gimnazista számára. Katonai szakkifejezések tucatjaival kellett megbirkózni tanulmányozása során, de hatalmas tényanyaga és az események ilyen mélységű ismerete mégis lenyűgöző olvasmánnyá tette Veress D. Csaba könyvét. Akkor még nem gondoltam, hogy a tudós Veress D. Csabát a későbbiekben mint barátot is megismerhetem, s tanítványaként tisztelhetem.

Érettségi után elkerültem Veszprémből, s történész hallgatóként egy egészen más korszakkal, a Duna és a Balaton közti főkapitányság XVI. századi vártörténetével, s az ehhez kapcsolódó magyar–török várháborúkkal kezdtem behatóbban foglalkozni. A szakirodalom áttanulmányozása során találok ismét Veress D. Csaba nevével és „Várak a Bakonyban” című kötetével. Ami első pillantásra feltűnt, hogy a munka megírását egy rendkívül alapos levéltári kutatás előzte meg, ami nem csupán a Veszprém Megyei Levéltárban található korabeli forrásokra terjedt ki, hanem a Hadtörténelmi Levéltár Törökkori Gyűjteményének XVI–XVII. századi irataira is. Ez utóbbi, többségében korabeli levelezést tartalmazó forrásanyagot még az első világháborút követően „mentették” át Bécsből Magyarországra, s nagy része a korszakot kutató történészek előtt is ismeretlen és feldolgozatlan volt. A bakonyi végvárok történetét megíró Veress D. Csaba hosszú évtizedek után elsőként nyúlt avatott kézzel és képzett kutatóként a Hadtörténelmi Levéltár Törökkori Gyűjteményének porosodó iratanyagához. A méltán sikeres kötetnek aztán az lett a következménye, hogy Veress D. Csaba a Zrínyi Katonai Kiadó legfoglalkoztatottabb szerzője lett.

Amikor 1985-ben tanárként Székesfehérvárra kerültem, s a Videoton Oktatási Központ könyvtárának segítségével az év őszén újtára indítottam a város történelemtanárainak, középiskolásainak és érdeklődő polgárainak körében egyre látogatottabbá váló História klubot, az első előadók között hívtam meg a mind népszerűbb és ismertebb történészt, Veress D. Csabát. Nagy sikerű székesfehérvári bemutatkozása bizonyította, hogy nem csupán kívülőn ír, hanem, hogy nagyszerű előadó is.

Az első személyes találkozást még több hasonló követte, s a közös történelmi témák iránti érdeklődés egyre barátságosabbá tette kapcsolatunkat. Ma is jóleső örömmel gondolok vissza a vele eltöltött napokra, a közös budapesti utazásokra, a gondolatébresztő beszélgetésekre, bátorító és önzetlenül segítő tanácsaira, biztató szavaira, az első közös munkáinkra. Az egyik alkalommal felvettem neki, hogy a Zrínyi Kiadó vártörténelmi sorozatának következő köteteként megírhatná a székesfehérvári vár történetét. Nem gondoltam, hogy ötletszerű javaslatomra azonnal hozzáfog az anyaggyűjtéshez és az íráshoz. Igazi meglepetésemre azonban alig pár hónap elteltével nagy boldogan újságolta, hogy kész a kézirat. Ma már bevallhatom, hogy nem kis fejtörést okozott nekem ezzel a hírrrel. Örültem, hiszen hiánypótló munkáról volt szó, de ugyanakkor aggodalommal töltött el az, hogy a kéziratnak nem volt még kiadója. Neve és szakmai ismertsége azonban gyorsan áthidalta ezt az egyébként nem csekély problémát. A kiadást Székesfehérvár Városa és a Zrínyi Katonai Kiadó közösen vállalta, melynek eredményeként 1990-ben „*Székesfehérvár a királyok városa*” címmel megjelent újabb vártörténelmi munkája.

Veress D. Csabát azonban nem csupán a második világháborús és vártörténelmi témák érdekelték. A családi hagyományok miatt – egyik őse, Flam von Thonhausen részt vett a napóleoni háborúban –, figyelme a XIX. század elején zajló francia háborúkra terelődött. Előbb Veszprém megye 1809. évi eseményeit írta meg, majd 1987-ben a magyar hadtörténelmi irodalom régi adósságát törlesztve a napóleoni háborúk Magyarországot érintő 1809-es hadműveleteit részletező „*Napóleon hadai Magyarországon*” című kötetét. Az események 180. évfordulóján, 1989-ben pedig „*A napóleoni háborúk és a magyar nemesség*” címmel országos konferencia rendezését is vállalta. Ennek kapcsán felkereste történész-muzeológus-levéltáros kollégáit és kérte őket, hogy írják meg városuknak, megyéjüknek a napóleoni háborúkkal összefüggő történetét. Meglepetésemre én is megbízást kaptam Székesfehérvár és Fejér vármegye utolsó nemesi felkelésének megírására. Meglepetésemre, hiszen korábban soha nem foglalkoztam behatóbban a francia forradalmi háborúk magyarországi összefüggéseivel. Sőt kifejezetten kerültem ezt a témát. Olyan periférikus területnek tekintettem a XVIII–XIX. század fordulójának ezen évtizedeit, amellyel, joggal nem foglalkoztak részletesebben sem a XVIII. század második felét kutató, sem pedig a XIX. század első felét elemző történészek. Hiába próbáltam azonban meggyőzni Veress D. Csabát az igazamról, hiába kértem és javasoltam, hogy válasszon nálam alkalmasabb személyt a téma megírására – nem hagyta lebeszélni magát. Hosszasan érvelt a korszak fontossága mellett, s hogy mennyire fehér foltnak ez a magyar történettudományban és milyen téves beidegződések jellemzik még napjainkban is a nemesi felkeléssel kapcsolatban közgondolkodásunkat. Érdekesebbnél érdekesebb történeteket mesélve próbált kedvet csinálni az inszurrekció kutatásához, s biztatott, bátorított. Unszolására végül vállaltam a feladatot, s ezt ma sem bántam meg. Neki köszönhetően ugyanis megtaláltam azt a szűkebb kutatási területet, amely azóta is foglalkoztat, melynek kapcsán több tanulmányt és doktori disszertációt is készítem. Köszönettel és hálával tartozom neki ezért.

Barátságunkat tovább mélyítették azok a közös programok – kiállításrendezések, vetélkedők, előadások –, melyeken Székesfehérváron vagy Veszprémben együtt szerepeltünk. Ezek mindig kiváló alkalmak voltak a beszélgetésre, konzultációra, a mindkettőnk érdeklő témák megtárgyalására. Mindahányszor lenyűgözött fantasztikus tárgyi tudása, precízsege, történelmi alaposága, melyet sajátos humorával fűszerezett. Néha az volt az érzésem, hogy nem csupán tanítványának és barátjának tekint, hanem gyermekeként szeret. Beszélgetéseink ugyanis nem csupán szakmai jellegűek voltak, hanem érintették életünk mindennapjait is. Ha találkoztunk, sok mindenről szó esett. Múltról, fiatalkori élményekről, munkáról, magánéletéről. Ma is elevenen él bennem Csabának az a gyermekkori története, amikor édesanyja az aznapi ebéddel, egy spenóttal teli lábassal küldte fiát édesapjához. Mire apjához ért, a spenót elfogyott. Nagyon kikapott ezért. Erre a gyermekkori

csínytevésére emlékeztetve egyik székesfehérvári látogatásakor feleségem egy hatalmas adag spenótot készített, melyet aztán az esetet felelevenítve, jóízű nevetések közepette fogyasztottunk el.

1994-ben a második világháború ismert hadtörténetének, *Gosztonyi Péternek* a meghívására Bernben jártam, ahol alkalmam volt a híres Schweizerische Osteuropa Bibliothekban kutatni. A Gosztonyi Péterrel történt beszélgetések során többször esett szó a háború magyarországi hadműveleiről. Gosztonyi Péter nagy elismeréssel szolt Veress D. Csabáról, akit azonban személyesen nem, csak munkái révén ismert. Már akkor megszületett bennem az elhatározás, hogy ezt a két kiváló történészt össze kellene ismertetni egymással. Erre 1997 őszén nyílt kiváló alkalom, amikor Gosztonyi Péter egy nyugdíjas svájci katonákból álló csoport magyarországi látogatásának szakmai programját készítette elő. A második világháború két nagyszerű magyar kutatója, akik évtizedeken keresztül csak egymás munkáit ismerték, székesfehérvári lakásunkban személyesen is találkoztak. Már az első pillanatban látható volt a kölcsönös tisztelet és a másik iránti érdeklődés. Tartalmas és sikeres napot töltöttünk el együtt, miközben bejártuk a Konrád III. fedőnevű, Budapest felmentését célzó német hadművelet terepét, eljutva a Vereb környéki német–szovjet tankcsata helyszínére is. Élmény volt Veress D. Csaba és Gosztonyi Péter beszélgetését hallgatni. Az igazi meglepetés azonban akkor ért, amikor szembesültem a két történész sajátosan egyéni kutatási módszereivel. Gosztonyi Péter egyből szóba elegyedett a község idős asszonyaival, s az ötven évvel korábbi eseményekről kérdezte őket. Az asszonyok néhány perc tétovázás után megnyíltak a láthatóan megnyerő, de céltudatosan kérdező Gosztonyi Péter előtt. Veress D. Csaba – ahogyan ezt évtizedekig gyakorlottan tette –, a terepviszonyokat vizsgálta, s biztos kézzel azonosította be a legfontosabb harcászati pontokat, jelölte meg a német támadás csapásirányait, s a Váli-víz azon pontját, ahol a német támadás elakadt. Felejthetetlen élmény volt, s tapasztalat is egyben, mely felért egy kutatásmódszertani szakszemináriummal. Nagy kár, hogy Gosztonyi Péter már nincs közöttünk, s hasonló kirándulást Veress D. Csaba megromlott egészségi állapota miatt aligha tervezhünk többet.

Az utóbbi években kevesebbet találkoztam Veress D. Csabával. A községmonográfiákkal kapcsolatos kutatások és az írás minden idejét és energiáját lekötötték, s az én elfoglaltságaim is megszorodtak. Azt azonban tudtam, hogy egy magánkiadó megbízásából készíti és sajtó alá rendezi több évtizedes kutató munkájának hatalmas szintézisét, Magyarország 1944–45. évi hadikronikáját. Ezért is örültem annak, amikor *Csurgai Horváth József*, a székesfehérvári Városi Levéltár igazgatója felkérte barátomat a második világháború Fejér megyei hadműveleteinek megírására. Veress D. Csaba ismét gyors volt és precíz. Hetek alatt elkészítette a kért anyagot, mely a „*Harcok és bűnök*” című kötet bevezető tanulmánya lett. A könyv bemutatóját Székesfehérváron a megyeháza közgyűlési termében tartották. A kötet ismertetőjére és a szerzők méltatására engem kértek fel. A megkeresést örömmel vállaltam, hiszen Veress D. Csaba több évtizedes történeti érdemeit és példa nélküli kutatási eredményeit ezúttal népes közönség előtt is elemezhettem.

Aztán néhány hónap múlva érkezett a megdöbbenő hír betegségéről. Azonnal felhívtam telefonon, s bár akadozva beszélt, de szavaiból örök optimizmusa és az őt soha el nem hagyó humor sugárzott. Azonnal ígert mondtam a rendezőknek, akik Veress D. Csaba 70. születésnapját készítették elő, s felkértek egy rövid köszöntőre. (*Az a 2003. szeptember 23-i este nemcsak Veress D. Csaba számára volt felejthetetlen. Aki ott volt és együtt ünnepelte, köszöntötte Őt, egy kiváló ember előtt hajította meg tisztelettel fejét. Ezt tettem, s teszem én is.*) Amikor pedig felidézem ismeretségünk és barátságunk közel húsz évét, hálával és köszönettel gondolok vissza az együtt töltött napokra. Büszke vagyok arra, hogy barátomnak tudhatom és tanítványa lehettem.

Jó egészséget és hosszú életet kívánok! Isten éltesse Csaba!

Emlékezés dr. Gaál István gyermekgyógyász főorvosra

HOGYA GYÖRGY

Egy olyan veszprémi orvos életútját ismertetem, akinek a II. világháború utáni egészségügyi szolgálat megteremtésében meghatározó szerepe volt. Ez az orvos *dr. Gaál István* gyermekgyógyász főorvos, egyetemi magántanár, az egykori Állami Gyermekmenhely, majd Heim Pál Megyei Gyermekkórház igazgató főorvosa. Teszem ezt annak emlékére, hogy Gaál István 40 évvel ezelőtt, 1963. július 27-én hunyt el.

1911. június 11-én Kalocsán született ötödik gyermekként. Apja *Gaál Ödön* tanító, édesanyja *Angeli Júlia* volt. Az elemi és gimnáziumi tanulmányait Kalocsán végezte, majd Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán kapott általános orvosi diplomát 1936. október 21-én. (No. 558/1936) A diploma megszerzése után Budapesten a Fehéskereszt Gyermekkórházban kezdte meg működését mint díjtalan orvosgyakornok. Végleges állást a miskolci állami gyermekmenhelyen kapott, ahol mint segédorvos dolgozott 1938. december 31-ig. Itt kapott indíttatást arra, hogy az elhagyott gyermekek védelme élethivatásává váljon. Éppen ezért, hogy gyermekorvosi képesítést szerezhessen, díjazott állását elhagyta és a szegedi Gyermekklinikára vétette fel magát, ahol 1939-ben előbb mint díjtalan gyakornok, 1941-től pedig mint tanársegéd teljesített szolgálatot. A klinikán 1941-ben megszerezte előbb a gyermekgyógyász, majd az iskolaorvos-egészségtanári szakképesítést.

1943. október 23-án megnősült, felesége *Czuppon Piroska* tanárnő. Házasságukból három leánygyermek született.

1944. április 16-tól kinevezték a kassai állami gyermekmenhely igazgató-főorvosává. Ezen intézet vezetése sajnos rövid ideig tartott. A szovjet hadsereg váratlan, Erdély felől történő előretörése során minden ingóságát otthagya, MÁV-szerelvényen Kassát el kellett hagyni mind családjának, mind a gyermekmenhelyben gondozott egészséges csecsemőknek. 1944. november 7-én 18 csecsemővel, 3 szoptatós anyával és 3 gondozónővel (*Árvai Ilona, Gara Margit és Szombati Katalin*) az angolkisasszonyok zárdájának tornatermében helyezte el őket Veszprém város polgármestere. Ekkorra a veszprémi Hóvirág u. 1. szám alatti gyermekmenhely épülete már megtelt az ország frontközelbe került részéből ide menekített személyzettel és gondozottakkal. Így pl. Rimaszombatból 63 csecsemő és 5 anya, Pécsről 3 csecsemő, 1 anya és 1 gondozónő, míg Szabadkáról 4 dolgozó menekült ide. Ekkor már több ezer menekült tartózkodott Veszprémben és mind elhelyezésük, mind ellátásuk igen nagy nehézséget okozott.

A veszprémi gyermekmenhely akkori hivatalos igazgató-főorvosa *dr. Szenttornyai Sámuel* és családja, valamint az egészséges gondozottak egy része MÁV-szerelvényen már a korábbi napokban előbb Ikervárra majd Németországba menekült. Az intézetvezetői teendőket akkori segédorvosára, *dr. Scherer Sándorra* bízta. Az anarchia feltehetően nagy volt, ezért a m. kir. hadművelleti kormánybiztos megbízta *dr. Gaál Istvánt*, hogy vegye át az igazgató-főorvosi teendőket, mely eseményt az 1945. január 23-ikán felvett jegyzőkönyvben rögzítették. Amikor a frontvonal elérte Veszprémet, 1945. március közepén a Magyar Nemzeti Banki Jókai Mór utcai sziklaóvóhelyére költözött le *dr. Gaál István* vezetése alatt a gyermekmenhely most már egyesített összes gondozottja és személyzete. A front elvonulása után – kb. 2 hét elteltével – a Hóvirág u. 1. szám alatti épületet a szovjet hadsereg visszaadta rendeltetészerű használatra.

Mivel a gyermekmenhely területe is számtalan bombatalálatot kapott, előbb rendbehozták a tetőzetet, az akkor kapható tejüveggel pótolták a kitört ablakokat, lemeszelték és így fertőtlenítették az épület belterét.

Tekintettel arra, hogy az 1945. március 21–22-én éjjel történt bombázások során a városi kórház főépületében működtetett 10 ágyas gyermekosztály telitalálatot kapott, sürgősen gondoskodni kellett egy gyermekosztály felállításáról. E célra a gyermekmenhely látszott a legalkalmasabbnak, így a Nemzeti Bizottság 1945. április 28-iki döntése alapján az osztály üzemeltetése megoldódott. Mind a betegosztály, mind pedig a gyermekmenhely vezetése *dr. Gaál István* igazgató-főorvosra hárult, aki azokban az ínséges időkben hihetetlen erőfeszítéseket tett, hogy megmentse a rábízott ápoltakat és az állami gondozottakat. 80 gyermek és csecsemő, valamint 30 szoptatós anya számára biztosította az ellátást, a gondozást, már ahogy lehetséges volt, mert közben egy iszonyatos hastífuszjárványt is meg kellett fékezni, amelynek leküzdésében a város minden orvosa részt vett. Alsóörsön *Körmény Imréné*, Balatonalmádban *Aradi Imréné*, Káptalanfüreden *Winkler Nándorné* vezetésével 10–10 ágyas csecsemő családi telepet hozott létre, hogy a nagyszámú egészséges állami gondozott csecsemők ellátását megfelelően biztosítani tudja.

Az újjáépítési munkában való tevőleges részvétele jutalmául az egészségügyi miniszter soron kívül előléptette a VII. fizetési osztályból a VI. fizetési osztályba.

Az általános belgyógyászati kezelések mellett a csecsemő- és gyermekkori szívbetegségek alapos felderítése állt tudományos kutatásai középpontjában. 1948-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter a szegedi Tudományegyetem Orvostudományi Karán „A csecsemő- és gyermekkori szívbetegségek diagnosztikája különös tekintettel az electrocardiográphiára” c. tárgykörből tartott előadása nyomán egyetemi magántanárrá habilitálta. Ugyanezen évben október 15-től november 15-ig a minisztérium őt delegálta Stockholmba előadónak a gyermekek szociális helyzetével foglalkozó tanfolyamra. Élete során mintegy 50 tudományos közleménye jelent meg a hazai és külföldi szaklapokban.

Dr. Gaál István alkotó ember volt a szó legnemesebb értelmében. Ezt életútja egyértelműen hűen tükrözi.

A Népjóléti Minisztérium 1950. február 1-jétől kísérletképpen elsőnek kórházásította a budapesti, a gyulai és a veszprémi Állami Gyermekvédő Intézeteket. Ez azt jelentette, hogy Veszprém megyében egyedüli intézet volt, mely szakosodott a csecsemők és gyermekek szakszerű gyógyítására, ápolására. Ekkor a kórtermek áttekinthetősége céljából a téglaválaszfalak helyett üveg válaszfalakat, a fertőzés gyanús betegek számára pedig elkülönítő kórtermet létesítettek. A kórtermeket kicsempézték és mozaiklappal padlózattal látták el.

A kórházásítás miatt az egészséges állami gondozottak részére kisegítő intézeteket létesítettek: 1951. január 1-től Berhidán, 1951. július 1-től Csupakon 60–60 ágyas csecsemőotthon hoztak létre. Ezekben a csecsemőotthonokban helyezték el az említett családi telepek

30 gondozottját is. Később mind a berhidai, mind a csopaki otthon 100–100 ágygal működött.

1953 nyarán az intézet nyugati szélében egy korszerű boncterem és ravatalozó, valamint a bejárati portafülke mellé egy szoba-konyhás lakás épült a szükséges mellékhelyiségekkel. Ugyanezen évben szept. 1-től a gyermekkórház főépületében Anyatejgyűjtő Állomást létesített, hogy a szoptatásra képtelen édesanyák gyermekei a legkiválóbb gyógyszerhez, az anyatejhez központi elosztás alapján jussanak hozzá. Az első vezető özvegy *Kürthy Jánosné* volt, majd őt *özvegy Tóth Sándorné* követte.

Korszerűsítette a járóbeteg-ellátást olyan formában, hogy 1953. október 1-jén a gyermekkórházban megnyitotta a város első gyermekszakrendelőjét *dr. Bartucz Marietta* vezetésével. A szakrendelő eredményességét a háttérben lévő gyermekkórház létével biztosította.

A kornak megfelelő színvonalon működő intézet az egészségügyi minisztériumtól 1954. január 1-től az Állami Gyermekkórház nevet kapta, ami egy fél év múlva, július 1-től Veszprém Megyei Tanács Gyermekkórháza névre módosult.

1954 májusában nyílt meg a 20 ágyas légkondicionált, boxosított koraszülött részleg, mely a korabeli Magyarország egyik legmodernebb részlegének minősült. Egyidejűleg megnyílt a 28 ágyas újszülött részleg is (a „C” osztály), ahol zömmel sorvadt csecsemőket kezeltek. E két részleg, e két pathológiai csoport volt az akkori gyermekvédelem legesetebb kategóriája.

A csopaki és berhidai csecsemőotthon szűknek bizonyult, ezért az ún. „pavilon”-t emletráépítéssel bővítette. Az emeleten 1955. október 18-tól 30 fő 0–3 éves korú állami gondozott nyert elhelyezést.

1955-ben az egykori szolgálati lakás (gondnoki épület) átalakításával egy új és korszerű konyha, valamint személyzeti ebédlő kezdte meg működését. Ebben az évben került sor egy központi kazánház megtervezésére is, melynek üzembe helyezése 1956-ban történt meg. Ekkor épült a 33 méter magas kazánkémbény is. A kazánház üzembe helyezéseiig cserépálművek szolgáltatták a fűtést, a fürdőszobai boylerek pedig a melegvizet.

Dr. Gaál István korán felismerte, hogy a gyógyításban semmivel sem helyettesíthető jelentősége van a vérnek. Ezért adott helyet a megye első Vérellátó Állomásának a gyermekkórházban úgy, hogy annak személyzetét is a gyermekkórház személyi állományából biztosította. A Vérellátó Állomás 1959. december 19-én nyílt meg. Ezen állomás működése tette lehetővé az újszülöttek vércsoport összeférhetetlensége következtében keletkezett – akkor még kezelés nélkül – halálosan súlyos betegsége elhárítását, megszüntetését.

A megnövekedett feladatok ellátásához a szakképzett nővérlétszám növelése is szükséges volt. Ezen úgy segített, hogy az arra fizikailag és szellemileg alkalmas, gyermeket szerető lányok és asszonyok számára beindította az első munka melletti nővérképző tanfolyamot. A tanfolyam első vezetője *dr. Horvai Jánosné* (később *Halász Béláné*) volt.

Szakmai téren kollégái körében jelentős és népszerű esemény volt a referáló napok hetenkénti rendszeres megtartása mind magyar, mind külföldi irodalom alapján.

Az ötvenes évek elején Magyarországon súlyos csecsemő- és gyermekkori megbetegedést okozott a staphylococcus nevű baktérium. Az egész magyar gyermekvédelmet próbára tették a kialakult kórképek. A kórokozó az ahhoz rendelkezésre álló antibiotikumokkal szemben nagyrészt ellenállóképesnek bizonyult. Ezért 1958 májusában Balatonfüreden az országban elsőként szervezte meg az erről tartott tudományos ülést, amely tájékoztatta a magyar orvostársadalmat a veszélyről és annak megszüntetési módjáról. Még ugyanezen év decemberében a gyermekgyógyászat egész területét felölelő ún. kazuisztikai napok rendezésével Veszprémben korát meghaladó gondok megoldását sürgette. Figyelme már akkor kiterjedt a mai gyermekvédelmet is foglalkoztató betegségekre is, így a humángene-

tika körébe tartozó fejlődési rendellenességekre (pl. a vízfejűség gyógyítására). Ugyancsak Balatonfüreden szervezett tudományos ülést 1961 májusában a probléma megoldási esélyeinek ismertetésére.

Személyes szakmai barátai, akikkel a gyermekgyógyászat előbbre haladása tekintetében konzultálni szokott, *prof. Dobszay László, prof. Görgényi Götche Oszkár, prof. Frank Kálmán* stb. Figyelemre méltó az a tény, hogy a vezetése alatt álló gyermekkórházból négy orvos nyert osztályvezető-főorvosi beosztást, egy pedig Budapest főváros Ifjúságvédelmi Központjának igazgató-főorvosa lett.

Nem hagyható figyelmen kívül dr. Gaál István emberi kvalitása. Olyan munkahelyi légkört tudott teremteni, amely orvosnak és nem orvosnak a működési feltétel érdekében a feltétlen kapcsolatát hangsúlyozta, így a gyermekkórházban a munkahelyi légkör állandóan barátságos és az egymásba vetett bizalom iskolapéldája volt. Maga is példakép volt, olyan példaképet állított a dolgozók elé, aki nemzetközi tekintélyt testesített meg. Az ő példaképe *Heim Pál*, a kiváló gyermekgyógyász volt. Az ő tiszteletére és emlékére viselte a gyermekkórház 1955. december 17. óta – az országban elsőként – a Heim Pál Megyei Gyermekkórház nevet.

Az egészségügyi területen kifejtett értékes munkájáért 1954-ben „Az egészségügy kiváló dolgozója”, majd 1960-ban a „Kiváló orvos” kitüntetést kapta.

Alkotóképességének javában, 40 évvel ezelőtt, 52 éves korában ragadta el a senkit sem kímélő gyilkos kór, a rák a még számtalan gyermek gyógyítására hivatott kiváló orvost.

Dr. Gaál Istvánról elmondható, hogy az emberiség fennkölt eszméjének példaképe volt. Életével azt bizonyította, hogy a nagy eszmék akkor hatnak, ha megfelelő lelki elkötelezettség irányítja azokat.

VESZPRÉMI KÖNYVEK

A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2001/2002. tanévi értesítője. – Veszprém VKSz, 2002. – 129 p. Évek óta figyelemmel kísérem a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola munkáját az általuk kiadott évkönyvek segítségével. *Dr. Csizsár Miklós*, az iskola könyvtárosa évek óta tiszteletreméltó szorgalommal gyűjti egybe intézménye történéseit a jövő számára.

Az iskola 107. tanévről szóló kötet az évkönyvek újbóli indulásának 6. darabja.

Ezen időszak alatt a kiadvány megőrizte erényeit, színvonalát, a tartalom bővülése, változása mellett is.

Sajátosan indul a kötet, Veszprém megye kedves költője, *Kemény Géza* Fohász a tavaszban című versével kedveskedik az olvasóknak. „*Fizess, élet, és tiéd az ifjúságom.*” – ajánlja versét a nemrégiben elhunyt költő az iskola diákjainak, „... remélve, hogy holnap is lesz tavasz”.

A könyved sorok után – hagyományosan – *Kópházi Ferenc* igazgató értékeli a tanévet. Megemlíti az év kiemelkedő eseményeit, eredményeit: a szakmai sikereket, a Brusznay-díjas tanítványt, a Nyakas János szavalóversenyt és a dr. Wallner Ernő emlékprogramot.

Újra irodalmi ihletésű fejezet következik az értesítőben. *Meggyes István*, az iskola nyugalmazott igazgatója emlékezik meg *Sarkadi Imréről* az író kettős évfordulójára megjelent *Pokolraszállás* című tanulmánykötet apropóján. Személyes emlékek, irodalomtörténeti elemek, az irodalmár tragikus életrajzában morzsái, kortársi vélemények segítségével vezet be az érdeklődőt a gyakorló magyartanár a „tananyagba”.

Az emlékek után a fiatalokról olvashatunk. *Kissné Budai Katalin* igazgatóhelyettes számol be a „taniroda”-gyakorlat oktatásbeli helyéről és szerepéről. Vizsgálja a taniroda fogalmát, történetét, keresi méltó helyét a szakképző intézményben, majd javaslatokat fogalmaz meg a továbbfejlesztés érdekében.

A kerettanterv és a szakképzés viszonyáról, a szakmai orientáció és a szakmacsoportos képzési fázis módosulásairól, a képző intézmények közötti átjárhatóság lehetőségeiről ír *Topár Lajosné* igazgatóhelyettes.

Wallner Ernő földrajztudósról, az iskola régi igazgatója tiszteletére a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságával közösen rendezett tudományos ülésről, a nevezetes elődről a jelenlegi igazgató készített méltatást.

Az iskolai könyvtár tanévi munkájáról dr. Csizsár Miklós könyvtáros készített beszámolót. Foglalkozásához illő precizitással, a könyv iránti tisztelettel mutatja be az intézményegység eredményeit és problémáit. A könyvtár egyedülálló büszkeségéről, a közel 200 darabból álló dedikált gyűjteményről dr. *Praznovszky Mihály* kandidátus írását olvashatjuk. A Magyar Kultúra Napján rendezett dedikátum-kiállítás történelmi üzenete a veszprémi várkút feliratát idézi: „... ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak.”

Az értesítő további részét a tanulók pályázatokra, tanulmányi versenyekre írt munkái teszik ki:

- *Kanyár Tamás* 12. c osztályos tanuló a magyarországi és az Európai Unióbeli életkörülményeket vizsgálva kifejezi bizakodását a csatlakozással kapcsolatban.
- *Kurucz Tamás* az Európai Unió és Magyarország kapcsolatát elemzi az EU tagság feltételei, előnyei, hátrányai, költségei tekintetében.

- *Varga Gyöngyi* 9. c osztályos diáknak a biológia tanulmányi versenyre készített Balatonkenese kincse című pályamunkájából kapunk ízelítőt.
- A *Víz világnapja* alkalmából meghirdetett pályázatra készítette el dolgozatát *Vesztergom Írisz*, aki Veszprém vízellátása történetének járt utána.

A kiadvány jelentős részét teszik ki a diákok írásai az iskolai programjairól, nevezetes eseményeiről.

- A két nevezetes veszprémi irodalmárral – *Széki Patka László* költővel és *Brassai Zoltán* íróval – rendezett író-olvasó találkozó hangulatát és tanulságait meséli el *Farkas Andrea*.
- A fiatalság számára kedves nemzeti ünnepről, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékére rendezett március 15-ei megemlékezésről tudósít *Meleg Sándor* és *Bera Eszter*.
- *Ádám Diána* a fotószakkör munkájáról, *Szabó Csilla* az iskolai diákönkormányzat sikereiről, *Saitzné Ország Viktória* az Ifjú Közgazdász Napok rendezvényeiről számol be.

A továbbiakban olvashatunk a kútásó és pénzmosó diákok alpolgármesteri dicséretéről, kedves osztályfőnöktől való végső tanulói búcsúról, majd következik a 2001/2002. tanév krónikája. Ezzel ismét visszaérkeztünk az ismerős, hagyományosan ismétlődő évkönyvi fejezetekhez. A kitüntetett diákok arcképcsarnokát követő „Versenyeredmények” összeállítás *Szigeti Imre* igazgatóhelyettes munkája. Az iskoláról a sajtóban megjelent írásokat a könyvtáros gyűjtötte egybe, mellyel elősegítette az utódok múltbeli tájékozódását.

Az iskolai valamennyi munkatársának felsorolásával köszöni meg a munkát *Molnár Gyuláné*, majd következnek a tanév statisztikai adatai: a tanulmányi eredmények, szakmai vizsgaeredmények, tanulói névsorok, osztályképek, végül – szerkesztői büszkeséggel – az iskola munkatársainak publikációi.

Kitartásáért elismerés illeti a szerkesztőt, akinek munkája nyomán ez a krónika megszületett, aki szívósságával elérte, hogy az iskola mindennapjainak történetét meg kell őrizni, hogy megismerhesse a következő nemzedék.

Emmer Gáborné

Kályhásmeister-ház Veszprémben / Szerk.: Gy. Lovassy Klára. Veszprém: Magyar Építőipari Múzeum, 2003. – 64 p. 25 éves a Magyar Építőipari Múzeum. 1978. július 22-én alakult a Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat (VÁÉV) égisze alatt az az üzemtörténeti klub, amely az országos gyűjtőkörű szakmúzeum jogelődje volt. A 43 alapító és számtalan támogató tag munkáját Fodor József tanár, a VÁÉV üzemtörténetének írója koordinálta, aki 1991-ben történő nyugdíjba vonulásáig az intézmény igazgatója is volt.

A töretlen és lelkes munka elismeréseként 1980-ban az építésügyi és városfejlesztési miniszter utasította az állami vállalatokat a szakmai múlt emlékeinek felkutatására, őrzésére. 1981-ben a dunántúli területen a VÁÉV, Kelet-Magyarországon pedig a nyíregyházi KEMÉV vált gyűjtőközponttá.

Az idők változásával az építőipari nagyvállalatok virágkora lassan hanyatlani kezdett, majd véget ért. Több mint egy évtizede megszűnt a VÁÉV és a KEMÉV is. Időközben a Nyíregyházán őrzött anyag is Veszprémbe került, így a Magyar Építőipari Múzeum kezeli, védi, óvja az ország építőipari múltjának tárgyi, archív emlékeit.

A múzeum komoly anyagi nehézségei ellenére is meghatározó szerepet vállal a műszaki múzeumok, a régió és Veszprém város kulturális, idegenforgalmi életében.

A 25 éves jubileumra a múzeum munkatársai megjelentették a *Kályhásmaster-ház Veszprém*-ben című kiadványt sok szép fényképpel, rajzzal illusztrálva.

Az igényes kivitelű könyvecske első fejezetében Veszprém-váralja városrész, majd az egykori Csorda utca történetének ismertetése után tér rá a szerző a Szent István u. 7., az egykori kályhásmaster-ház építéstörténetének ismertetésére. Ezt az épületet a múzeum a VAÉV felszámolása után, 1987-ben kapta meg használatra. Azóta sikerült az egykor hozzá tartozó felső kertet is visszacsatoltatni. (Még a bennszülött veszprémiek szerint is innen nyílik az egyik legszebb panoráma a várra.)

Napjainkban folyik a múzeum közvetlen környezetében lévő elhanyagolt, de rendkívüli műemléki értékeket hordozó épületek megújulása. Ezzel egyidejűleg a múzeumépület karbantartása, felújítási, korszerűsítési munkái pályázati úton szerzett kisebb-nagyobb összegekből, főleg házilagosan folyamatosan történtek.

2002-ben a pincszintre érve, az ott lévő kemence feltárása során nyilvánvalóvá vált, hogy az előző feltételezéstől eltérően egy Magyarországon egyedülálló német, más néven hosszú kemencét rejt az épület. Ennek feltárását, konzerválását, körülötte ízlésesen kialakított kiállítóteret, valamint a feltöltésben talált „rejtett kincseket”, az itt folyt kályhásmasterség emlékeit mutatja be az első fejezet.

Sabján Tibor, a szentendrei Szabadtéri Múzeum múzeológusa rendkívül érdekes adalékokat ad közre a kályhásmasterségről közérthető képekkel illusztrálva.

A kiadvány utolsó fejezete bemutatja a Magyar Építőipari Múzeum további egységeit is: a Vár utca 29. szám alatt található Téglagyűjteményt az egykori házgyár területén lévő Szabadtéri Gépgyűjteményt, valamint a múzeum raktárait, restaurátorműhelyeit, könyvtár raktárát.

A Magyar Építőipari Múzeum az általa őrzött műszaki értékekkel pótolhatatlan háttérbázist jelenthet az elkövetkezendő időszak műemlékvédelmében és a hagyományos építőipari mesterségek képzésében, oktatásában.

Bándi László

Báthory István Általános Iskola 1978–2003: Jubileumi évkönyv: 25 év.– Veszprém, 2003. – 76 p. Egy korszak megismeréséhez és megértéséhez szervesen hozzátartoznak a neveléstörténeti kiadványok. A ma talán túlzott részletezőnek vagy túlzottan apróságokat is közlőnek tartott iskolai értesítők, jubileumi évkönyvek néhány éven belül elengedhetetlen forrásai lesznek a neveléstörténeti kutatásnak. Az ilyen kiadványok közé kell sorolnunk a 25 éves fennállását ünneplő Báthory István Általános iskola jubileumi emlékkönyvét is.

Az iskolaépület színes fotójával díszített kötet a jelenlegi és a régi munkatársak segítségével veszi sorra az egyszerű hétköznapokhoz és az ünnepekhez kötődő eseményeket.

Az évkönyvet *Kadnár Lajos* igazgató az 1978-as iskolakezdetre és az eltelt évekre röviden emlékező beköszöntője indítja, aki a következőképpen foglalja össze mondandójuk lényegét: „*Valljuk, hogy az elért eredményeket, a Báthory István Általános Iskoláról kialakult pozitív képet csak a szülők, pedagógusok és a gyerekek együttműködésével érhattük el, és őrizhetjük meg.*”

Ezt követően az alapító igazgató, *dr. Tölgyesi József* az első 15 esztendő eseményeit taglalja. A Báthory István Általános Iskola az Országos Oktatástechnikai Központ egyik kísérleti iskolája, műhelye lett, amely nagyban befolyásolta az intézmény működését. Kitűnő gárdát kovácsolt egybe az alapító igazgató, akinek meghatározó szerepe volt az iskola arculatának megformálásában. Adva voltak mindazok a személyi és technikai feltételek a szükséges infrastruktúrával együtt, amelyek a rendszeres és intenzív szakmai továbbkép-

zésekkel kiegészítve az akkori legmodernebb ismeretszerzési lehetőségeket tudta és biztosította nem csak a diákoknak, de a nevelőtestületnek is. Mint az OOK bázisiskolája, olyan természettudományi szertárat, stúdióberendezéseket és forrásközpontot (az iskolai könyvtárat) mondhatott magáénak, melyek a kor európai technikai színvonalát reprezentálták. Bevezették az alsó tagozatban a Zsolnai-féle oktatási módszert, a NYIK-et (nyelvi-irodalmi-kommunikációs program). Az iskola rövid időn belül annyira népszerűvé vált a szülők körében, hogy volt olyan tanév, hogy 11 első osztályt kellett indítaniuk! Csak a Széchenyi iskola indulásakor változott a zsúfoltság. Azóta három-három első osztállyal (Kék Madár személyközpontú nevelési program, testnevelés és rajz tagozatos osztály) kezdik az új tanéveket. Mindhárom tagozat jelentős eredményeket produkált az eltelt évtizedek alatt. Felnőtt egy olyan pedagógus gárda, melynek tagjaiból egyetemi oktatók, iskolai igazgatók is kikerültek. A felhasznált irodalmat közreadó értékes neveléstörténeti tanulmány rövidege ellenére is teljességre törekvő.

Az iskola jelenlegi pedagógiai arculatáról *Hardy Éva* ad rövid áttekintést. Felsorolják fényképfelvételekkel is kiegészítve az iskola vezető munkatársait a kezdetektől egészen 2003-ig. A továbbiakban képet kapunk az alsó és a felső tagozatos nevelési munkaközöség munkájáról. Fényképpel is illusztrált információt ad az iskola könyvtáráról *Radnai Zsuzsanna* könyvtárostánár. A Kék Madár Pedagógiai Programról *Jegesné Rémesi Irén* és *Darabos Györgyi* írnak. A vizuális nevelési tagozat munkájáról *Milló Ildikó* és *Nagy Sándorné* számolnak be. A nyelvoktatás rendkívüli fontossággal bír az oktatásban a 21. század felnővekvő új nemzedéke számára. A báthorysoknak itt sem kell szégyenkezniük, amint az *Látos Jenő* és *Fábiánné Morvai Dóra* nyelvoktatással foglalkozó beszámolójából kiderül. Az 1994/95-ös tanévben megindított számítástechnika- oktatásról *Kalmár Cecília* szaktanár rövid tájékoztatójában olvashatunk.

A sporttagozat 25 évéről írnak a munkaközösség nevelői: *Bácskai Sándorné*, *Hidasi Ferenc* és *Marosné Bedőcs Katalin*. Az iskola csapatai minden megyei és országos versenyen ott vannak, eredménnyel. Évente ismétlődő megmozdulás a Báthory-kupa, ahol az iskola apraja-nagyja mellett számos hazai és külföldi diákcsoport is megméretteti magát.

Az iskolai jubileumi évkönyvek mindig a számvetés igényével is készülnek. Az iskolában tanító pedagógusok felsorolása segít a felejteni hajlamos emberi emlékezetnek megőrizni mindazok nevét, akik az elmúlt 25 évben odatették a maguk obulusát az oktatás oltárára, hozzájárulva a Báthory iskola eredményes munkájához. Mindenütt megtalálhatók a kis méretű, de az azonosítás lehetőségét biztosító fényképek is. Az aktuális tanulói névsor – mind a 24 osztály – után ott olvasható az iskolában végzett 8. osztályosok és osztályfőnökeik névsora 1979-től 2002-ig. Ha végigbongésszük a neveket, bizony néhányuknak a neve már ismerősen cseng valahonnét. Érdekes lett volna megnézni, hogyan is alakult a régi diákok élete, mi lett az egykori báthorysokból.

Nehéz néhány tíz oldalban összegezni 25 év munkáját, de a jubileumi évkönyv a két szerkesztőnek – *Látos Jenőnek* és *Radnai Zsuzsannának* – is köszönhetően hű képet rajzol a veszprémi szülők és diákok körében egyaránt népszerű iskola múltjáról és jelenéről. Az iskola mai és régi diákjai számára egyaránt érdekes olvasmány ez a kötet, melyet bizonyára megfelelően nagy példányszámban adtak ki, hogy minden érdeklődőnek jusson.

Csiszár Miklós

Emlékezés Wallner Ernőre: élete és munkássága – Veszprém: Magyar Földrajzi Társaság, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, 2003. – 302 p. Régi adósságot törleszt a kötet, hiszen az emberi emlékezet néha bizony igencsak gyatra. Könnyen felejtí azokat az embereket, akik nem harsányan, hanem a ma-

guk csendes módján téglát téglára rakva végezték munkájukat, építették környezetüket, szolgálták szűkebb és tágabb pátriájukat.

Ilyen építő volt az 1922-ben Veszprémbe került tanárember, *Wallner Ernő*, aki 1929-től 1943-ig igazgatója is volt Veszprém első állami alapítású középfokú tanintézetének, a Kerkápoly Károly Fiú Felső Kereskedelmi Iskolának. Később Sopronban a kereskedelmi iskola igazgatójaként dolgozott. A pedagógusi munka mellett kiterjedt földrajzi, gazdaság-földrajzi kutatómunkát végez. 1925-ben doktorált, majd 1938-ban egyetemi magántanári címet szerezve először a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, ezt követően Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetemen oktatott. 1957-ben védte meg kandidátusi disszertációját. *Wallner Ernő*, mint a Magyar Földrajzi Társaság örökös tiszteleti tagja, az ELTE Gazdaságföldrajzi Tanszékéről került nyugállományba. Romló egészsége, teljes megvakulása ellenére írásaival szinte élete végéig jelen volt a magyar földrajztudományban. 1982-ben Pakson hunyt el.

Az emlékkötet négy fő részre tagozódik. Az első rész halálának huszadik évfordulóján, a 2002. évi veszprémi Gizella Napokon a Veab-székházban tartott emlékülés anyagát tartalmazza. A tudósi-tanári életpályáról *dr. Tatai Zoltán*, a kötet szerkesztője ad átfogó, összegző képet. Az egyes szakaszokról, kiemelt fontosságú momentumokról volt munkatársai, akadémikusok, egyetemi tanárok, földrajztudósok, egykori tanítványai, munkásságának ismerői, köztük *Papp-Váry Árpád* akadémikus, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, *Berényi István*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a *Wallner-tanítvány Marosi Sándor* akadémikus és *Hajdú Zoltán*, a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára szóltak. Megemlékeztek a középiskolai iskolaigazgató *Wallner Ernőről* egykori iskoláinak képviselői: *Kópházi Ferenc*, a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola igazgatója, *Lökkös János* közgazdász a soproni Fáy András Kereskedelmi Középiskola nevében. Megszólt az édesapára illetve a nagyapára emlékező *Wallner Ákos* és *Wallner György* is.

A kötet második részébe a róla szóló, még életében megjelent méltatások, illetve a kifejezetten a kötethez készült visszaemlékezések kaptak helyet. Közöttük szerepel a tanítvány, *Somogyi Sándornak* a 111 éve született tudósra emlékező sorai és több középiskolai, egyetemi tanítvány és munkatárs szubjektív hangvételű írása.

A harmadik fejezet a kevésbé ismert vagy máig kiadatlan publikációk közzététele. Közöttük olyan, máig aktuális témák, mint *A Balaton izokron térképe*, *Adatok a Balaton közlekedés-földrajzi helyzetéhez*, *a Balaton-part népsűrűsége*, valamint a magyar mezőgazdasági termék-hungarikumokról szóló *Klíma és a talaj termékeinek minősége, hozzászólás a magyar mezőgazdaság speciális termékeinek keletkezéséhez* című 1941-ben megjelent értekezése. Kéziratban visszamaradt városföldrajzi tanulmányai évtizedek után is igazolják a tudós elképzelésének, véleményének helyességét.

Életének fontosabb dokumentumait az emlékkötet negyedik fejezete tartalmazza. Közöttük van a VIII. osztályos főgimnáziumi diák 1909-ből származó felvételi kérelme az Eötvös-kollégiumba, igazgatói kinevezése utáni első veszprémi érettségi tablókép, budapesti magántanári előadásorozatának tervezete és az azt minősítő dékáni levél a kari jegyzőkönyvi kivonattal együtt. Halála előtti utolsó híradása, üdvözlöte zárja a dokumentumokat.

A kötet záró fejezete a szerkesztő, *Tatai Zoltán* által összegyűjtött publikációs jegyzék, amelyik külön közli a tanulmányokat, elsőként az 1926-ban a Földrajzi Közleményekben megjelent *A felsőőrvidéki magyarság települése*, majd egy osztrák cikkre válaszoló és Trianon jogtalanságát tárgyaló *A burgenlandi kérdés* címűt. Közleményeinek jelentős része a Balaton és a Bakony területéhez, a Dunántúlhoz kötődik. Ezt követően ismeretterjesztő írásainak csokra következik, majd tankönyvei, egyetemi jegyzetei. Külön szerepelnek tanulmányúti beszámolóit, könyvismertetései, kisebb közleményei. *Dr. Tatai Zoltán* össze-

gyűjtötte Wallner jelentős szerkesztői munkásságát és felsorolja jelenleg hozzáférhető kiadatlan kézírásos munkáit és előadásanyagait is. A bibliográfia utolsó szakasza a tudósról szóló publikációk válogatott jegyzéke 1930-tól a kötet szerkesztésének lezárásáig.

Amint a szerkesztői záróban olvashatjuk, a veszprémi emlékülés és az emlékkötet közreadása jelentős állomás Wallner Ernő életének, munkásságának megismerésében, és talán arra is alkalmas, hogy az utókor kifejezze háláját és megbecsülését, ahogy azt az EL-TE rektora, *dr. Klinghammer István* professzor írta a tanácskozás résztvevőinek címzett levelében: „Az emlékezés szép szertartása ünnepélyes keretet ad az életben helytálló, az alma materre megbecsülést hozó pedagógus, a szép eredményeket elért szakember, és a nemzetközi hírnevet szerzett tudós, Wallner Ernő iránti tiszteletünk kifejezésének.”

Csiszár Miklós

Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium Értesítő a 2001/2002. tanévről. 10., jubileumi szám. – Veszprém: [Táncsics Mihály Szakközépiskola], 2002. – 131 p. [28] t. Több mint 150 év telt el azóta, hogy kötelezővé tették a magyarországi iskolák számára is a tanévi munkáról szóló tájékoztató, az Értesítő rendszeres megjelentetését. Ezt a folyamatot szakították meg 1950-ben hatalmi szóval. Ismételt jelentkezése a rendszerváltásig a magyar oktatásügy dokumentumai között csak esetleges volt. Ma, a XXI. század elején Veszprém megyében sajnos még mindig csak néhány iskola engedi meg magának azt a „luxust”, hogy rendszeresen tudósítson az Alma Mater tanévi eseményeiről.

A veszprémi Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium 10., jubileumi száma a 2001/2002. tanévről ad számvetést a diákoknak, szülőknek és a tanári karnak. Az évek óta azonos szerkesztési elvek alapján összeállított kiadvány most is a névadó Táncsics Mihállyal, ezúttal a névadó biográfiájával kezdődik. A bevezető egy „öregdiák”, az első – az 1992–93. tanévi – értesítő diákillusztrátorának, *Alattyáni Istvánnak* a visszaemlékezése. A következő oldalakon a '80-as évektől kezdődően adnak összegzést az iskola arculatának változásáról a kronológiaszerűen összerendezett események alapján.

Megszokott tartozéka az értesítőnek *dr. Borsi Lőrinc* részletes, mindenre kiterjedő igazgatói beszámolója. Ebben a létszámadatokról, a tárgyi és személyi feltételekről, a fejlesztésekről, a pályázatokról, vizsgaeredményekről kapunk olyan tájékoztatást, amelynek számadatai összevethetők az elmúlt évek értesítőiben közöltekkel.

Jelentős szakterülete az iskolának a műemlékfenntartó technikus képzés. Erről a tevékenységről több írás is szól más sajtótermékben megjelent írások újraközlésével, illetve *Nagyné Antalóczy Mária* és *Varga Lajos* tanárok, majd *Léránt Gabriella* diák adnak tájékoztatást a külföldi cserekapcsolatok során szerzett élményeik, tapasztalataik közreadásával. A kiemelkedő diákokról sem feledkezik meg a kötet szerkesztője, sorra bemutatja valamennyit.

Az értesítő röviden közli a tanév legfontosabb eseményeit is. Az igazgatói beszámolón túl az egyes egységek munkájáról kapunk képet, amikor beszámolnak a kollégium, a tanműhely tevékenységéről. A munkaközösségeket bemutató sorozatban ezúttal a villamos munkaközösségre került sor Varga Lajos segítségével. A szakközépiskolában számos szakkör illetve sportkör működik, köztük igen gazdag tematikával és szép eredményekkel a színjátéskör, a versmondók. Van nyelvi és irodalmi szakkör, tagjai eredményesen szerepeltek több versenyen és pályázaton. Működik az énekkar és beszámolt munkájáról az Európa Kör is.

Az iskolai könyvtár munkájáról *Kolozs Barnabásné* ír, számadatokkal reprezentálva az ott folyó sokrétű és igényes munkát. Ugyancsak az ő munkáját dicséri az iskolával kapcsol-

latos publikációk bibliográfiája és a keresést segítő betűrendes névmutató. Ezeknek az adatoknak az összegyűjtése bizony nagyon sok munkával jár.

Az elmúlt tanév értesítőjében sokoldalúan részletezett iskolai munka, oktatási és nevelési tevékenység jól teljesíti azt a követelményt, amit így fogalmaznak meg: „... az iskola minden munkatársának elemi érdeke és ebből származóan elemi kötelessége, hogy a Táncsics Mihály nevével fémjelzett iskolánkról jó kép alakuljon ki szűkebb és tágabb környezetünkben egyaránt.” Az értesítő rangos tagja a hasonló kiadványoknak.

Csiszár Miklós

Könyvsorozat veszprémi tanítókról, tanárokról. (In memoriam Helyes László 1914–1981 / szerk. Kováts Sándor – Veszprém, Sempre, [Tanítók, tanárok 1.] 2000. – 46 p. mell. 7 p. – In memoriam Bálint Péter, Horváth Gyula, Kováts Zsigmond, Mohos Zoltán, Tantó István / szerk. Kováts Sándor Veszprém, Sempre, [Tanítók, tanárok 2.] 2003. – 137 p.) Múltunk ismerete nélkül minden bizonytalansággal szegényebbek lennénk. A pedagógustársadalomnak is illik ismerni múltját, illik ismerni az elődöket, a közoktatás gyalogos katonáit, akiknek nem jelentek meg tankönyvei, nem neveztek el róluk oktatási módszert, nem voltak állandó szereplői az adott korszak divatos médiájának. De tanítottak, neveltek és sok száz vagy ezer, ma már régen nem iskoláskorú hajdani nebuló emlékezetében ott vannak ők, csak ezt az emléket fel kell frissíteni.

Kitűnő szolgája ennek a feladatnak a nyugdíjas iskolaigazgató, Kováts Sándor, aki a veszprémi iskolatörténeti gyűjteményt bemutató Iskolatörténeti Kalauz után *Tanítók, tanárok* címmel indított sorozatot hajdan volt veszprémi tanítók, néptanítók, tanárok munkásságának a felidézésére. Célja, mint az előszóban írja, hogy „... példát állítsunk az egykori pedagógusok életével. Szembeszálljunk az egyre inkább megmutatkozó értékvesztéssel. A múlt iskolájában működő kiemelkedő pedagógusok életével bizonyítjuk, hogy a személyiség értékei nem avulnak el.”

Talán a publicitást kerülő szokásos pedagógus szemérmesség is az oka, de a sorozat első kötetének még a nyomát sem találtam az egyébként jól használható és gyakran frissített számítógépes könyvtári adatbázisban és a második kötet is csak azért villant a szemembe a képernyőn böngészés közben, mert azon ott olvastam Mohos tanár úr nevét, aki 1953–57 között osztályfőnököm volt a veszprémi vasútállomás melletti I. Számú Állami Általános Fiúiskolában, a mai Kossuthban.

A sorozat nyitó kötetének a témája a nyolcosztályos veszprémi piarista gimnázium utolsó végzős osztályának a főnöke, Helyes László piarista szerzetes tanár élete és munkássága. Az egykori tanítvány, Lechner László ad keresztmetszetet a népművészet értékeinek a felszínre emelése és terjesztése terén kimagasló eredményt elért pedagógusról. Helyes országos ismertségű és elismertségű néptáncgyűjtést hozott létre a gimnázium felsőbb osztályos diákjaiból. Ezt a munkáját csak az államosításig folytathatta, az akkori hatalom még a városból is eltávolította. A kitűnő szaktanár matematika és fizika órái is emlékezetesek maradtak, ahogyan arról Kováts Sándor írt. Számos fénykép illusztrálja a kötetet, köztük utolsó veszprémi piarista osztályának tablóképe is, melyet már nem engedett az új kurzus 1948-ban az iskolában kifüggeszteni. A könyvet a diákkort idéző anekdoták fűszerezik. Érdekes színfolt az 1946–48 körül íródott osztályinduló. Tanítványjaiban, köztük a Kossuth-díjas tánc- és zenefolklorista Pesovár Ernőben, az egyetemi tanár, karnagy Zámbo Istvánban is tovább él munkássága. Az öregdiákok, néptáncosai együtt búcsúztak el az 1981-ben Kecskeméten 67 éves korában elhunyt osztályfőnöküktől.

A Tanítók, tanárok sorozat második köteté veszprémi néptanítóknak állít emléket. A

2003-ban megjelent kötetben a sorozatszerkesztő Kováts Sándor öt kiváló pedagógus élet-történetét foglalta össze az egykori tanítványok, öregdiákok írásait is felhasználva.

Bálint Péter néptanító 1926-ban került Veszprémbe. Szaktudása, iskolán kívüli munkássága alapján 1937-ben címzetes igazgató-tanító kinevezést kap. A vármegyei Általános Tanítóegyesület elnöke, majd a városi képviselő-testület tagja. Részt vállal a városi dalegyesületben, 1941-től a Veszprém városi Fiú Elemi Iskolák igazgatója. Az egyházi iskolák 1948-as államosításakor nem bízzák meg iskolavezetéssel. Ekkor az Állami Tanítóképző Gyakorló Általános Iskolájába került, ahol szakmai tapasztalatát, kapcsolatteremtő erejét jól tudta kamatoztatni gyakorlatvezető tanári munkájában. Igazgatói cím nélkül is az iskola szakmai irányítójává vált. 1968-ban bekövetkezett halálával egy lelkiismeretes, szigorú, de feltétlen igazságos pedagógus távozott.

A veszprémi Temetőhegyen született az iparoscsaládból származó *Horváth Gyula néptanító*. Itt járt elemibe és a piarista főgimnáziumba. A győri népiskolai tanítóképzőből végzés után csak 1929-ben kerül vissza szülővárosába, ahol egykori elemi iskolájának lett tanítója. Később az iparostanonc iskolában is oktatott, amelyhez családja révén is erősen kötődött. 1938-tól már az iskola igazgatójaként munkálkodott, eredményesen látva el a nehéz feladatot. Rá emlékező volt tanítványainak sorai is bizonyítják ezt. Ugyanakkor – mint azt a korszak többi jeles pedagógusa is tette –, aktív szerepet vállalt Veszprém közéletében. Tanítói munkája nem ért véget az iskola kapujánál. Az iskolák államosítása, az iskolarendszer átalakítása Horváth igazgató úr életét is felborította. 1949-ben búcsút kellett vennie szeretett iskolájától, ahonnan lekerült a kereszt és az „Isten áldja a tisztas ipart!” tábla. Később a 2. Számú Általános Iskolába helyezték igazgatóhelyettesnek. Halálával olyan néptanító távozott, aki megvalósította, amit a tanítóképzőben rábíztak. Értéket teremtett a rábízott gyermekszívekben. „... Áradt belőle a jóság, a szeretet, mely átsugárzott környezetére, tanítványaira...”

Tanítócsaládból származott a kötetben sorra vett következő pedagógus, *Kováts Zsigmond néptanító*. A nemzet napszámosságainak mindig nehéz sorsuk volt, és a sors a Kováts családdal sem tett kivételt. A szerző szeretettel ír édesapjáról a veszprémi Jutas pusztá egykori tanítójáról és nagyapjáról, aki a zalai Pölöskefő kántortanítójaként élte le életét. Kováts Zsigmond az összevont hatosztályos iskolát olyan szakmai színvonalon vezette, hogy a veszprémi Angolkisasszonyok Tanítónőképzőjéből sorra jártak hozzá hospitálni a tanítónő jelöltek. Az 1930-as években aztán a felnövekedett gyerekek iskoláztatása miatt a család Veszprémbe költözött. Kováts tanító úr itt a Szent László és a Szent István elemi iskolában tanított. Munkája elismeréseképpen igazgatói címet kapott. A világháború után a mellőzöttség jutott osztályrészéül. 1952-től a Veszprémi Járási Tanács művelődési osztályán lett számadó igazgató. Hatalmas munkabírása, óriási türelme és segítőkészsége legendás volt. Egykor tanítványai és kollégái szeretettel emlékeztek meg „a veszprémi járás jóságos szívű és csendes szavú Kováts Zsiga bácsijáról”.

Kiterjedt pedagóguscsalád tagjaként került a kötetbe *Mohos Zoltán tanár úr*. Édesapja és öt testvére is pedagógusként élt és dolgozott. 1928-tól már a megyében tanított, először Szentkirályszabadján, majd Veszprémfajszon. 1939-ben került a veszprémi Római Katolikus Elemi Népiskolába tanítónak. Részt vállalt a város közéletében is, többek közt tagja volt a Veszprémi Hírlap szerkesztőségének is. Az iskolák államosítása után az 1. Számú Állami Általános Fiúiskolában tanított. Az ötvenes évek közepén szerezte meg orosz szakos nyelvtanári képesítését, néhány leckével előbbre járva tanítványainál, miközben tanított. Ebből akkor semmit sem vettünk észre. 1956 októberében, a forradalom kitérője után óriási lendülettel kezdte el a német nyelvet tanítani, de néhány hét után vissza kellett állnunk az oroszra. Mohos tanár úr szeretetteljes szigorával, erkölcsi tartásával és emberségével nekünk, volt diákjainak egy életre szóló útravalót adott.

A Nagykőrösön képesítőzött *Tantó István néptanító* is kiterjedt pedagóguscsaládból származott. Tanítói munkásságának mindössze egy évtizedét töltötte Veszprémben, ennek ellenére nyomot hagyott a város oktatási életében. Részt vett a református népfőiskola szervezésében, rendszeresen jelentek meg írásai gyermeklapokban, vasárnapi iskolát szervezett és az államosításakor az Angolkisasszonyok zárdája az iskolaigazgatói feladatkör ellátására kérte fel. Később Pécssett a Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájában tanítva vívta ki a város polgárainak elismerését.

A forrásmunkákat is megadó *Tanítók, tanárok* sorozat a veszprémi Dózsa György Általános Iskola Iskolatörténeti Múzeumának kiadványa. A pénztelenséggel küzdő oktatásban üdítő kivétel az olyan iskola, amelyik sanyarú anyagi helyzete ellenére képes és akar tenni azért, hogy megmutassa azt a lassan feledésbe menő értékrendet, azt az erkölcsiséget, melyet az egykori néptanítók, tanárok képviseltek. Jó szívvel ajánlhatók az itt olvasható írások és nem csak a tanító bácsik, a tanár urak egykori tanítványainak.

Csiszár Miklós

Sebő József: A királyi régió: Szigligettől Esztergomig. Veszprém: Új Horizont Kiadó –, 2003. – 152 p. A recenzens úgy érzi, először a könyv címét illik meghatározni. Az előszókat írók tollából ugyan kiderül, hogy a Közép-dunántúli Régió – Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém – megyékről van szó a könyvben, mely a Magyarországon létrehozandó (?) régiók egyike. Azonnal felvetődik a kérdés: biztos, hogy így lesz? A szakértők sem biztosak a jelenlegi felosztásban, talán ezért is volt merész vállalkozás a könyv kiadása, mely e megyéket tárgyalja. De visszatérve a címhez, azért kapta a könyv ezt a címet, mely ugyan találó – és ezért jobban eladható is –, mert ebben a három megyében alakultak meg a honfoglalás után a királyi székhelyek. Ettől függetlenül a téma tárgyalása nagyon is aktuális, hiszen néhány hónap választ el bennünket attól, hogy Magyarország is tagja lesz az Európai Uniónak. Az már biztos, hogy tagok leszünk, és a régiók is létrejönnek, de *mit és mennyit* tudunk erről a témáról? Ebből a szempontból vizsgálva, minden, ami információkat tartalmaz, nagyon fontos, legyen az könyv vagy más médium.

Igaz van a szerzőnek, hogy a témát sok oldalról lehet megközelíteni – és kell is –, ha a magyar lakosság minden rétegéhez el akarjuk juttatni a szükséges információkat. A szerző ezt a felvilágosítást – véleménye szerint – a tanár oldaláról közelíti meg. Ez önmagában nagyon helyes, hiszen az alapvető információk közlését az ifúságnál kell kezdeni. Éppen ezért nagyon helyesnek tartom, hogy a könyv elején helyet kapott egy olyan fejezet, mely *A régiók Európája* címet viseli. Valóban nagyon fontos, hogy először az alapvető fogalmakat kell tisztázni, azonban már itt hadd jegyezzem meg, különösen ha tanári szempontokat alkalmazva íródott a könyv, hiányolom a könyvben szereplő angol nevek (GDP, E.S.D.P., SAPARD, PHARE, ISPA stb. feloldását, ezek magyar fordítását és közlését. Ez egy pótlólagos jegyzékkel megoldható lett volna.) Valójában ez a fejezet és a *Gyarapodó kapcsolataink* rész nyújt teljesen új ismereteket az olvasónak, hiszen a többi részben már sokszor és sok helyütt megtalálható információkat kapunk, nagyon rövidítve és talán más csoportosításban. Természetesen ez így nem hiba, hiszen így együtt összegyűjtve, sűrítve szorosan hozzátartozik a cím által közölt tartalomhoz, és a más-más megyék olvasói bizony keveset tudnak a másik megyéről. Pedig a közvetlen szülőföld a saját megye ismeretén túl, most, hogy születőben vannak a régiók, talán szükséges és illene is többet tudni róluk.

Az természetes, hogy a három megye minden nevezetességét, alapvető tudnivalóit nem lehet egy 150 oldalas könyvben elmondani, éppen ezért hiányzik a könyvből – a szerző is elismeri –, sok fontos információ, téma, de tétélezzük fel, hogy a leendő olvasó, különösen

saját megyéjéről sokat ismer, melyről a szerző nem tesz említést. Ha a teljességet kérnénk számon, nem lehetne egyetlen témát sem megírni néhány oldalon, nem lehetne 3 és fél oldalban leírni pl. a *Kulturális örökségünk* témát. Ezért elfogadom a szerző *szubjektív* válogatását és dicsérendőnek tartom vállalkozását, és elismerem széleskörű ismeretét, még akkor is, ha tudom, hogy Veszprém megyét, mint szülőföldjét és mint Komárom-Esztergom megyét, mint évtizedig lakó-munkahelyét jól ismeri.

Dicsérő elismerésem mellett azonban megjegyzem, hogy azt valahol meg kellett volna említeni, hogy a három megyében nem csak romák találhatók, hanem vannak németek, szlovákok is és erről is illett volna említést tenni.

A könyv olvasmányossága mellett sok esetben *bedekkerként* is használható, mert vannak benne olyan adatok, melyek másutt nem találhatók.

Végezetül, helyesnek tartom a könyv kiadását, mert mint ahogy az egyik előszót író megjegyzi: „*Magyarországon a regionális gondolkodás még kialakulatlan*”, és ha ezt ezzel a nem kis vállalkozással segíteni tudjuk, érdemes, szükséges volt kiadni.

Toth Dezső

Hogya György: Veszprém város kitüntetettjei. Veszprém, 2002. – 195 p. Ezzel a címmel jelent meg a 2002. évben a *Veszprém városi füzetek* 5. kötete. A közel 200 oldalas összeállítás a rendszerváltozás után megalapított kitüntetések – nyolcat alapított eddig a városi önkormányzat közgyűlése – tartalmazza. Pontosabban a díszpolgár kitüntetést örökölte a közgyűlés, de megújította és az előző rendszer alatt kitüntetettek közül az arra érdemeseknek meghagyta, a politikai célból adományozott személyeket törölte. Így az érdeemesek között a korábbiakból mindössze négy személy maradt.

A városi önkormányzat már a megválasztásának kezdetén, 1991-ben megalkotta a maga kitüntetési rendjét, melyet az évek során folyamatosan megvalósított. Elsőként a *Pro Urbe-díjat*, majd a *Gizella-, Ranolder-*, és 2001-től újabb 4 díjat osztanak ki *Véghely-, Perlaky-, Hornig-, Polinszky-díjat* az arra érdeemesek között.

A most kiadott füzet a több mint tíz év alatt kitüntetett személyek, az összeállító Hogya György szerint 125 fő adatait és érdemeit sorolja fel. Az összeállításban kötött rendszer szerint találjuk a személyeket. Külön közli az egyes díjak jutalmazottjait, melyeket az önkormányzat díjról szóló rendelete vezet be. Tipográfiai kiemeléssel következik az odaítélés indoklása, majd az életút leírása, a publikációk, néhány róla szóló, megjelent információ következik. Végül a munkásságért kapott kitüntetések felsorolása zárja a leírást. Mindezeket kiegészíti a kitüntetett fényképe.

Megtudjuk a könyvből, hogy a már említett 125 kitüntetésből 10-et valamilyen közösség kapott. Közöttük elsősorban művészeti együttesek vannak, de a város sportjáért is kapott kitüntetést közösség.

Érdemes születési hely szerint megvizsgálni a kitüntetett személyeket. Mint tudjuk, az elmúlt 40-50 évben nagy mobilitás ment végbe hazánkban, mely Veszprémet sem kímélte, s a lakosság száma az említett időszak alatt a háromszorosára növekedett. Természetes tehát, hogy az ide települtek is bekapcsolódtak a város életébe, részt vettek a társadalmi életben, s foglalkozásuk, munkahelyük, tehetségük szerint megalkották életüket, sokan hírnevet szereztek a városnak. Úgy is mondhatnánk, *veszprémi*ek lettek. A kitüntetettek száma is bizonyítja állításunkat, hiszen közöttük mindösszesen 22-en vannak, akik a városban születtek, 28-an kerültek be a megyeszékhelyre a megyéből, s a többiek az ország más-más tájáról költöztek Veszprémbe. A kitüntetett személyeket, valamennyit dicséret, elismerés illeti, s ezt a város vezetősége az odaítélt díjakban fejezte ki, de dicséret jár a város lakossága részéről is, hiszen mindannyiunkért dolgoztak, s nekünk is hírnevet szerez-

tek. Dicséret illeti a kötet összeállítóját, mert a díjtadáskor megjelent sajtóhír után évek-évtizedek elteltével is megtudhatják az utódok, hogy korunkban kik voltak azok a személyek, akik a város hírnevét öregbítették, de azt is elolvashatja az utókor embere, hogy önzetlen munkájukat a város akkori vezetése elismerte.

Várjuk a *városi füzetek* további kötetait, melyek az előzőkhöz kapcsolódva hírt adnak egy-egy eseményről, a város *működéséről*. Egyetértünk a bevezetőben leírt javaslattal, hogy szükség van egy városi archívumra, ahol minden dokumentumot összegyűjtve megőriznek és a hasonló füzetek összeállítói onnan válogathatnak.

S végül egy megjegyzés: A kötetben több személy kitüntetései között szerepel a *Pro Meritis*, a *Veszprém Város Aranyérme*, ill. a *Veszprém városért aranyfokozat*. Ezek nem szerepelnek a felsorolt városi kitüntetések között. Kérdésünk: mi az oka? De jó lenne együtt látni a több év óta kiosztott *Brusznjai emlékérem* kitüntetettjei leírását is.

Toth Dezső

Alma Mater a veszprémi várban / Szerk.: Lechner László. – Veszprém: Veszprémi Piarista Öregdiákok, 2003. – 137 p. A rendszerváltást megelőző néhány évben – a megváltozó politikai közállapotok és az ennek nyomán bekövetkezett társadalmi közgondolkodás hatására – az oktatásügyben is elindultak olyan folyamatok, amelyek negyven évnyi időszakadást követően számos területen megteremtették a kontinuitást a korábbi évtizedek számos pedagógiai jelenségével. Az iskolaszervezet átalakulása mellett az iskolafenntartók körének kiszélesedése, az egyházi iskolák újbóli működése, a pluralitást biztosító 1993-as oktatási törvény (s a még ezt megelőző, már a megengedhetőséget bizonyos megkötésekkel tartalmazó 1985-ös) az új lehetőségek széles skáláját jelentették a hazai közoktatás számára.

E kezdeti folyamatok nem nélkülözték az érzelmi alapú, nosztalgikus indíttatású, de mentálisan nagyon is tudatos olyan egyéni és közösségi igények megjelenését, amelyek átívelő kötődést jelentettek a korábbi évek, évtizedek és a jelen között. Ezek között tarthatjuk számon a régi minták, hagyományok alapján megrendezésre kerülő osztálytalálkozókat és a hagyományos rituálékat (Veni Sancte, gyász- és hálaadó szentmise, istentisztelet, felekezeti oktatók, hittanárok meghívása stb.), valamint a vallásos jelleget kifejező emlékkötetek, visszaemlékezések megjelenését, ezekben a szakrális jellegű szervezetek tevékenysége és az ezekhez kapcsolódó jelképek, illusztrációs anyagok megjelenítését. Fontos vonatkozás az is, hogy az önkormányzati (főképpen közép-) iskolák többsége ismét megjeleníti a hagyományos (de tartalmában és formájában is korszerűsített) évkönyveket, s ezekben, amennyiben 1948 előtt is működtek, s egyházi fenntartásúak voltak, hivatkoznak e múltira.

A retrospektív jellegű kötetek szerzői és anyagi háttérét többnyire az egykori diákok (osztályok, évfolyamok, öregdiák baráti közösségek) jelentik. Számukra a megélt múlt jelenné tétele nemcsak pszichikai és mentális szükséglet, hanem olyan történelmi feladat is, amely pótol, visszaidéz az eltűnt évtizedek felejtéseiből. Olyan széles körű mikrotársadalmi mozgalom ez, amely jól körülhatárolható egykori (s mindig hozzá teszik: egyre fogyatkozó számú) tanár- és diákcsoportokból áll.

Veszprém megyében és egyben Veszprémben a leghosszabb múlttal az 1711-ben alapított egykori piarista gimnázium rendelkezik, amelynek jogutódja a Lovassy László Gimnázium. A rendszerváltozás után egy másik intézmény (talán még inkább) elődjének vallhatja az alig tíz év múlva háromszáz évvé váló iskolát: a Padányi Biró Márton Gimnázium (és csatolt részei), amelynek fenntartója a Veszprémi Érsekség, de piarista szellemben működik és igazgatói az újrualapítás óta (ismét) piarista szerzetes tanárok.

A hagyományokat felvállaló és tovább éltető Lovassy Gimnázium Öregdiákok Baráti Köre történeti előzményei azok az osztálytalálkozók voltak, amelyeket évtizedeken át különböző budapesti éttermekben tartottak meg, amely alkalmakkor megemlékeztek elhunyt tanáraikról, osztálytársaikról, elutaztak temetésükre és minden évben megemlékeztek rendalapítójuk emléknapijáról. A baráti kör megalapítása azért is lett neveléstörténeti értékű, mert a különböző kiadványaik előkészítése révén számos olyan dokumentum vált ismerté és közkinccsé, amelyek családi archívumokban őrződtek és nem kaptak nyilvánosságot. A publikációk sorában az első (de mindjárt két) kiadvány az 1986-ban kiadott, a Kegyestanítórendi Gimnázium alapítása 275. évére megjelentetett Emlékkönyv volt, amelyet a Lovassy gimnázium és a baráti kör külön-külön adott ki. Ezt követően a rendszerváltás után több, részterületet feldolgozó munka jelent meg. (1999: Emlékfüzet, 2000: In Memoriam Helyes László, Veszprémi aranyéveink, A Davidikum története.)

Az újabb kötet, amely az Alma Materről közöl (többnyire visszaemlékezéseken alapuló) szövegeket, eklektikus jellegű. Célját a szerkesztő így fogalmazza meg: „*Célunk távolról sem a félévszázad előtti múlt ódságainak visszaajánlása vagy szembehelyezkedés a mai kor követelményeinek megfelelő nevelési, képzési irányzatokkal. Sokkal inkább oly értelemben szeretnénk vizsgálatra érdemes valós történeti anyagot bemutatni, mely szerint ez az iskola az adott korban milyen jellemzőkkel és a nevelési összetevők milyen ötvözetével tudott kiemelkedően eredményes lenni. Miben és milyen módon tudott az emberi tartáshoz, az életben való helytálláshoz, teherbíráshoz, az egészséges közösségi és identitástudat kialakításához szülő útravalót adni*”. Korrekt, tiszteletre méltó szándék ez, amelynek szellemét az egész kötetben végig kísérhetjük a gondos anyaggyűjtés és a szerzői, szerkesztői munka révén. *Lechner László*, aki villamosmérnöki oklevelet szerzett, történészi elhivatottsággal készítette el a könyvet.

Az *Előszót* követően az *Alma Mater a veszprémi várban* a baráti kör múltját, a megjelent kiadványokat valamint a hagyományokat, azt az identitást mutatja be, amely a piarista szellemiség jellemzői. Külön rész ismerteti az iskola régi környezetét, majd az összetartozás megőrző erejét megjelenítő sorokat olvashatjuk: „*Külön is említést érdemel e széles korskálájú diákközösségekben szerzett tapasztalat, amely szerint a legidősebb és a legfiatalabb fiúk között egyfajta felnőtt-gyermek szeretetkapcsolat kibontakozása is megfigyelhető volt. A nagyok bátorító megértéssel és türelemmel foglalkoztak a kicsikkel, ők pedig bizalommal és tisztelettel támaszkodtak a tekintélyes, idősebb társakra*”.

A kötet legterjedelmesebb része a tanárokat bemutató fejezet. Közel negyven személyiségről, jellemző vonásaikról, tetteikről olvashatunk a visszaemlékezésszerű sorokban. Ezek inkább a mentalitásbeli vonatkozásokat emelik ki, s többnyire nélkülözik a konkrét adatokat. (A későbbi biográfiai kutatásokat nagyban segítették volna a legalább minimálisan kötelező – s nyilván felkutatható – születési és halálozási adatok, valamint az, hogy az intézményben mikortól meddig működtek. A rendelkezésre álló évkönyvekből ezek az adatok valószínűleg kigyűjthetők.)

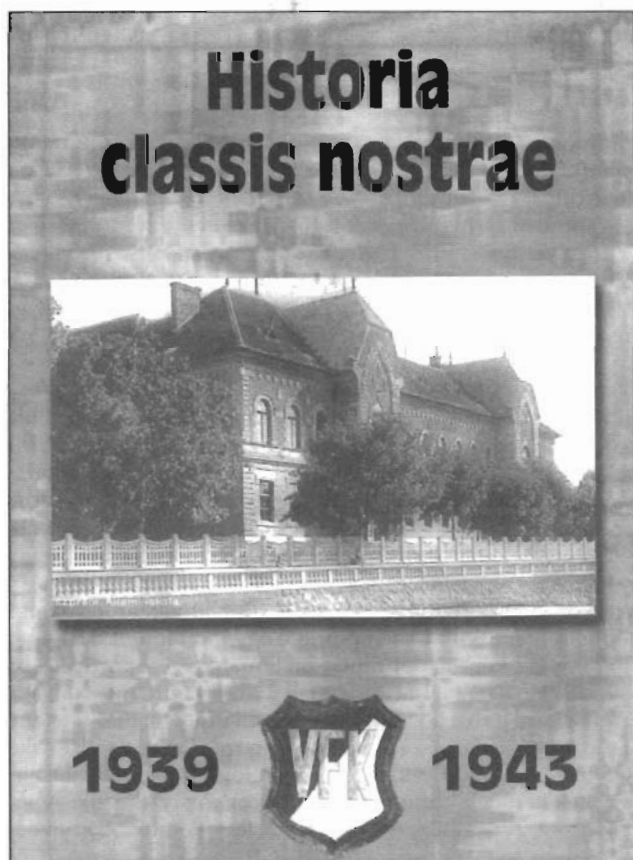
A *Gyarapító cselekvéseinkben* olvashatunk az önképzőkorról (amely tartalmában legalább olyan értékes volt, mint a pápai református kollégiumé), a gimnázium egykori tanáráról, igazgatójáról, *Laczkó Dezsőről* elnevezett korról, a technikai szakosztályról, a cserkészmozgalomról, a zenei életről, a népi hagyományok ápolásáról és a testi nevelésről. Külön fejezet szól a piarista iskolákra jellemző személyiségformáló erkölcsi (benne a vallási és nemzeti identitásra) nevelésről.

Rövid áttekintés foglalja össze az egykori diákok ötven-hatvan évvel későbbi, azaz a közelmúlt években és a napjainkban megélt élményeit: a találkozó hangulatát, az emlékek megőrzéséért történő munkálkodást, a régi hűnév továbbadásának örömét.

A kötetet *Melléklet* (Piaristák ma Veszprémben, Pro Patria et In Memoriam), valamint *Függelék* (Szemelvények a veszprémi Szt. Anna kápolna történetéből, Volt veszprémi pia-

rista tanárok nyughelyei) zárja. A kötetet számos fotó és más dokumentum illusztrálja, amelyek fontos tartozékai az egykori piarista iskola történeti hagyatékának.

Tar Kálmán: Historia classis nostrae. – Veszprém: A szerző kiadása, 2003. – 70 p. A kötet a veszprémi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamú Kerkápoly Károly Fiú Felsőkereskedelmi Iskola utolsó, 1943-ban érettségizett osztályának egykori tanulóit, tanárait s az évfordulós találkozók eseményeit mutatja be, amelyeket visszaemlékezések színesítenek. *„Évfolyamunk történetének leírásán túl, nevelési célja is van e könyvecskének. Azt szeretnénk bemutatni az utókornak, hogy az akkori iskolánk felejthetetlen tanárai a tananyagon kívül, miként tanítottak bennünket a törhetetlen hazaszeretetre, a kötelességtudatra és a felelősségérzetre”* – írja az *Előszóban* a szerző. Ez a kötet is, mint annyi más visszaemlékezés, az iskola nevelőmunkáját, a jellemfejlesztést hangsúlyozza, mint amely az évtizedek alatti helytállás forrása. Olyan szoros emberi kapcsolatokat idéz fel, mutat be, amelyek az évek során tovább szilárdultak, még akkor is, ha a tényleges fizikai, személyes találkozásokat nélkülözni kellett. Ez nem azonos távolság és az idő által megszépített múltképzettel, hanem olyan személyiségvonás-hozadék, amely túlmutat a diákevek rokonszenvén.

A visszaemlékezések sorát *dr. Benkő Istvánné dr. Kiss Aranka*, az iskolához 1942-ben került és a jogutód Közgazdasági Szakközépiskolából 1978-ban nyugalomba vonult tanárnő, tankönyvszerző, országos szakfelügyelő írása vezeti be. Az iskola története rövid összefoglalását követően az 1939–1943 közötti osztály tanévenkénti története olvasható, majd az első (30. évi) osztálytalálkozón át a legutóbbiig, a kilencedikig (59. évi) ismerhetők meg az események. (Közel a 80. életévükhöz az eredeti 32-es osztálylétszámból mindössze 11-en élnek még.)

Egy-két mondatos ismertetés mutatja be az egykori tanárokat, valamint az osztályban tanult diákokat. Az adatok szűk köre azonban így is érdekessé teszik a különböző életpályákról szóló közlést.

A kötet második részében az egykori diákok közül *Friedler Gyula, Tar Kálmán, Komáromi Lajos, Lohonyi Sándor, Sziüllő Ferenc* visszaemlékezése olvasható. Az iskola nevelő és oktató hatásáról így szól a szerző: „*A mi időnkben nem volt televízió, videó, számítógép, internet, részünkre a drága tanáraink közvetítették az ismereteket. Nekünk a mi iskolánk nyitotta meg a világot, alakította ki világszemléletünket, töltött fel bennünket ismeretekkel. Önállóságot, felelősséget, vallásosságot neveltek belénk*”. Ha több, mint fél évszázad után is így lehet visszaemlékezni egy iskolára, annak tanárai méltán megérdemlik az utókor méltó tiszteletét azoktól, akik útravalóul magukkal vitték nem csak a szakmai ismereteket, hanem emberségük kvalitásait is.

A kötetet dokumentummelléklet zárja, amelyben a fotók mellett írásos anyagok is helyet kaptak.

A régi Veszprém képeslapokon. Válogatás Balogh Gyula gyűjteményéből. – Veszprém: Faa Produkt Kft. 2002. – 149 p. „*Kedves Olvasó! Mikor ezt a könyvet kinyitja, fellapozza, egy olyan kiadvány jelenik meg Ön előtt, mely egy város múltját mutatja be képeslapokon a maga valóságában; épületeinek, azok környezetének, a város legérdekesebb részeinek valódi színeivel, hangulatával, mintegy visszapillantást adva az elmúlt száz évre, mint történelmi időre*” – olvasható az Előszóban a kétezres veszprémi képeslappal rendelkező *Balogh Gyulától*, aki erdélyi születésűként 1961-től lett városunk lakója. A szülői ház hatására a postabélyegek, majd a numizmatikai anyagok után a képeslapokban találta meg a negyed század óta tartó gyűjtői elkötelezettséget.

Amikor az 1800-as évek utolsó harmadában világjelenség lett a képeslap, mint rövidebb közlemények küldésére alkalmas nyomtatvány, szinte azonnal megindult ezek gyűjtése, természetesen csak szűk körben. Talán ez és az a jellege, hogy alkalmi üzeneteket tartalmazott, oka annak, hogy az első évtizedek lapjai ma már nagyon ritkák. Így vagyunk a veszprémi képeslapokkal is. Ezek amatőrök vagy akár hivatásos fényképészek egyedi képei helyett (szerencsére kivétel van), széles körben népszerűsítették, mutattak be, ismertettek meg lakó- és középületeket, intézményeket, különböző más épített objektumokat, tereket, utcákat, vendéglőket, üzleteket és városrész-látványokat. A változásokban a marandóságot, az egykor voltat őrizték meg ezek a képeslapok, amelyek építészettörténeti, városképi, életmódbeliséget tükröző szempontból egyaránt fontos dokumentumok.

E kötet közel háromszáz képeslapot mutat be tematikus csoportosításban. A magyarázó, értelmező szövegek *Molnár Jánosné* tanárnő, helytörténetíró munkái, aki gondos forráskutatással, anyagfeltárással járult hozzá a könyvészeti érték teljességéhez.

Az egyes témakörök – természetesen – különböző számú és időszakokból származó lap reprodukcióját tartalmazzák. Ezekhez kitűnően történt a képkiválasztás: több hasonló közül a legjellemzőbbek kerültek közlésre. A témakörök a következők: A Várhegy és a vár-alja, Veszprém belvárosa, A színház, Az iskolák, A templomok, A honvédség, Veszprémi

*Hetivásár az egykori Piac téren
(A kötet 53. oldalán lévő reprodukció)*

látképek. Ezek alapján a kötetet lapozgatók figyelemmel kísérhetik Veszprém épített környezetének változásait, amelyek az évtizedek múlásával egyre gyorsabb ütemben alakították át a városképet, amelyből azért számos eleme, együttese átvészelte az évtizedeket, s megőrződött azok kisvárosi jellege napjainkra is. A történelmi városrészek átalakulása, modernizációja – szerencsénkre – nem járt mindenütt olyan változásokkal, hogy a barokk, a klasszicista, majd a szecesszió építészeti örökségnek ne maradtak volna meghatározó városképi együttesei.

Bár a kötet céljától függetlenül, de feltétlenül figyelemre méltóak a jó néhány lapon (ha töredékesen is) olvasható egykori üzenetek, köszöntések. Kordokumentumok ezek is, amelyeket (talán egyszer) érdemes lenne ugyancsak tematikus csoportosításban közreadni. Hangulatokat, életrészleteket, életmódbeli állapotokat örökítenek meg, amelyek a történelmi múlt részéhez tartoznak, s értelmezhetnek olyan szituációkat, amelyeket városunk lakói, az itt tartózkodók éltek meg.

A kötet igazi értéke a közzététel, az, hogy azok is részesei lehetnek a múltbeli városkép élményeinek, akik koruknál fogva, vagy későbbi veszprémivé válásuk miatt nem emlékezhetnek ezekre. Balogh Gyula erre utal soraival: „Ajánlom e könyvemet mindazoknak, akiket a város szépsége örömmel tölt el, akikben a képek láttán egykori emlékek elevenednek fel, azoknak, kik a régi várossal csak a képeken találkozhatnak, kik e lapokat gyűjtői szemmel nézik, kik könyvtárukat csak egy csodálatos könyvvel kívánják gyarapítani...”

Külön is értékelni kell azt a könyvészeti munkát, amelyet a tervező, Debreceny Miklós, valamint a *Faa nyomda* végzett: a kötet könyvművészeti díjra érdemes alkotás.

Tölgyesi József

VESZPRÉMI PANTEON

Egy díszpolgár, dr. Polinszky Károly emlékére

LÉKÓ SÁNDOR

Van valami felemelő abban, ha egy akadémikust halála után évekkel is egyre inkább magáénak érez egy város, amely nem is szülővárosa, de életében annyi szállal kötődött hozzá, hogy – ha lenne ilyen –, akár „választott” szülővárosának tekinthetné. A szeretet és a megbecsülés kölcsönösségét jelzi, hogy a város díszpolgárrá fogadta őt és emléktáblával tisztelte meg a nagyjai számára létrehozott Vár-béli panteonban, s a Polinszky-díjat évről évre megkapják a városért és az egyetemért sokat tevő tudósok, közéleti emberek. Azt valószínűleg kevesen tudják, hogy dr. Polinszky Károly veszprémi rektorkodása alatt kezdődtek a mára hagyományossá vált egyetemi újévi fogadások is, amelyek a város, a környező gazdasági vállalkozások és az egyetem vezetőinek összetartását erősítik.

Hosszú és vesződséges volt az út, amely Budapest szülőttét „veszprémivé” tette, olyannyira, hogy ma már élettörténetének nagy részét a város képzeletbeli történelemlapjain olvashatjuk.

Polinszky Károly 1922. március 19-én született. Kor- és sorstársa, *Benedek Pál* professzor visszaemlékező írásából tudjuk, hogy az elemi iskola elvégzése után szülei a belvárosi báró Eötvös József reáliskolába írátták, ahol végig jeles tanuló volt. Tagja, majd ifjúsági elnöke volt a bélyeggyűjtő körnek. Az, hogy milyen jó szervező, ekkor még csak sejthető volt, de ez a sejtés néhány év múlva (többszörös) bizonyítást nyert. Az egyetemi vizsgákat könnyedén abszolválta, így kiegészítő jövedelemforrás után is nézhetett. Többek között gépészmérnök hallgatókat korrepetált ábrázoló geometriából, de visszajárt egykori középiskolájába is, ahol a kémiai gyakorlatokban segédkezett *Krausz* tanár úrnak. Mindeközben még arra is jutott ideje, hogy professzorait rábeszélje tantárgyuk anyagából írandó könyvek összeállítására (ezek voltak az úgynevezett *Molekula* könyvek), s még a könyvek megjelenetése mellett is bábáskodott.

Harmadéves volt, amikor *Putnoky* professzor gyakornokként maga mellé vette. A diploma megszerzése után tanársegéddé lépett elő, hogy aztán – alig egy nyárnyi szabadságot élvezve – 1944 őszén bevonuljon újoncnak a magyar királyi honvédség vegyvédelmi alakulatához. Az ostrom előtt kivett szabadsága miatt (szerencséjére) nem harcoló alakulatnál érte a főváros felszabadítása, így, amint lehetősége adódott rá, azonnal szolgálattételre jelentkezett a Műegyetem Mezőgazdasági Karának Szentkirályi utcai épületében *Dobi* professzornál, aki a Műegyetem aktív rektora volt. A szolgálatra azonban csak később került sor, valamikor márciusban, amikor már Budán a Kémiai épületbe be lehetett jutni. *Varga József* professzor asszisztenseként laboratóriumi és fülüzemi kísérletek megszervezésével új technológiák kidolgozásában vett részt, többek között a Svájcba szállítandó (később mégsem szállított) bauxit hidrálással történő víztelenítését dolgozta ki. *Varga* professzor rábeszélésére ebből a témából írta meg doktori disszertációját is, elsőként szerevezve doktori címet (1948-ban) az 1944-ben végzett évfolyamról.

A Műszaki Kémiai Kutató Intézetben volt munkatársa, Szebényi Imre a Magyar Kémikusok Lapjában (53. évf. 11. sz.) a következőket írja: *„Jelentős feladatokat vállalt 1949-ben, amikor megszervezi, megalapítja a Veszprémi Vegyipari Egyetemet (a Budapesti Műszaki Egyetem veszprémi nehézvegyipari szakaként – a szerk.) és a Nehézvegyipari Kutató Intézetet. Dékánként, majd rektorként 1963-ig, illetve igazgatóként 1952-ig állt az intézmények élén. Megszervezi és vezeti az egyetem Szervetlen Kémiai Technológia, későbbi nevén Kémiai Technológia Tanszékét, ahol sokak vegyészmérnöki pályafutását indítja el...”*

Tudományos pályafutása során 1952-ben szerzi meg a kémiai tudomány kandidátusa, 1961-ben a doktora címet. A Magyar Tudományos Akadémia 1964-ben választja levelező, 1976-ban rendes tagjai sorába. A Magyar Tudományos Akadémián a Műszaki Kémiai Bizottság elnöke, majd tagja haláláig. A Veszprémi Akadémiai Bizottság alapító tagja.

Jelen ismertető kereteit szétfeszítené, ha dr. Polinszky Károly minden egyes megbízatását, belföldi és külföldi tudományos elismerését fel kellene sorolni, legyen ez a monográfiaszerzők gondja és felelőssége. Mindennél többet mond azonban, hogy vegyészmérnökök százainak éveken keresztül a „Polinszky” név egyet jelentett a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, a kémiai technológiával, vagy a – Varga–Polinszky nevekkel fémjelzett – három részes kémiai technológiai tankönyvvel.

Az egyetem volt rektorát a visszaemlékezések – talán az eltelt rövid idő miatt – elsősorban a tisztelet hangján emlegetik, s kevés teret szentelnek a hétköznapi ember jellemzésének. Annak, akinek döntenie kellett néha családi élet és tudományszervező munka között, akinek helyt kellett állnia a tudományos életben ugyanúgy, mint az államigazgatásban, művelődésügyi miniszterhelyettesként (1963–74), vagy oktatási miniszterként (1974–80). Keveset beszélnek munkatársaihoz és hallgatóihoz való viszonyáról, amely biztos, hogy nem volt mindig felhőtlen, hiszen nagy feladatokat kellett megoldani, s ilyenkor az erélytelenség, a szépelgés a kitűzött célok rovására mehet. Nem tudom, csak sejtem, hogy életvitele a sokszor gyilkos tempó mellett a lazítást is megkövetelte.

Még volt szerencsém látni, amint – akadémikusként és népszerű oktatási miniszterként – a diákok meghívására 1976-ban visszalátogatott az általa alapított egyetem hallgatóinak három napos ünnepére, a Veszprémi Egyetemi Napokra. Nem tudom, milyen apropóból, de kezét is foghattam vele. Furcsa érzés volt. Nem egy minden nehézségen felülemelkedő, energikus, határozott kéz szorítását éreztem, inkább egy törekeny, támaszt kereső emberét. De szemében olyan tűz égett, ami minden, frissen keletkezett kételyemet szerteoszlatta. Akkori szememmel a miniszter amolyan „jó fej” volt, aki testőrök nélkül, mosolyogva lép a jövőt jelentő diákok, az „övéi” közé. E tekintetben (is) megelőzte korát... Mint egyik egykori tanítványa, *Marion Gyula* mondta arcképének a várpalotai Magyar Vegyészeti Múzeumban történt felavatásakor 2001. május 18-án: *„A jóért mindent elkövetett és semmiféle gátat nem szabott.”*

Visszaemlékezéseiben Benedek professzor is több helyütt utalást tesz dr. Polinszky Károlynak a „jó mellett” való határozott kiállásaira, amikor a szükség úgy kívánta. *„Mondjuk, egy debreceni professzortól levél érkezik, amelyben felrója, hogy visszautasították útlevélkérését, holott neki elnökölni kellene valamilyen kongresszuson Belgiumban. Telefon a belügyminiszter-helyettesnek, hogy bár teljesen jogos volt az útlevélkérés visszautasítása, de azért a művelődési tárca érdeke az, hogy a professzor mégis legyen jelen a kongresszuson. Az efféle eseteket tucatjával lehetne sorolni, s ezek mögött mindig ugyanaz a magatartás rejlik: fellépés a hivatal packázásai ellen. Ugyanígyen határozottsággal lép fel akkor is, ha igaztalanak tart egy, minisztériumát vagy egy munkatársát ért támadást. Nemcsak ilyen ügyek vannak. Komoly dolog például a költségvetés, ahol tárgyalni kell a pénzügyminisztériumi miniszterhelyettesrel. Az illető, amikor először ül le tárgyalni Polinszkyval, ugyancsak meglepődik, mert tárgyaló partnere alrovat bontásban tudja a tárgyalá-*

Dr. Polinszky Károly (bal oldalon középen) egyetemi újévi fogadáson

si anyagot. Nemcsak tudja, érti is. A veszprémi évek alatt ugyanis volt alkalma felkészülni a költészet rejtelmeiből."

Ez a mindenre kiterjedő, egész embert kívánó szorgalmas munka, amellyel olyanoknál is jobb lehetett, akik az adott terület szakértőinek számítottak, volt talán a legjellemzőbb Polinszky Károlyra. Aki jól ismerte, ezért tudja, hogy a Kossuth-díjat, az Apáczai Csere János-díjat, a Varga József-díjat, a Pro Universitate Vespremiensis-kitüntetés arany fokozatát, a BME-empléket, a Pro Comitatu-díjat nem véletlenül kapta. Nem beosztása, hanem tudása és munkássága elismeréseként választotta tagjai sorába az Accademia Peloritana dei Pericolatim Messina és az Accademia delle Scienze de Bologna, tiszteletbeli szenátorává a Kalsruhei Egyetem és tiszteletbeli doktorává a szentpétervári Műegyetem.

Egyik utolsó interjújában, az általa alapított egyetemről a Napló 1997. április 21-i számában így nyilatkozott: *„Nagyon örülök annak is, hogy a mérnöki karon belül jelentős fejlődés tapasztalható, és a kor igényeinek megfelelő újabb és újabb szakokat alapítottak és alapítanak. Hálás lehetek a sorsnak, hogy törekvésem kiteljesedése ilyen lehetőséget adott. Itt áll előttem emberi közelségben és kézzelfoghatóan épületeiben és szellemiségével a Veszprémi Egyetem, amely száznegy hallgatóval és tizennégy oktatóval indult 1949 őszén és ma már túl van a nyolcezer kiadott diplomán."*

Polinszky Károly vegyész-mérnök, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja 1998. augusztus 15-én hunyt el. A katolikus egyházi szertartást követően a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben barátai, egykori munkatársai és tisztelői jelenlétében a családi sírhelyen helyezték örök nyugalomra.

Három évvel később, a Tudomány Napján avatták fel a Veszprémi Egyetem róla elnevezett Auditórium Maximumát, a Polinszky-előadót, előtte mellszobrával, amely a tudomány szolgálatára és az idő múlékony voltára figyelmeztet minden arra járó.